

**ДОРНОГОВЬ АЙМАГ ДАХЬ
ТӨРИЙН АУДИТЫН ГАЗАР**

44103 Дорноговь аймаг, Сайншанд сум,
3 дугаар баг, Орон нутгийн өмчийн III байр,
Утас: (705) 2-27-34

Вэб сайт: dornogovi@audit.gov.mn

2020.08.12 № 1-6/681
танай _____-ны № _____-т

**ДОРНОГОВЬ АЙМГИЙН ИРГЭДИЙН
ТӨЛӨӨЛӨГЧДИЙН ХУРЛЫН
СОНГУУЛЬД ОРОЛЦОХ
АРДЧИЛСАН НАМД**

**Сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийн
дүгнэлт**

Төрийн аудитын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.3, Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 37 дугаар зүйлийн 37.5-д заасан Төрийн аудитын байгууллагын бүрэн эрхийн хүрээнд Орон нутгийн Хурлын сонгуульд оролцох "Ардчилсан нам"-ын сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийг хянаж, дүгнэлт гаргалаа.

Үүрэг хариуцлагын талаарх мэдээлэл

Дорноговь аймгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуульд оролцох нам эвсэл нь сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрөө Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хууль, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль болон "Алсын хараа-2050"-д нийцүүлэн боловсруулж, санхүүгийн тодорхой эх үүсвэр шаардсан зорилт, арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах зардлын талаарх тооцооны хамт ирүүлж, хуульд заасны дагуу дүгнэлт гаргуулах үүрэг хүлээнэ.

Сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийн дүгнэлтийн үндэслэл

Төрийн аудитын байгууллага нь Дорноговь аймгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуульд оролцох нам, эвслийн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийг хянан үзэхдээ Төрийн аудит MNS 6817-1:2020 Тулгуур зарчим, Төрийн аудит MNS 6817-6:2020 Нийцлийн аудитын зарчим, Төрийн аудит MNS 6817- 8:2020 Нийцлийн аудит стандартыг удирдлага болгон Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хууль, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль, Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн 2020 оны төсвийн хүрээний мэдэгдэл, 2020-2022 оны төсвийн төсөөллийн тухай хууль болон "Алсын хараа-2050", холбогдох бусад байгууллагаас авсан мэдээллийг шалгуур болгосон.

Дүгнэлт

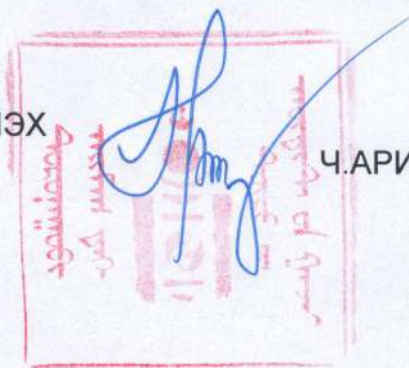
“Ардчилсан нам”-ын Дорноговь аймгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуульд оролцохоор ирүүлсэн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр, түүнд орсон зорилт, арга хэмжээ нь Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 37 дугаар зүйлийн 37.3. дахь хэсэг, “Алсын хараа-2050”, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуульд заасан тусгай шаардлагад тус тус нийцсэн байна.

“Ардчилсан нам”-ын мөрийн хөтөлбөрийг хавсаргав.

Хувийг: Дорноговь аймгийн сонгуулийн хороонд

Хавсралт...²⁸...хуудастай.

ДАРГА, ТЭРГҮҮЛЭХ
АУДИТОР

Ч.АРИУНАА

“ЧИНЭЭЛЭГ ДОРНОГОВЬЧУУД”

Өсөлтийг өрх бүрд

ДОРНОГОВЬ АЙМГИЙН АРДЧИЛСАН НАМЫН СОНГУУЛИЙН МӨРИЙН ХӨТӨЛБӨР

2020.06.23

Хүн бүрд орлого- Өрх бүрд өсөлт

Чинээлэг өрх-Хөгжлийн бодлого

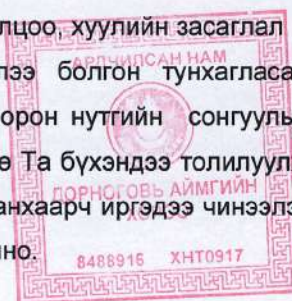

АЙМГИЙН ИРГЭДИЙН ТӨЛӨӨЛӨГЧДИЙН ХУРЛЫН 2020 ОНЫ СОНГУУЛЬД ОРОЛЦОХ ДОРНОГОВЬ АЙМГИЙН АРДЧИЛСАН НАМЫН МӨРИЙН ХӨТӨЛБӨР

Монгол Улсын тусгаар тогтнол, Үндэсний эрх ашиг, Үндсэн хуульт ардчиллаа хамгаалан бэхжүүлж, хувь хүний эрх чөлөө, хуулийн засаглал, чөлөөт зах зээл, иргэний нийгмийн зарчимд суурилсан тогтвортой хөгжлийн төлөөх баруун төвийн намын хувьд **Монгол хүн бүр хүсэл мөрөөдөлтэй, эрх бүр аз жаргалтай амьдрах** хөгжлийн боломжийг дэмжсэн, иргэд нь эрх чөлөөтэй, эрх тэгш, хариуцлагатай, ардчилсан Монгол Улсаа хөгжүүлэхийг ЭРХЭМ ЗОРИЛГО болгож,

- Монгол хүний эрх, эрх чөлөө, бие даасан байдлыг хангах
- Хувийн өмч, өрсөлдөөнт зах зээл, төрийн хязгаарлагдмал оролцоо, хуулийн засаглал
- Үндэсний өв уламжлал, түүх соёлоо дээдлэн үнэт зүйлээ болгон тунхагласан ДОРНОГОВЬ АЙМГИЙН АРДЧИЛСАН НАМ 2020-2024 оны орон нутгийн сонгуульд оролцох “ЧИНЭЭЛЭГ ДОРНОГОВЬЧУУД” мөрийн хөтөлбөрөө Та бүхэндээ толилуулж байна. Бид ирэх 4 жилд өрхийн хөгжил, бодит орлогод илүү анхаарч иргэдээ чинээлэг амьдрах бүхий л боломжийг бүрдүүлэхийн төлөө ажиллах болно.

Хүн бүрд орлого- Эрх бүрд өсөлт

Чинээлэг өрх-Хөгжлийн бодлого

Нэг. ХУВЬ ХҮНИЙ ХӨГЖИЛ-ӨРХИЙН ХӨГЖЛИЙН ҮНДЭС

1.1. ӨРСӨЛДӨХ ЧАДВАРТАЙ БОЛОВСРОЛ

Хүн амын тогтвортой өсөлтийг хангаж, хүн бүрийг эрдэм боловсрол төгс, хөдөлмөрч, бүтээлч сэтгэлгээтэй, эрүүл амьдралын хэв маягийг хэвшил болгосон, Монгол эх орныхоо байгаль, түүх соёл, уламжлалаараа бахархсан өв тэгш хүмүүжлээр төлөвшүүлэн, хангалуун сайхан амьдрах эрхийг дээдэлсэн хувь хүний хөгжлийн бодлого хэрэгжүүлнэ.

- 1.1.1 Аймгийн боловсролын байгууллагуудын өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлж, улсын хэмжээнд боловсролын салбарт амжилтаа ахиулах бодлогыг баримтална.
- 1.1.2 Хүүхэд бүрийг хөгжүүлж, бүтээлч сэтгэлгээтэй, өөртөө итгэлтэй, Монгол орныхоо болоод аймаг орон нутгийнхаа байгаль, түүх, үндэсний хэл соёл, уламжлалаар бахархдаг хүмүүжил олгох "Зөв Монгол хүүхэд" хөтөлбөрийг сэргээн сайжруулж, үргэлжлүүлнэ.
- 1.1.3 Цэцэрлэг, сургуулийн нэг ангийн хүүхдийн тоог 30-аас хэтрүүлэхгүй байх стандартыг хэрэгжүүлнэ.
- 1.1.4 Малчин өрхийн 6-8 настай хүүхдийг гэрээр сургах гэрийн сургалтын тогтолцоог бүрдүүлнэ.
- 1.1.5 Бүх оюутныг сургалтын зээл авах тэгш боломжоор хангана.
- 1.1.6 Мэргэжлийн боловсролын сургуулиудад орон нутгийн хөдөлмөрийн зах зээлийн хэрэгцээнд нийцсэн нарийн мэргэжлийн шинэ ангиудыг нээж, сургалтын хөтөлбөрийг шинэчилнэ.
- 1.1.7 Аймгийн Мэргэжлийн сургалт, үйлдвэрлэлийн төв, Төмөр Замын МСҮТөв, АШУҮИС-ийн салбар сургуулийг төгсөгчдийг ажлын байртай шууд холбодог тогтолцоонд шилжүүлнэ.
- 1.1.8 Төмөр замын МСҮТөвийн үйл ажиллагааг өргөжүүлэн мэргэжил олгох төрөл тоог нэмэгдүүлж, дээд сургууль болох санал санаачлагыг дэмжинэ.
- 1.1.9 Амжилттай хэрэгжиж буй "Түмэн инженер" хөтөлбөрт орон нутгаас хамрагдах суралцагчдын тоог нэмэгдүүлнэ.
- 1.1.10 Аймгийн удирдлагын дэргэд аймгийн иргэдийн төлөөллөөс бүрдсэн "Боловсролын зөвлөл"-ийг байгуулна. Сургууль, цэцэрлэгийн удирдлагыг мэргэшсэн, тогтвортой, улс төрөөс хараат бус байх нөхцөлийг бүрдүүлж, удирдах албан тушаалтныг чөлөөлөх, томилох асуудалд зөвлөлийн саналыг харгалзан шийдвэрлэнэ.
- 1.1.11 Англи хэлийг боловсролын хоёр дахь хэлний түвшинд хүргэж, "Англи хэл - Дэлхийн гарц" аймгийн хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэн, иргэдийн англи хэлний мэдлэгийг дээшлүүлнэ.
- 1.1.12 Мэдээллийн технологийн дэвшил, орчин үеийн сургалтын арга технологид суурилсан УХААЛАГ ЦАХИМ СУРГУУЛЬ төслийг хэрэгжүүлнэ.
- 1.1.13 Сургууль бүрт ухаалаг самбар "IQ board" суурилуулна.
- 1.1.14 "Хүүхэд асрагч" хөтөлбөрийг боловсруулан мөрдөж, залуу албан хаагчдын ажиллах таатай орчныг бүрдүүлэх бодлогын арга хэмжээ авч хэрэгжүүлнэ.
- 1.1.15 Хүүхэд бүрийг авьяас чадварт нь суурилан хөгжүүлэх бодлого баримтлан, шинэ стандарт нэвтрүүлнэ.
- 1.1.16 "Авъяас", "Ном" зэрэг хөтөлбөрийг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлнэ.

- 1.1.17 Сургууль, цэцэрлэгийн тоог нэмэгдүүлэх бодлогыг үргэлжлүүлж, сургууль цэцэрлэгийн барилгуудад иж бүрэн засвар үйлчилгээ хийнэ.
- 1.1.18 СӨБ болон ЕБС-ийн сурагчдын эрүүл мэндийг хариуцсан зөвлөгөө, үйлчилгээний хэлтэс байгуулж хяналтыг сайжруулна.
- 1.1.19 Сумдад гэр цэцэрлэгийг байгуулах ажлыг зохион байгуулж сургуулийн өмнөх боловсролын хамрах сургалтыг нэмэгдүүлнэ.
- 1.1.20 "Үдийн цай" хөтөлбөрийг чанаржуулна.
- 1.1.21 Цэцэрлэгийн хүүхдийн хоолны чанарыг сайжруулж, холбогдох нэмэлт зардлыг орон нутгийн төсвөөс шийдвэрлэнэ.
- 1.1.22 Хичээлээс завсардсан сурагчдыг вакумжуулсан болон мэргэшүүлэх сургалтанд хамруулж хоцрогдлыг арилгах арга хэмжээ авна.
- 1.1.23 Олон улс, улс, аймагт зохиогдох олимпиад, тэмцээнд оролцсон сурагчид, залуучуудыг дэмжих бодлогын баримт бичгийг боловсруулж дэмжлэг үзүүлнэ.
- 1.1.24 Оюуны бүтээл, инновацийг дэмжих тусгай хөтөлбөрүүд боловсруулж хэрэгжүүлнэ.
- 1.1.25 Бүх сургууль, цэцэрлэгүүдэд ус цэвэршүүлэх төхөөрөмж тавьж цэвэр ус хэрэглэх боломжийг бүрдүүлнэ.
- 1.1.26 "ДОРНОГОВИЙН ХҮҮХДҮҮД ЯПОН-д 1000 сурагч" хөтөлбөрийн хүрээнд сурагч солилцооны ажлыг үргэлжлүүлэн Япон улсын их дээд сургуульд суралцуулах арга хэмжээг зохион байгуулна.
- 1.1.27 МУБИСургуультай хамтран "САЙН БАГШ" хөтөлбөр боловсруулж, Япон улсын Шизоүка мужтай хамтран "Багш хөгжлийн төв"-ийг байгуулна.
- 1.1.28 Багш нарыг өндөр хөгжилтэй улс орнуудад туршлага судлуулан мэргэжил дээшлүүлнэ.
- 1.1.29 ОХУ, БНХАУ, БНСУ-тай хамтарсан багш, сурагч солилцооны хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.
- 1.1.30 Инженер, технологийн чиглэлээр мэргэжилтэн бэлтгэх Дорноговь Их сургууль байгуулах бодлогыг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлнэ.
- 1.1.31 СӨБ-ын боловсролд зориулан хүүхэд асран хүмүүжүүлэх төв, өдөр өнжүүлэх бүлэг байгуулах санал санаачлагыг дэмжинэ.
- 1.1.32 Сумдын номын санг шинэчлэн өргөжүүлэх, зарим сумдад шинээр номын сан байгуулна.
- 1.1.33 Их нартын байгалийн нөөц газар, Халзан уул рашаан сувиллыг түшиглэн Хүүхдийн зуслан байгуулна.
- 1.1.34 Сайншанд сумын ЕБС-ийн сурагчдыг усан спортын сургалтын хөтөлбөрт үе шаттайгаар хамруулна.
- 1.1.35 Аймгийн бүх сургуулиудыг хөнгөн атлетикийн болон спортын гимнастикийн тоног төхөөрөмж хэрэглэгдэхүүнээр бүрэн хангана.
- 1.1.36 Хичээл төрлөөр улс, бүс, тив дэлхийд өндөр амжилт гаргасан сурагчдыг алдаршуулах, урамшуулах бодлогыг хэрэгжүүлнэ.
- 1.1.37 Багш нарын боловсролын зэргийг дээшлүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх бодлогын арга хэмжээ авч ажиллана.
- 1.1.38 Сайншанд, Замын үүд сумдад ерөнхий боловсролын сургууль барьж, ашиглалтанд оруулна.

1.2. СОЁЛ, УРЛАГ, СПОРТ

- 1.2.1 Соёлын өвийг тоон системд хөрвүүлэн хадгалж, олны хүртээл болгоно.
- 1.2.2 Соёлын биет ба биет бус өвийг хадгалан хамгаалах, сэргээн засварлах, түүнийг хамгаалан цуглуулагч, тээн уламжлагч нарыг сурталчлан дэмжиж, үндэсний агуулгатай дэлхийн сонирхлыг татахуйц үнэ цэнтэй өвийн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэхэд онцгой анхаарч, төрийн захиргааны холбогдох байгууллагуудтай хамтран ажиллана.
- 1.2.3 Хүүхэд залууст үндэсний өв, соёл, уламжлалын мэдлэг олгох сургалтын хөтөлбөр боловсруулж хэрэгжүүлнэ.
- 1.2.4 Аймгийн бэлэгдэл, онцлог бүхий кино, тайз, дэлгэцийн бүтээлийг хөгжүүлж, дэмжинэ.
- 1.2.5 Археологийн болон түүх соёлын дурсгалт газрын хамгаалалтын зэрэглэл, ангиллыг шинэчилж, соёлын өвийг хамгаалагч, харгалзагчтай байх тогтолцоог бий болгоно.
- 1.2.6 Төрийн өмчийн оролцоо бүхий соёлын байгууллагуудын бие даасан байдал, санхүүгийн эрх чөлөөг нэмэгдүүлнэ.
- 1.2.7 Бүтээлч үйлдвэрлэлийг дэмжиж, соёл урлагийн бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг нэмэгдүүлэн эдийн засгийн бодит салбар болгон хөгжүүлнэ.
- 1.2.8 Соёл урлагийн зах зээлд зохиогчийн эрх, оюуны өмчийг хамгаалах чиглэлд шийдвэртэй арга хэмжээнүүдийг авна.
- 1.2.9 Соёлын бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг олон улсын, үндэсний зах зээлд гаргахад дэмжинэ.
- 1.2.10 Саранхөхөө театрын барилгыг шинэчлэн барьж ашиглалтанд оруулна.
- 1.2.11 Өрх бүр угийн бичиг хөтлөх санаачлагыг өрнүүлж, бодлогоор дэмжиж ажиллана.
- 1.2.12 Мэргэжлийн урлагийн сургалтын байгууллага төгсөгч, дадлагажигчдад эзэмшсэн ур чадвараа хөгжүүлэх, уран бүтээлээ олны хүртээл болгоход нь дэмжлэг үзүүлнэ.
- 1.2.13 Тайз, дэлгэцийн үйлдвэрлэл, үйлчилгээнд хөрөнгө оруулалт хийж, түүх, соёлын агуулга бүхий контентыг үзэгчдэд хүргэх олон платформт хөтөлбөрийг нэвтрүүлнэ.
- 1.2.14 Орчин үеийн шаардлага хангасан Номын сан, цахим номын санг бий болгоно.
- 1.2.15 Аймгийн өв соёл, уламжлалын нэгдсэн цогцолбор болох "ГЭГЭЭНТЭН" төвийг байгуулна.
- 1.2.16 "Сурагч бүр хөгжимчин" хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж, төгсөгч бүхэн 1 хөгжмийн зэмсгийг тодорхой түвшинд эзэмшсэн байх бодлогыг хэрэгжүүлнэ.
- 1.2.17 "Спортлог сурагч" хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэн, сурагч бүр спортын нэг чиглэлээр идэвхитэй хамрагдах нөхцлийг бүрдүүлнэ.
- 1.2.18 "Миний нутаг" хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж, хүүхэд бүр Дорноговийн байгаль түүхийн гайхамшигт дурсгалт газрууд, уур амьсгал, түүх соёл, өв уламжлалын талаар мэдлэгтэй болох боломжийг бүрдүүлнэ.
- 1.2.19 "Дорноговь-СОЁЛ", "Дорноговь-УРЛАГ", "Дорноговь-СПОРТ" зэрэг салбарын хөгжлийн хөтөлбөрийг тусгайлан боловсруулж хэрэгжүүлнэ.
- 1.2.20 Биеийн тамир, спортын салбарт аюулгүй ажиллагааны талаар шаардлагатай стандартуудыг нэвтрүүлнэ.
- 1.2.21 Аймгийнхаа нэрийг улс, дэлхийн хэмжээнд гаргасан тамирчдын амьдралын баталгааг хангах бодлогыг хэрэгжүүлж, их спортоор хичээллэх хүүхэд, залуучуудын тоог нэмэгдүүлнэ.

- 1.2.22 Сум бүрт спортын мэргэжлийн холбоод, клубуудын үйл ажиллагааг бодлогоор дэмжиж, судалгаа, шинжилгээний үндсэн дээр биеийн тамир, спортыг хөгжүүлнэ.
- 1.2.23 Спортын төрөлжсөн шигшээ багтай болно.
- 1.2.24 Улаанбаатар хотод тэмцээн уралдаанд оролцох тамирчдыг байрлуулах тусгай байртай болно.
- 1.2.25 Шатар даам зэрэг оюуны спортыг хөгжүүлэх “Оюунлаг Дорноговьчууд” хөтөлбөрийг боловсруулан, шатар даам сонирхогч хүүхэд залуусын тоог нэмэгдүүлж, улсад тэргүүлэх бодлогыг баримтална.
- 1.2.26 Спорт цогцолбор, бассейн, сургалтын төв, чөлөөт цагийн үйлчилгээ үзүүлэх багтаамж ихтэй байгууламж, дэд бүтцийг бий болгох төслүүдийг төр, хувийн хэвшлийн түншлэлээр хэрэгжүүлнэ.
- 1.2.27 Спортын улс, бүсийн хэмжээний томоохон арга хэмжээ, фестиваль, уралдаан, тэмцээнийг зохион байгуулахад төрөөс дэмжлэг үзүүлнэ.
- 1.2.28 Олимпын олон төрлөөр өсвөр, залуучууд, насанд хүрэгчдийн улс, бүсийн хэмжээний тэмцээнүүдийг зохион байгуулахад төрөөс дэмжлэг үзүүлнэ.
- 1.2.29 Эрүүл, идэвхтэй аж төрөх талаар олон нийтэд ойлголт өгөх сургалт, сурталчилгааг нэмэгдүүлнэ.
- 1.2.30 Их спортыг дэмжин, спорт клубыг амжилтаар нь дэмжих бодлого баримтална.

1.3. ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН ТӨГС ҮЙЛЧИЛГЭЭ

Иргэдийн халдварт болон халдварт бус өвчлөл, эх болон нярайн эндэгдлийг бууруулж, эрүүл мэндийн даатгалын тогтолцоонд шинэчлэл хийх санаачлагыг өрнүүлнэ.

Салбарын хүний нөөцийн сургалт, чанар хүртээмж, төлөвлөлтийг шинэ шатанд гаргаж, нийгмийн асуудлыг цогцоор шийдвэрлэнэ. Эрүүл мэндийн салбарт технологийн хувьсгал хийх замаар эмнэлгийн үйлчилгээг түргэн шуурхай, чанар хүртээмжтэй болгож, ил тод, авлигагүй, сайн засаглалтай, гүйцэтгэлээр урамшуулдаг, чөлөөт өрсөлдөөнтэй болгож шинэчилнэ.

Салбарын санхүүжилтийн гажуудлыг засаж, үрэлгэн зардлыг багасгаж, судалгаа, эрдэм шинжилгээний ажлуудыг дэмжиж, монголын уламжлалт анагаах ухааны хөгжлийг эрчимжүүлнэ.

- 1.3.1 Аймгийн нэгдсэн эмнэлгийг “Бүсийн оношлогооны төв” болгон өргөжүүлнэ.
- 1.3.2 Хорт хавдрын шалтгаант нас баралтыг бууруулж, эрт илрүүлэлт, оношилгоо, эмчилгээний чанарыг дээшлүүлнэ.
- 1.3.3 Хорт хавдрын хөнгөвчлөх үйлчилгээ үзүүлэх төвийг барьж, байгуулна.
- 1.3.4 АШУУИСургуулийн салбар сургуулийг түшиглэсэн орон нутгийн иргэдийн эрүүл мэндийн тандалт судалгааны төв, лабораторийг байгуулж ажиллуулна.
- 1.3.5 Иргэдийг өвчлөхөөс нь өмнө урьдчилан сэргийлэх үзлэг, оношилгоог өрх гэрийн түвшинд тогтмол хийдэг эрүүл мэндийн үйлчилгээний шинэ хэлбэрийг бий болгож, гэрийн эмчийн шинэ тогтолцоонд шилжинэ.
- 1.3.6 Иргэн бүрийг насны бүлэгт нь тохирсон урьдчилан сэргийлэх үзлэг, оношилгоонд хамруулна.
- 1.3.7 Хар тамхи, мансуурах бодист донтох, Амиа хорлолтын шалтгаан, сэтгэл гутралын өвчлөл, хамаарлын болон бусад сэтгэцийн эмгэг өвчнийг эрт илрүүлж, эмчлэх, нөхөн сэргээх ажлыг эрчимжүүлнэ.

- 1.3.8 500 сувилагч сургаж бэлтгэнэ. АШУҮИС ийн салбар сургуулийн үйл ажиллагааг өргөжүүлэн бодлогоор дэмжиж ажиллана.
- 1.3.9 Эмч, эмнэлгийн ажилтны хөдөлмөрийн бүтээмжийг бодитойгоор үнэлж, цалин, хөдөлмөрийн хөлсний хэмжээг улсын дунджид хүргэх, улмаар мөнгө, төсвийн бодлоготой уялдуулан үе шаттайгаар нэмэгдүүлэхэд санаачлага гарган, холбогдох байгууллагуудад уламжлан, үр дүнд хүргэнэ.
- 1.3.10 Өрх, сумын эрүүл мэндийн төвийн залуу эмч нарын мэргэжил, боловсролыг хуулийн дагуу таван жил тутамд тасралтгүй дээшлүүлнэ.
- 1.3.11 Тэтгэвэр тогтоолгосон ахмад эмч нарыг эрүүл мэндийн байгууллагад зөвлөхөөр ажиллуулахыг дэмжинэ.
- 1.3.12 Эмчийн чадавх, эмчилгээний үр дүнг үнэлэх цахим систем ажиллуулж, сайн эмчийг сонгож үйлчлүүлэх өрсөлдөөнд суурилсан тусламж үйлчилгээг нэвтрүүлнэ.
- 1.3.13 Өрх, сумын эрүүл мэндийн төвийн санхүүжилтийг хүн амын шилжилт хөдөлгөөнтэй уялдуулна.
- 1.3.14 Уламжлалт анагаах ухаан, рашаан сувиллын төвийн үйл ажиллагааг өргөжүүлж, эмгүй эмчилгээний арга туршлагаудыг өргөн хүрээтэй нэвтрүүлнэ.
- 1.3.15 Аймаг, сумдын эмнэлэг, эрүүл мэндийн төвүүдийг шаардлагатай орчин үеийн тоног төхөөрөмж, техник хэрэгслээр бүрэн хангана.
- 1.3.16 Даланжаргалан, Өргөн сумдын эрүүл мэндийн төвүүдийн барилгыг шинэчилж, зарим сумдын эрүүл мэндийн төвүүдийн барилгад их засвар хийнэ.
- 1.3.17 Иргэдэд хүндрэл үүсгэхгүйгээр цахимаар "Цаг товлох, урьдчилан сэргийлэх үзлэгт хамрагдах мэдээ мэдээллээр хангах үйлчлэх зорилго бүхий системийг нэвтрүүлнэ. Эрүүл мэндийн нэгдсэн мэдээллийн сантай болгож, аймгийн нэгдсэн эмнэлэгийг SMART HOSPITAL болгох ажлыг эхлүүлнэ.
- 1.3.18 Эрүүл мэндийн даатгалд хамрагдсан иргэнийг жил бүр нэг удаа эрүүл мэндийн иж бүрэн оношлогоонд хамруулна.
- 1.3.19 Эрүүл мэндийн даатгалын сангаас олгох хөнгөлөлттэй эмийн хүртээмжийг нэмэгдүүлж, чирэгдэлгүй үйлчилдэг болгоно. Холбогдох журам, дүрмийг шинэчлэн мөрдүүлнэ.
- 1.3.20 Өрхийн эрүүл мэндийн даатгалын тогтолцоог бүрдүүлж, эрүүл мэндийнхээ төлөө хүлээх гэр бүлийн хариуцлагыг дээшлүүлнэ.
- 1.3.21 Өрхийн эрүүл мэндийн төвүүдээр дамжуулан Өрхийн гишүүдийн эрүүл мэндийг хамгаалах урьдчилан сэргийлэх зорилго бүхий сургалтын хөтөлбөрийг боловсруулан хэрэгжүүлнэ.
- 1.3.22 Эмч, сувилагчдын ажлын ачаалал, ур чадварт суурилсан цалин, урамшууллын тогтолцоог бүрдүүлэхэд холбогдох байгууллагуудтай хамтран ажиллана.
- 1.3.23 Сумдтай онлайн болгож зайны үзлэг оношлогоог аймгийн хэмжээнд хийх боломжийг бүрдүүлнэ.
- 1.3.24 Яаралтай тусламжийн болон сэхээн амьдруулах тасгуудын хүчин чадлыг нэмэгдүүлнэ.
- 1.3.25 Эмнэлэгийн үйлчилгээнд шинэ менежмент нэвтрүүлж, асаргаа, сувилгааны чанар, хүртээмжийг эрс дээшлүүлнэ.
- 1.3.26 АШУҮИС-ийн салбар сургуулийн хүчин чадлыг нэмэгдүүлж, сургалт эрдэм шинжилгээний томоохон төв болгох, эзэмшүүлэх мэргэжлийн тоо төрлийг нэмэгдүүлнэ.
- 1.3.27 Нарийн мэргэшлийн эмчийг дотоод, гадаадад бэлтгэх, өндөр ур чадвартай эмч мэргэжилтнийг урилгаар ажиллуулах ажлыг зохион байгуулна.

- 1.3.28 Эмч нарыг Япон улсад урт богино хугацаагаар нарийн мэргэжлээр суралцуулах туршлага судлах ажлыг зохион байгуулна.
- 1.3.29 Хувийн хэвшлийн эмнэлэг, орчин үеийн лаборатори байгуулахад дэмжлэг үзүүлнэ.
- 1.3.30 Халзан-Уул, Бүрдэнэ булагийн Рашаан сувиллыг өргөжүүлэн үйлчилгээ чанар, хүртээмжийг сайжруулна.
- 1.3.31 "Эрүүл сум, сургууль, цэцэрлэг" хөтөлбөрийг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлнэ.
- 1.3.32 Өрхийн эрүүл мэндийн төвүүдийг хүчин чадлыг нэмэгдүүлж тохижуулан шаардлагатай тоног төхөөрөмжөөр хангана.
- 1.3.33 Хүүхдийн сувиллын хоол тэжээлийн төв байгуулах санаачлагыг дэмжинэ.
- 1.3.34 "Сүүн шүд" тусгай хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж хүүхдийн амны хөндийн эрүүл мэндэд онцгой анхаарна.
- 1.3.35 Өрх бүр ундандаа цэвэр ус хэрэглэх боломжийг бүрдүүлнэ.
- 1.3.36 Сум өрхийн эмч нарыг мэдлэг чадварыг дээшлүүлж, урьдчилан сэргийлэх, оношлох мобайл оношлогоог өргөжүүлнэ.
- 1.3.37 Эмч эмнэлгийн мэргэжилтний мэдлэг ур чадварыг дээшлүүлэн сүүлийн үеийн анагаахын инноваци буюу орон нутагт нэвтрээгүй байгаа цоо шинэ эмчилгээний төрлүүдийг нэвтрүүлж орон нутагтаа нутагшуулна.
- 1.3.38 Сэтгэцийн өвчнийг эрт илрүүлэх, оношлох, нөхөн сэргээх эрүүл мэндийн зөвөлгөө өгдөг төвтэй болгоно.
- 1.3.39 Өсвөр насны хүүхдүүдийг мансуурах элдэв сэтгэцийн өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх бодлогын арга хэмжээ авч хэрэгжүүлнэ.
- 1.3.40 Эрүүл мэндийн салбарын ажиллагсдын нийгмийн асуудлыг шийдвэрлэхэд онцгой анхаарна.
- 1.3.41 Нийтийн биеийн тамир, идэвхитэй хөдөлгөөн, эрүүл зөв хооллолтын клубуудын үйл ажиллагааг бодлогоор дэмжиж, өвчлөлөөс урьдчилан сэргийлэх, эрүүл хэв маягийг нийтийн дадал хэрэглээ болгохыг зорино.

1.4. ХҮН АМЫН ХӨГЖИЛ, НИЙГМИЙН ХАМГААЛАЛ

- 1.4.1 Нийгмийн хамгааллын зорилтот бүлэгт чиглэсэн оновчтой бодлогыг орон нутагт хэрэгжүүлнэ.
- 1.4.2 Нийгмийн халамжийн салбарт сайн дурын ажлыг дэмжих, урамшуулах боломжийг бүрдүүлнэ.
- 1.4.3 Төрөөс тэтгэврийн шинэчлэлийн талаар баримтлах бодлогоор тодорхойлсон олон давхрагат тэтгэврийн тогтолцоог дэмжиж, тэтгэвэр авагчдын орлогыг эрс нэмэгдүүлнэ.
- 1.4.4 Малчдын нийгмийн даатгалын хамралтыг нэмэгдүүлж, тэдний нийгмийн баталгааг хангана.
- 1.4.5 Нийгмийн даатгалын сангийн мэдээлэл, тайланг ил тод болгож, олон нийтийн хяналтын тогтолцоог бүрдүүлнэ.
- 1.4.6 Хүн амын тогтвортой өсөлтийг дэмжих бодлогын хүрээнд хүүхдээ асран хамгаалж байгаа гурав хүртэлх насны хүүхэдтэй эмэгтэйчүүдийн хүүхдээ өсгөсөн жилийн үнэлэмжийг шинэчлэн тогтооход холбогдох байгууллагуудтай хамтран ажиллана.
- 1.4.7 Хүүхдийн мөнгийг хүн амыг өсгөх бодлого гэж үзэн хүүхэд бүрд ялгаварлалгүйгээр олгодог бодлогыг сэргээн хэрэгжүүлэхэд анхаарч, дэмжиж ажиллана.

- 1.4.8 Жендэрт суурилсан хүчирхийлэл, ялгаварлан гадуурхал, бэлгийн дарамтыг арилгах санаачилга, манлайллыг дэмжинэ.

1.5. ХАРИУЦЛАГАТАЙ ЗАЛУУ МАНЛАЙЛАГЧИД

- 1.5.1 Залуучуудын хөгжлийн хөтөлбөрийг шинэчлэн боловсруулж "Хариуцлагатай манлайлагч залуус" хөтөлбөрийг хэрэгжүүлнэ.
- 1.5.2 Дэлхийн шилдэг их, дээд сургуулиудад суралцахад оюутан залууст дэмжлэг үзүүлнэ.
- 1.5.3 "Дугуй" хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж дугуй сонирхогчид болон клубуудыг дэмжих замаар нийтийн дадал хэрэглээ болгоно.
- 1.5.4 Хүүхэд залуусын парк, тоглоомын талбай, хөл бөмбөгийн талбай, цэцэрлэгт хүрээлэнг сум бүрт байгуулах ажлыг үргэлжлүүлнэ.
- 1.5.5 Сумдад "ЗАЛУУЧУУДЫН ХӨГЖЛИЙН ТӨВ" байгуулах ажлыг дуусгана.
- 1.5.6 Залуу гэр бүлд зориулсан "НИЙТИЙН БАЙР, ТҮРЭЭСИЙН БАЙР" хөтөлбөрийг хэрэгжүүлнэ.
- 1.5.7 Зарим сумдад кинотеатр, тоглоомын төв бүхий хүүхэд залуусын интертаймэнт төвийг байгуулна.
- 1.5.8 Залуучуудын чөлөөт цагаа өнгөрүүлэх төрөл бүрийн сонирхлын клуб, дугуйлан, фитнесс, бүхий төвүүдийг байгуулахын зэрэгцээ, энэ чиглэлээрх санал санаачлага, төслийг дэмжинэ.
- 1.5.9 Япон, Солонгос, АНУ, ОХУ, БНХАУ, Турк зэрэг өндөр хөгжилтэй улсуудад оюутан сургах тусгай хөтөлбөр боловсруулж хэрэгжүүлнэ.
- 1.5.10 Залуучуудын хөдөлмөрийн бирж байгуулна.
- 1.5.11 Өндөр хөгжилтэй орнуудын нарийн мэргэжлийн мэргэжилтнүүдийг урилгаар ажиллуулж залуусыг дагалдуулан туршлагажуулна.

1.6. АХМАДУУДЫН ТАЛААР

- 1.6.1 Тэтгэвэрийн зөрүүг арилгах ажлыг холбогдох хууль тогтоомжийн хүрээнд орон нутагт зохион байгуулна.
- 1.6.2 Хамтын тэтгэврийн тухай хуулийг сэргээж, мөрдөхөд дэмжиж ажиллана.
- 1.6.3 "Ахмадаасаа суралцъя, туршлага судлая" хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж ахмад залуу үеийн харилцаа холбоог үр дүнд чиглүүлнэ.
- 1.6.4 Ахмадуудын эрүүл мэндэд онцгой анхаарч, ахмадын өдрийн сувилал, эрүүл мэндийг дэмжих төвүүдийг сумдад байгуулна.
- 1.6.5 Ахмадуудыг гэрээгээр ажиллах бодлого боловсруулж хэрэгжүүлнэ.
- 1.6.6 Үндэсний хэмжээний ахмадын холбоог улс төрөөс ангид байлгаж, ахмадуудаа ялгаварлалгүйгээр хамрагдуулах, нэгдэх нөхцлийг бүрдүүлнэ.
- 1.6.7 Зарим суманд ахмадын өргөө төвүүдийг байгуулж, үйл ажиллагаанд нь дэмжлэг үзүүлнэ.
- 1.6.8 Ахмад мэргэжилтний зөвлөх үйлчилгээний төслийг хэрэгжүүлж, нийгмийн сайн сайхны төлөөх үйл хэрэгт ахмадуудаа манлайлан оролцуулна.
- 1.6.9 Ахмадуудад зориулсан "Говийн бүсийн халамжийн төв" байгуулах ажлыг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлнэ.

1.7. ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ИРГЭД

- 1.7.1 Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн асуудалд онцгой анхаарал хандуулна.
- 1.7.2 Тэдний ажил хөдөлмөр эрхлэх, орлого олох боломжийг бүрдүүлнэ.
- 1.7.3 Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан үйлчилгээг сайжруулж тэдэнд зориулсан дэд бүтцийг бий болгоно. Сургууль, цэцэрлэг, дотуур байр, спорт заал, бассейн, хүүхдийн хөгжлийн төвийн барилга байгууламжид тавигдах нэгдсэн стандарт шаардлагыг шинэчлэн тогтоож, барилга байгууламж бүхэнд тусгай хэрэгцээт иргэдэд зориулсан зам, шат бүхий хэрэгсэл суулгана.
- 1.7.4 Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн сургалт, хөгжлийн төвийг нээн ажиллуулах, энэ чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулж байгаа төрийн бус байгууллагын санаачлагыг дэмжинэ.
- 1.7.5 Тусгай хэрэгцээт (хөгжлийн бэрхшээлтэй) иргэдтэй ажиллах мэргэжилтэн, дохионы хэлний орчуулагч, тусгай сургуулийн багш, мэргэжилтнүүдийг бэлтгэх төлөвлөгөөт арга хэмжээнүүдийг авч, нийгмийн баталгааг нь эрс дээшлүүлнэ.
- 1.7.6 Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд үзүүлэх боловсрол, эрүүл мэндийн үйлчилгээг сайжруулан шинэ шатанд гаргана.
- 1.7.7 ХБИ-ийн хөдөлмөрөө хорших хамтын ажиллагааг хөхүүлэн дэмжиж ажлын байраар хангах асуудлыг шийдвэрлэнэ.
- 1.7.8 Харааны бэрхшээлтэй иргэдэд замын хөдөлгөөнд оролцоход нь дуут дохиотой болгоно.
- 1.7.9 Сонсголын бэрхшээлтэй иргэдийн сурч боловсрох таатай нөхцлийг хангана.

1.8. ӨРХ, ГЭР БҮЛ

- 1.8.1 Гэр бүлийн гишүүн бүрд гэр бүлийн боловсрол олгох, ажил хөдөлмөр эрхлэх, санхүү, бизнесээ хөгжүүлэх, амьдрах орчноо хамтдаа сайжруулах, мэдлэг ур чадварын сургалт, зөвлөмжөөр хангах үүрэг бүхий "Гэр бүлийн хөгжлийн төв" ийг байгуулна.
- 1.8.2 Гэр бүлийн бат бэх байдлыг дэмжих зорилгоор "Гэр бүлийн тэмдэглэлт өдөр"-ийг бий болгож, гэр бүл – нөхөн үржихүйн боловсролд онцгой ач холбогдол өгнө.
- 1.8.3 Гэр бүл салалтыг бууруулах бодлогын арга хэмжээ авч ажиллана.

1.9. АЖЛЫН БАЙР ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТ

Аж үйлдвэрлэл 4.0, технологийн хувьсгал, хиймэл оюун ухаан, өгөгдлийн шинжлэх ухааны эрин үед өөрчлөгдөн буй хөдөлмөрийн зах зээл, шинэ төрлийн ажлын байрны шаардлагыг хангах хөрвөх чадвар, өндөр мэдлэг бүхий мэргэжилтэн, мэргэшсэн хүний нөөцийг бүрдүүлэх, сургах бодлогыг эрчимтэй хэрэгжүүлж, ажлын байраар шууд хангагдах бололцоог бүрдүүлж ажиллана.

- 1.9.1 Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн асуудлыг үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний даатгалтай уялдуулна.
- 1.9.2 Хөдөлмөрийн зах зээл дээр эрэлтийн судалгааны чанарыг сайжруулж, хэрэгцээтэй байгаа ажил, мэргэжлийг эдийн засгийн салбар, ажил мэргэжлээр нарийвчлан гаргаж, их дээд сургууль, мэргэжлийн боловсрол, сургалтын байгууллагын элсэлттэй нягт уялдуулна.
- 1.9.3 Хөдөлмөр эрхлэлтийн олон хэлбэр(цагийн ажил, аутсорсинг, сүлжээний борлуулалт, ажиллах хүч нийлүүлэх үйлчилгээ г.м.)-ийг хүлээн зөвшөөрч, бодлогын дэмжлэг үзүүлнэ.

- 1.9.4 Гарааны бизнес буюу старт-апыг хөгжүүлэх экосистем (санхүүжилт, сургалт, мэдээлэл, г.м.)-ийг бүрдүүлнэ.
- 1.9.5 Эрдэс баялгийн, малын гаралтай түүхий эдийг боловсруулах, бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх хүнд, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэн ажлын байрыг бий болгоно.
- 1.9.6 Аялал жуулчлалын салбарын ажилчдын тоог нэмэгдүүлж, сургаж дадлагажуулах үйлчилгээний стандартыг хангахад дэмжлэг үзүүлж ажиллана.
- 1.9.7 Төрийн албанаас эрт тэтгэвэртээ гарч жижиг дунд, бичил бизнесийн салбарт шилжин баялаг бүтээх иргэдээ эдийн засгийн бодлогоор дэмжинэ.
- 1.9.8 Хүүхэд харах үйлчилгээг хөгжүүлэх, цэцэрлэгийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх замаар эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжинэ.
- 1.9.9 Ажлын байрыг нэмэгдүүлж, өрх бүрийг 3,000,000 аас доошгүй орлоготой болгох бодлогыг хэрэгжүүлнэ.
- 1.9.10 Ядуурлыг бууруулах хөтөлбөр хэрэгжүүлж, нийгмийн халамжийг зорилтот бүлэгт чиглүүлж, иргэдийг мэргэжлийн сургалтад хамруулан, хөдөлмөр эрхлэх нөхцлийг бүрдүүлж, ядуурлын түвшинг бууруулна.
- 1.9.11 Хувийн хэвшлийн байгууллагуудын цалингийн хэмжээг нэмэгдүүлэхэд төрийн бодлогоор дэмжлэг үзүүлэн хамтран ажиллана.
- 1.9.12 Хувийн хэвшилтэй хамтран салбар, салбарын бизнес форум зохион байгуулж, хүндрэлтэй асуудлуудыг шийдвэрлэдэг болно.
- 1.9.13 Хөдөлмөрийн багтаамж ихтэй салбаруудыг бодлогоор дэмжиж ажлын байр нэмэгдүүлнэ.
- 1.9.14 Бүх сумдад ажил хайгч, ажил олгогчийг шууд холбох хөдөлмөр зуучлалын мэдээллийн биет болон онлайн сүлжээг нэвтрүүлнэ.
- 1.9.15 Үйлчилгээний салбарын мэргэжлийн холбоодын үйл ажиллагааг дэмжиж, төр хувийн хэвшлийн түншлэлийг хэрэгжүүлнэ.
- 1.9.16 Хөдөлмөр эрхлэлт, мэргэжлийн боловсрол, жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн уялдаа холбоог сайжруулах зохион байгуулалтын арга хэмжээ авна.
- 1.9.17 Дорноговьд үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүний төрөлжсөн павилон, худалдааны төв байгуулж аж ахуй эрхлэгч, иргэдийг хамруулна.
- 1.9.18 Иргэдийн оролцоонд тулгуурласан бүтээн байгуулалт, тохижилтын түр ажлын байруудыг олноор бий болгоно.
- 1.9.19 “БИЗНЕС ИНКУБАТОР” төвийн үйл ажиллагааг сэргээж, бизнес эрхлэгчдийн менежмент, маркетингийн ур чадвар, орлогыг нь бодитойгоор нэмэгдүүлэх бодлого хэрэгжүүлнэ.
- 1.9.20 Ажлын байр олноор бий болгох үйлдвэр аж ахуй байгуулах гадаад дотоодын хөрөнгө оруулагчдыг бодлогоор дэмжиж ажиллана.
- 1.9.21 Худалдааны салбарт ажиллаж буй иргэдийн нийгмийн хамгааллыг сайжруулж, ажлын байраа хадгалах, өргөжүүлэхэд нь дэмжлэг туслалцаа үзүүлж ажиллана.
- 1.9.22 Уул уурхайн салбарт ажиллаж байгаа ажиллагсдын хөдөлмөрийн нөхцлийг сайжруулах, стандартыг хангуулахад онцгой анхаарч ажиллана. Ээлж солих хугацааг богиносгох талаар холбогдох байгууллагуудтай хамтран ажиллаж шийдвэрлүүлнэ.

Хоёр. ЧИНЭЭЛЭГ ӨРХ- ХҮРТЭЭМЖТЭЙ ЭДИЙН ЗАСАГ

2.1. ХЯМРАЛЫН ҮЕИЙН ОНЦГОЙ БОДЛОГО

Дэлхий нийтийг хамарсан (КОВИД-19) цар тахлын тархалтаас шалтгаалж олон улсад эдийн засгийн түүхэнд байгаагүй маш ноцтой байдал үүсээд байна. Дэлхийн эдийн засаг 2020-2021 онд уналтад орох төлөвийг олон улсын байгууллагуудаас 3 дугаар сарын байдлаар гаргасан байна. Монгол Улсын эдийн засгийн гол бүтээгдэхүүн болох зэс, нүүрсний үнэ мөн уналтад ороод байна.

Монгол Улсад 2020 оны эхнээс авч хэрэгжүүлсэн урт хугацааны гамшгийн өндөржүүлсэн бэлэн байдлаас шалтгаалж худалдаа эрхлэгчид болон үйлдвэр үйлчилгээний салбарт бизнес эрхлэгчдийн орлого их хэмжээгээр тасалдаад байна. Үүнээс үүдэж арилжааны банкнуудаас авсан зээлийн эргэн төлөлт буурснаас цаашид чанаргүй зээлийн хувь хэмжээ өсөх хандлагатай байна. Энэхүү үйл явц банкуудын үйл ажиллагаанд нөлөөлж, санхүүгийн системд савлагаа үүсгэснээр эдийн засаг бүхэлдээ доголдох ноцтой эрсдэлтэй тулгараад байна.

Орон нутгийн төрийн захиргааны байгууллага, ИТХ-аас баталсан сонгуульд зориулсан бүтээн байгуулалтаас шалтгаалан орон нутгийн төсвийн өр нэмэгдсээр байна. Тухайлбал 2020 оны улсын төсөв хасах 2.2 их наяд төгрөгийн алдагдалтай батлагдсан бөгөөд хилийн хориг, компаниудын үйл ажиллагааны доголдлоос үүдэж компаниуд татвараа төлөх боломжгүй байдал үүссэн. Ингэснээр улсын төсвийн татварын орлого тасалдаж, цаашид төсвийн алдагдал нэмэгдэх нөхцөл байдал үүсэх юм.

Иймд ажлын байрыг хадгалах, орон нутгийн эдийн засгийг эрчимжүүлэх хөтөлбөрийг нэн даруй боловсруулж, хэрэгжүүлэх шаардлага үүсээд байна. Ажлын байрыг хадгалж, иргэн, бизнесээ дэмжсэн тусгай хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ. Нэг ч иргэнээ орлогоор тасалдуулж, ажлаас халуулахгүй, орон байрнаас нь салгахгүй байх бодлого баримтална. Нэг ч компаниа дампууруулахгүй, ялгаварлахгүй байх арга хэмжээ авч, хүнд суртлыг устгана. Цар тахалтай тэмцэх онцгой хөтөлбөрийг АИТХ ын анхны хуралдаанаар баталж хэрэгжүүлнэ.

- 2.1.1 Ковид-19 цар тахлаас сэргийлэх "Дархлаажуулалтын аян"-ыг зохион байгуулж, иргэдээ цар тахлын эрсдлээс хамгаална.
- 2.1.2 Төсвийн хөрөнгө оруулалтаар хэрэгжих бүх худалдан авалтыг орон нутгийн давуу эрхийн зөрүү тооцох, орон нутгийн компанитай түншлэл байгуулах зарчмаар орон нутгийн компаниудад олгоно.
- 2.1.3 Орон нутгийн үл хөдлөх хөрөнгийн татварыг 1% иас 0,6% хүртэл бууруулж батална.
- 2.1.4 Төрөөс олгож буй худалдаа үйлчилгээний стандарт, тусгай зөвшөөрлийн үйлчлэлийг зөөлрүүлж, бизнес эрхлэгчдийг дэмжиж ажиллана.
- 2.1.5 Малчдын зээлийн хүү, төлбөрийг хойшлуулах, шинэ зээлийн эх үүсвэрийг нэмэгдүүлэх, эдийн засгийн хүндрэлийн үед буюу 2020- 2021 онд иргэн, бизнес эрхлэгчийн татвар, хураамжийн дарамтыг бууруулах чиглэлээр холбогдох байгууллагуудад санал шаардлага хүргүүлж шийдвэрлүүлнэ.
- 2.1.6 НӨАТ-ын хувийг 5% болгож бууруулах санаачлагыг ард иргэдээрээ хэлэлцүүлэн, УИХ-ын гишүүдээр дамжуулан шийдвэрлүүлнэ.

- 2.1.7 Цар тахлын үед хэрэглэгдэх нэг удаагийн бээлий, амны хаалт үйлдвэрлэх иргэд, аж ахуйн нэгжийн санаачлагыг бодлогоор дэмжиж ажиллана.
- 2.1.8 2016-2020 онд нэмэгдүүлсэн татварын хувь хэмжээ, бүх төрлийн татвар, хураамжийг өмнө нь дагаж мөрдөж байсан хувь хэмжээнд хүртэл бууруулах санал санаачлагыг иргэдийн дунд өрнүүлэн УИХ-ын гишүүдэд уламжлан шийдвэрлүүлнэ.
- 2.1.9 "Орон нутгийн үйлдвэрлэгч худалдаачдаа дэмжье" аяныг өрнүүлж, орон нутгийн бизнес эрхлэгчдийн орлогыг тогтвортой байлгах, ажлын байраа хадгалахад дэмжлэг үзүүлж хамтран ажиллана.

2.2. ЖИЖИГ ДУНД БИЗНЕС - ЖДҮ ДАРХЛАА

- 2.2.1 Жижиг дунд бизнес эрхлэгчдийг бизнес удирдах чадавхийг нь дээшлүүлэхэд анхаарал хандуулж, "Бизнес инкубатор" төвийг сэргээн байгуулж ажиллуулна.
- 2.2.2 Сайншанд хотыг Аялал жуулчлалын онцлогтой нь уялдуулан "Худалдааны хот" болгон хөгжүүлэх бодлогыг хэрэгжүүлнэ.
- 2.2.3 Жижиг дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх сангийн зээлд орон нутгийн бизнес эрхлэгчид, аж ахуйн нэгжүүдийг хамруулж, дэмжиж ажиллана.
- 2.2.4 Орон нутгийн хүнсний үйлдвэрлэл эрхлэгчдэд жор технологи, брэнд үүсгэхэд нь бодлогоор хангаж, орон нутгийнхаа хэрэгцээг болон хүнсний аюулгүй байдлыг хангахад онцгой дэмжлэг үзүүлнэ.
- 2.2.5 Бизнес учирдаг авлигын дарамтыг арилгах чиглэлд хүчтэй ажиллана. Технологийн дэвшлийг ашиглах замаар авлигыг мэдээлэх, илрүүлэх боломжийг бүрдүүлнэ.
- 2.2.6 Мэдээлэл харилцаа холбооны шинэ техник, аж үйлдвэрийн IV, Инновацийн 2.0 эрин үеийн технологийн дэвшлийг бүх шатанд ашиглах боломжийг дэмжиж, дижитал шилжилтийг хурдасгана.
- 2.2.7 Бизнес инкубатор төвөөр дамжуулан зах зээлийн судалгааг явуулж, худалдаа, үйлдвэрлэл эрхлэгчдийг мэдээллээр хангаж ажиллана.
- 2.2.8 Өмчийн эрхийг баталгаажуулж, хувийн өмчийг хамгаалах чиглэлд шаардлагатай бүхий л арга хэмжээг авна.
- 2.2.9 Нутгийн дархчууд, урчууд, чөлөөт уран бүтээлчдийг бодлогоор дэмжиж бүтээлийг нь бүртгэлжүүлэн сурталчлан таниулах ажлыг зохион байгуулна. Дархчууд, уран бүтээлчдийн шилдэг бүтээлийг худалдан авдаг тогтолцоог бий болгоно.
- 2.2.10 Хоршооллын үйл ажиллагаанд бодит дэмжлэг үзүүлэхийн зэрэгцээ нөхөрлөл, хоршоо байгуулах санаачлагыг бүх талаар дэмжинэ.
- 2.2.11 Орон нутгийн худалдаа, үйлдвэрлэл эрхлэгчдийг Дэлхийн болоод Монгол улсынхаа томоохон үйлдвэрлэгчидтэй холбож, орон нутагтаа дистрибьютер, салбар байгуулах, франчайзинг хэрэгжүүлэхэд нь дэмжлэг үзүүлэх замаар өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлнэ.
- 2.2.12 Худалдааны хуулийг батлуулахад санаачлагатай байж, худалдаа эрхлэгчдийн эрх ашгийг хамгаална.
- 2.2.13 Гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулалтыг бүх талаар дэмжинэ.
- 2.2.14 Төрийн зүгээс бизнес эрхлэгчдэд үзүүлж буй хүнд суртал, дарамтыг арилгаж, татвар төлөгч аж ахуйн нэгжүүддээ үйлчилдэг, зөвлөдөг тогтолцоог бий болгож цахимжуулна. Тусгай зөвшөөрлийн тоог цөөрүүлнэ.

2.3. ОРОН НУТГИЙН МӨНГӨ, САНХҮҮГИЙН БОДЛОГО

- 2.3.1 Орон нутагт үйл ажиллагаа явуулж буй арилжааны банкны үйл ажиллагаанд хяналт тавьж, зээлийн өрийн дарамтаас иргэдээ хамгаалах бодлогыг хэрэгжүүлж ажиллана.
- 2.3.2 Орон нутагт зээлийн үйлчилгээ үзүүлдэг орон нутгийн иргэдийн эрхэлж буй Ломбард, ХЗХ зэрэг байгууллагуудыг нэгдэн нийлэх замаар үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэхэд нь бодлогын дэмжлэг үзүүлнэ. Улмаар орон нутгийн эдийн засагт хувь нэмрээ бодитоор оруулах, иргэдэд бага хүүтэй зээлийн үйлчилгээ үзүүлэх боломжийг бүрдүүлнэ.
- 2.3.3 Бүх сумдад болон алслагдсан суурин багуудад банкны үйлчилгээг ойртуулах, цахим банк, АТМ байршуулах зохион байгуулалтын үйл ажиллагааг арилжааны банкуудтай хамтран зохион байгуулна.

2.4. УУЛ УУРХАЙ, БАЯЛГИЙН УДИРДЛАГА

- 2.4.1 Орон нутгийн хэмжээнд ач холбогдолтой томоохон уул уурхайн төслүүдийг орон нутгийн иргэд, аж ахуйн нэгж, эдийн засагт өгөөжтэй байх бодлогыг хэрэгжүүлнэ.
- 2.4.2 Уул уурхайн төслүүдийн өгөөжөөс санхүүжих Орон нутгийн иргэд, оюутан сурагчид, аж ахуйн нэгжүүдийг дэмжих, байгаль орчныг хамгаалах, хүний нөөцийг чадавхжуулах, технологийн дэмжлэг үзүүлэх, инкубаторуудыг дэмжих, эдийн засгийн үр өгөөж бүхий төсөл үйл ажиллагааг санхүүжүүлэх зорилго бүхий "Хөгжлийн сан" байгуулах олон нийтийн санаачлагыг дэмжин хэрэгжүүлнэ.
- 2.4.3 Эдийн засгийн хувьд үр ашиггүй, байгаль орчинд сөрөг нөлөөтэй уул уурхайн лицензүүдийг цуцална.
- 2.4.4 Уул уурхайн салбарт хэрэгжиж байгаа төслүүдэд орон нутгийн аж ахуйн нэгжүүд бараа, ажил, үйлчилгээ нийлүүлэх, туслан гүйцэтгэгчээр ажиллахад дэмжлэг үзүүлж бодлогоор хангаж ажиллана.
- 2.4.5 Уул уурхайн тээврийг хатуу хучилттай замаар явуулах бодлогыг хатуу баримтлах ба зөрчсөн аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагааг зогсооно.
- 2.4.6 Ураны хайгуул, олборлолттой холбоотой үүсч буй нөхцөл байдалд дүн шинжилгээ хийж, ард иргэдийн аюулгүй амгалан тайван амьдрах нөхцлийг хангах, байгаль орчныг хамгаалахад онцгой анхаарал хандуулна. Лиценз эзэмшигч талуудад ард иргэдийн санал шаардлагыг тухай бүр хүргүүлж, шийдүүлнэ.
- 2.4.7 Уул уурхайгаас болж эвдрэлд орсон талбайн тооллого хийж буруутай этгээдээр нөхөн сэргээлгэнэ.
- 2.4.8 Уул уурхайн салбарын түүхий эдэд нэмүү өртөг шингээх бодлого хэрэгжүүлэн хагас болон эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэн, экспортлох бодлогыг хэрэгжүүлнэ.
- 2.4.9 Томоохон орд газруудыг эдийн засгийн эргэлтэд оруулахыг эрчимжүүлнэ.
- 2.4.10 Бичил уурхайгаар ашигт малтмал олборлох журмыг боловсронгуй болгож, үр дүнд чиглэсэн хэрэгжилт, хяналтыг сайжруулна.
- 2.4.11 Аймгийн нутаг дэвсгэрт цөмийн хаягдлын барилга байгууламж барих, цөмийн хаягдал булшлахыг хатуу хориглоно.
- 2.4.12 Ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл олгоход тухайн орон нутгийн иргэдийн оролцоог хангадаг болгоно.
- 2.4.13 Уул уурхайн бүтээгдэхүүний тээвэрлэлтийг байгаль орчинд сөрөг нөлөөгүйгээр зохион байгуулахад шаардлагатай бүхий л арга хэмжээг авч ажиллана.

2.4.14 Техник-эдийн засгийн үндэслэлээр ашиггүй нь тогтоогдсон, байгаль орчинд хор хөнөөл ихтэй уурхайг ажиллуулахгүй байх зарчмыг баримтлана.

Гурав. АЖ ҮЙЛДВЭРЖСЭН ДОРНОГОВЬ

Сайншанд аж үйлдвэрлэлийн цогцолбор төслийг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлнэ. Боловсруулах үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэн эдийн засгийн тулгуур болгоно.

Өрсөлдөх чадвар бүхий түүхий эд, эрдэс баялгийг боловсруулах үйлдвэрлэлийг хөгжүүлнэ. Экспортын гол түүхий эдийг боловсруулж, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн болгох замаар үнэ цэнийг нь өсгөнө.

Сумдыг бүсчлэн үйлдвэржүүлэх бодлогоор СУМ БҮРТ ҮЙЛДВЭР зорилтыг хэрэгжүүлнэ.

<u>Бүсийн дугаар</u>	<u>Бүсийн төв байршил</u>	<u>Хамрах сумд</u>	<u>Чиглэл</u>
Нэгдүгээр бүс	Бүсийн төв Сайншанд	Сайншанд, Өргөн, Мандах, Алтанширээ, Дэлгэрэх	Нефтийн үйлдвэр, Барилгын материалын үйлдвэр, тээвэр ложистик, аялал жуулчлал, хүнс, газар тариалангийн бүс
Хоёрдугаар бүс	Бүсийн төв Айраг	Айраг, Даланжаргалан, Иххэт	Уул уурхайн олборлох, боловсруулах үйлдвэрлэл, тээвэр ложистик
Гуравдугаар бүс	Бүсийн төв Хөвсгөл	Хөвсгөл, Улаанбадрах, Хатанбулаг	Мал аж ахуй, Мал аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл, тээвэр ложистик
Дөрөвдүгээр бүс	Бүсийн төв Замын-Үүд	Замын-Үүд, Эрдэнэ	Эдийн засгийн чөлөөт бүс, тээвэр ложистик
Тавдугаар бүс	Дэлгэрэх	Дэлгэрэх, Алтанширээ	Шилмэл омгийн мал үржүүлэг

Сумдын бүсчлэлийн дагуу хүнд аж үйлдвэр, дагалдах жижиг дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх чиглэлийг хөрөнгө оруулалт, санхүү, зээлийн бодлогоор дэмжинэ. Уул уурхайн бүтээгдэхүүнийг боловсруулах зорилгоор аж үйлдвэрийн анхны паркийг Сайншанд хотод байгуулах бодлогыг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлнэ.

3.1. "ШИНЭ ХӨДӨӨ" ХӨТӨЛБӨР

3.1.1 Уламжлалт мал, аж ахуйн гаралтай түүхий эд ноос, ноолуур, арьс шир, махыг малчдын оролцоотой анхан шатны түүхий эдийн тордолгооны цэгт бэлтгэн бүс нутаг, аймгийн төвүүдэд боловсруулж, өндөр түвшний технологийн үйлдвэрт эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, дотоодын болон гадаад зах зээл дээр өрсөлдөх үнээр борлуулах боломжийг бүрдүүлнэ.

3.1.2 Хөвсгөл суманд Мах боловсруулах үйлдвэр байгуулна.

3.1.3 Сайншанд суманд Ноос угаах, Арьс шир боловсруулах үйлдвэр байгуулна.

- 3.1.4 Түүхий эд үйлдвэрлэгч, боловсруулах үйлдвэр, эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгч, худалдан борлуулагч талууд корпорац болон кластерын тогтолцоогоор хамтран ажиллах загварыг дэмжинэ.

Дөрөв. ХӨГЖЛИЙН ДЭД БҮТЭЦ

4.1. АВТО БОЛОН ТӨМӨРЗАМЫН СҮЛЖЭЭ, ТЭЭВЭР

- 4.1.1 Зүүнбаян-Тавантолгой чиглэлийн төмөр замыг барьж ашиглалтанд оруулахад орон нутгаас шаардлагатай дэмжлэгийг үзүүлж ажиллана.
- 4.1.2 Монгол Улсаас хөрш орнуудтай байгуулсан авто-тээврийн хэлэлцээрийн дагуу ашигт малтмалын ачаа болон бусад ачаа, зорчигч тээвэрлэлтийн зохион байгуулалт, эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгож, үндэсний тээвэрлэгчдийн эрх ашгийг хамгаалах бодлогыг хэрэгжүүлнэ.
- 4.1.3 Сумдын төвийг хямд өртөгтэй авто замаар аймгийн төвтэй нь холбох ажлыг эхлүүлнэ.
- 4.1.4 Олон улсын чанартай авто замуудыг камержуулж, 150-200 км тутамд зорчигч үйлчилгээний төвүүдийг барина.
- 4.1.5 Олон улс, улс, орон нутгийн чанартай авто замын засвар арчлалтын хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх замаар хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангаж ажиллана.
- 4.1.6 Өргөн сум хүртэлх автозамыг барьж, ашиглалтанд бүрэн оруулна.
- 4.1.7 Зарим сумдын гэр хорооллын автозамыг үе шаттайгаар барьж, ашиглалтанд оруулна.
- 4.1.8 Хамарын хийд чиглэлийн автозамын уулзвараас Зүүнбаян хүртэлх автозамыг барьж ашиглалтанд оруулна.
- 4.1.9 Тавантолгой - Ханги чиглэлийн уул уурхайн тээврийн автозамыг ашиглалтанд оруулахад холбогдох байгууллагатай хамтран ажиллана.
- 4.1.10 Хөвсгөл, Хатанбулаг сумдын нутагт Зорчигч, ачаа тээврийн үйлчилгээний цогцолборыг байгуулна.
- 4.1.11 Улаанбаатар-Сайншанд- Замынүүд, Сайншанд-Замынүүд- Сайншанд чиглэлд ачаа тээвэр, ложистикийн сүлжээ байгуулах хувийн хэвшлийн санаачлагыг бүрэн дэмжиж, иргэд аж ахуйн нэгж, худалдаа эрхлэгчид хямд өртөг, найрсаг үйлчилгээгээр бараа бүтээгдэхүүнээ татан авах бололцоог бүрдүүлнэ.
- 4.1.12 Сайншандын төвийн автозамын арчлалт хамгаалалтыг сайжруулж, өргөтгөнө.
- 4.1.13 Сумдын төвийн гэрэлтүүлгийг нэмэгдүүлж, иргэдийн амьдрах ая тухтай орчныг бүрдүүлнэ.
- 4.1.14 Сумдын гэр хорооллын гудамжны гэрэлтүүлгийг нэмэгдүүлж, орчин үеийн эко гэрэлтүүлэг суурилуулж асах цагийг уртасгана.
- 4.1.15 Олон улсын жишигт нийцсэн орчин үеийн терминал төвийг Замын-Үүд суманд байгуулна.
- 4.1.16 Хар Тойромын аэродромыг түшиглэн Сайншанд суманд болон Замын Үүд, Эрдэнэ сумдад нисэх онгоцны буудал байгуулна.
- 4.1.17 Сайншанд, Замын-Үүд сумын сургуулиудад Сурагчийн автобус явуулна.
- 4.1.18 Сайншанд сумын Мөнхдүүрэн, Наран, Үлэмж, Хул шанд худалдааны төв болон бусад шаардлагатай орон сууцны гадна авто зогсоол байгуулах буюу өргөжүүлнэ.

4.2. ДУЛААН, ЦАХИЛГААН ЭРЧИМ ХҮЧНИЙ ХАНГАМЖ

- 4.2.1 Сэргээгдэх эрчим хүчний шинэ эх үүсвэрүүдийг барихад төр хувийн хэвшлийн түншлэлийн зарчмыг түлхүү баримтална.
- 4.2.2 Аймгийн төвийн дулааны станцыг өргөтгөн шинэчлэх замаар хэрэглэгчдийн тоог нэмэгдүүлж, төвлөрсөн дулаан хангамжид гэр хорооллын иргэдийг хамруулах бодлогыг хэрэгжүүлнэ.
- 4.2.3 Сумдад төвлөрсөн дулаан хангамжийн бүтээн байгуулалтыг үргэлжлүүлэн, засч сайжруулан ашиглалтанд оруулна.
- 4.2.4 Замын үүд суманд 2015 онд баригдсан Дулааны станцыг бүрэн ашиглалтанд оруулна.
- 4.2.5 Шинэ суурьшлын бүс, иргэдийн өмчлөлийн газарт эрчим хүчний дэд бүтцийг байгуулах ажлыг үе шаттай хэрэгжүүлнэ.
- 4.2.6 Шинэ зууны малчин хөтөлбөр хэрэгжүүлж малчин өрхүүдийг хүчин чадал өндөртэй цахилгаан хэрэгсэл ашиглах боломжоор хангаж, бодлогоор дэмжинэ.
- 4.2.7 Сайншанд, Замынүүд сумдад утаагүй түлшний үйлдвэр байгуулах хувийн хэвшлийн санаачлагыг дэмжин агаарын бохирдлыг бууруулна.
- 4.2.8 Хийн түлшний ашиглалтыг нэмэгдүүлж, хийн түлшний худалдаа үйлчилгээг дэмжинэ.
- 4.2.9 Сумдад эрчим хүчний шугамын өргөтгөлийг үе шаттайгаар барьж, хэрэглэгчдийн шаардлагад нийцүүлнэ.
- 4.2.10 Эрчим хүч түгээгч байгууллага болон хэрэглэгчдийн хамтын ажиллагааг сайжруулж, хэрэглээний хяналтыг цахимд шилжүүлэх зохион байгуулалтын арга хэмжээ авч ажиллана.
- 4.2.11 Сумдын гэр хорооллын цахилгаан эрчим хүчний хангамжийг нэмэгдүүлэх, шугам сүлжээг өргөтгөнө.

4.3. МЭДЭЭЛЭЛ ТЕХНОЛОГИ, ХАРИЛЦАА ХОЛБОО

- 4.3.1 Орон нутагт өндөр хурдны интернэтийн сүлжээг өргөтгөж, 4G технологийг нэвтрүүлнэ.
- 4.3.2 Цахим худалдаа, бараа, хүргэлтийн системийг сайжруулах хувийн хэвшлийн санаачлагыг дэмжин, орон нутагтаа дэлхийн зах зээлийн чиг хандлагатай хөл нийлүүлэх боломжоор хангана.
- 4.3.3 Багш нарын цахим боловсролын ур чадварыг сайжруулах хөтөлбөр боловсруулж хэрэгжүүлнэ.
- 4.3.4 Иргэдэд зориулсан цахим боловсролын төвүүдийг байгуулна.
- 4.3.5 Технологийн дэвшлийг ашиглан бэлэн мөнгөний гүйлгээг 50% багасгаж, эдийн засгийн эрүүл тогтолцоог бий болгоно.
- 4.3.6 Аж үйлдвэрийн хувьсгалын 4.0 технологийг нутагшуулна. Уламжлалт үйлдвэрлэлийг шинэ технологийн бодлогоор дэмжиж ажиллана.
- 4.3.7 Инновацад суурилсан гарааны бизнесүүдийг дэмжинэ. Гарааны бизнесийг дэмжих экосистемийг бүрдүүлнэ.
- 4.3.8 Хүүхэд залуучуудын дунд эрчимтэй хөгжиж буй E-sport буюу Цахим спортын экосистемийг бүрдүүлэхэд анхаарч ажиллана.
- 4.3.9 Бүх сумдын интернэтийн хурдыг нэмэгдүүлнэ, үнийг бууруулна. Сумын төв талбайн орчныг утасгүй интернетийн бүс болгоно.

4.4. ШУГАМ СҮЛЖЭЭ, ДЭД БҮТЭЦ

- 4.4.1 Нийтийн орон сууц, катеж байруудыг төвлөрсөн шугам сүлжээнд холбох ажлыг үргэлжлүүлэн дуусгана.
- 4.4.2 Аймгийн төвийн усан хангамж, бохир ус, цэвэрлэх байгууламжид технологийн шинэчлэл хийнэ.
- 4.4.3 Сумдыг төвлөрсөн уурын зуухтай болгож байгууллага, орон сууцны айл өрхийг нэгдсэн халаалтанд холбох ажлыг үргэлжлүүлэн хийнэ.
- 4.4.4 Дугуйн болон явган замын сүлжээг нэмэгдүүлнэ.
- 4.4.5 Сайншанд сумын үерийн ус зайлуулах зураг төслийг сайжруулан, хуримтлуулах, ногоон байгууламжийг услах, хөв цөөрөм байгуулахад ашиглана.

Тав. ТОХИЛОГ ӨРХ- ИХ БҮТЭЭН БАЙГУУЛАЛТ

5.1. БАРИЛГЫН МАТЕРИАЛ ҮЙЛДВЭРЛЭЛ, ОРОН СУУЦ БҮТЭЭН БАЙГУУЛАЛТ

- 5.1.1 Барилгын материал үйлдвэрлэлийн төслүүдийг дэмжиж, ЖДҮ-ийн зээл тусламжинд хамруулна.
- 5.1.2 Ипотекийн "Найман хувь" хөтөлбөрийг сэргээн үргэлжлүүлж, хүүг бууруулна.
- 5.1.3 "Замын-Үүд" эдийн засгийн чөлөөт бүсийн бүтээн байгуулалтыг бүрэн шийдвэрлэж, үйл ажиллагааг идэвхижүүлнэ.
- 5.1.4 Барилгын материалын үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж төмөр хийц, дулаалгын материал, ханын материал зэрэг бүтээгдэхүүний хэрэгцээг дотоодын үйлдвэрлэлээр хангах бодлого баримтлана.
- 5.1.5 "Тохилог сууц 10000" хөтөлбөр хэрэгжүүлж, орон сууцыг нэгдсэн зураг төслийн дагуу хорооллоор барьж инженерийн болон нийгмийн дэд бүтцийг бүрэн шийдвэрлэж 5 хувийн зээлд хамруулна.
- 5.1.6 Сум бүрт "24-120 айлын орон сууц" төсөл хэрэгжүүлж 5 хувийн зээлд хамруулна.
- 5.1.7 Канад технологийн эрчим хүчний хэмнэлттэй, ашиглалтын зардал багатай орон сууц барих "Амины орон сууц" хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж, иргэдээ зээлийн хөнгөлөлттэй нөхцлөөр хувийн орон сууцтай болгох хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.
- 5.1.8 СӨХолбоодын үйл ажиллагааг өргөжүүлэн шинэ менежментээр дэмжин ажиллуулж, нийтийн орон сууцнуудын дээвэр, нэгдсэн шугам сүлжээний засварыг шийдвэрлэнэ.
- 5.1.9 Хуучны угсармал орон сууцны дулаан алдагдлыг бууруулах зорилгоор "Дулаалга" төслийг хэрэгжүүлнэ.
- 5.1.10 Залуу гэр бүл, гэр хорооллын айл өрхүүд, бусад зорилтот бүлгийн өрхийг түрээсийн орон сууцаар хангах ажлыг эхлүүлнэ.

5.2. ХОТ БАЙГУУЛАЛТ, ГАЗАР ТӨЛӨВЛӨЛТ

- 5.2.1 Газар эзэмших, өмчлөх, ашиглахаар хүсэлт гаргасан иргэдийн хүсэлтэнд тухай бүр хуулийн хугацаанд хуулийн хүрээнд хариу өгч байх, хариу өгөөгүй албан тушаалтнуудад хариуцлага тооцох журмыг шинэчлэн баталж, мөрдүүлнэ.
- 5.2.2 **Иргэдийн оролцоотой "ШИНЭ СУМ" төсөл хэрэгжүүлнэ.** Сумын төвийг дахин төлөвлөж, ногоон байгууламж, дэд бүтэц, барилга байгууламж бүхий орчин үеийн суурин болгож хөгжүүлнэ. Сумын төвийг иргэдийн оролцоотой шинэчилнэ.

- 5.2.3 Иргэдэд газар өмчлүүлэх асуудлыг бүрэн шийдвэрлэж, өмчилсөн газраа санхүүгийн эргэлтэд оруулах бодит боломжийг бүрдүүлнэ.
- 5.2.4 Өмчлөгдсөн газруудыг дэд бүтэцжүүлэн ажлыг үргэлжлүүлэн иргэдийн суурьших шинэ бүсийг бий болгоно.
- 5.2.5 "Зүүнбаян-Сэргэнмандалт" хөтөлбөрийг боловсруулж, үе шаттайгаар хэрэгжүүлнэ.
- 5.2.6 Сайншанд, Замынүүд сумдын шаардлагатай хэсэгт нийтийн бие засах газар байгуулж, иргэдэд тогтмол үйлчилдэг болгоно.
- 5.2.7 Замын-Үүд, Сайншанд сумдыг хот болгон хөгжүүлэх хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.
- 5.2.8 Сумдад Хаягжилтын шинэчлэл хийж, нэгдсэн санд холбогдоно.
- 5.2.9 Сайншанд сумын 2 дугаар баг, Нарлаг Шанд хорооллын хойд голд хөв цөөрөм, гүүрэн байгууламж барьж, амралт зугаалгын цогцолбор болгоно.

5.3. ГЭР ХОРООЛЛЫН ХӨГЖИЛ

Гэр хорооллын инженерийн дэд бүтэц /цэвэр ус, бохир ус ариутгах татуурга, интернэт шилэн кабель/-д холбож, халаалтыг төвлөрсөн болон сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэртэй амины орон сууц болгон дахин төлөвлөх ажлыг иргэдийн оролцоотой хэрэгжүүлж, амьдран суух байшингаа барихад нь урт хугацаатай, хүү багатай, орон сууцны ипотекийн зээлээр санхүүгийн дэмжлэг үзүүлж ажиллана.

- 5.3.1 "ХАШААГАА САЙХАН ТОХИЖУУЛЬЯ" хөдөлгөөнийг өрнүүлж, гэр хороололд ая тухтай амьдрах, ипотекийн зээлд хамрагдах нөхцлийг бүрдүүлнэ.
- 5.3.2 "ЖОРЛОНГОО ӨӨРЧИЛБЭ" төслийг хэрэгжүүлж, хөрсний бохирдыг бууруулан, иргэдийн ая тухтай амьдрах орчныг бүрдүүлнэ. Сумдын гэр хорооллыг нүхэн жорлонгүй болгох хөтөлбөрийг иргэдийн оролцоотой хэрэгжүүлнэ.
- 5.3.3 Гэр хорооллын айл өрхийг төвлөрсөн шугам сүлжээнд холбох ажлыг үргэлжлүүлэн хийнэ.
- 5.3.4 Хашаандаа мод тарьсан айл өрхийг урамшуулах журам баталж хэрэгжүүлнэ.
- 5.3.5 "ХҮЛЭМЖТЭЙ ХАШАА" хөдөлгөөнийг өрнүүлж, айл өрхүүд өдөр бүр эрүүл хүнсээр хангагдах нөхцлийг бүрдүүлнэ.
- 5.3.6 Сумдын гэр байруудад хүүхдийн иж бүрэн тоглоомын болон гимнастикийн талбай байгуулна.
- 5.3.7 "ЖИШИГ ХАШАА" хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж хот суурин газрын хашааны өнгө үзэмжийг цэгцэлж сайжруулна.
- 5.3.8 Иргэд өөрийн өмчилж авсан хашааны газар дээр айл, хөрш, гудамжаараа нэгдэн төлөвлөлт хийж, инженерийн дэд бүтцэд бүрэн холбогдсон, амины орон сууц болгон дахин төлөвлөх ажлыг иргэдийн оролцоотой хэрэгжүүлж, амьдран суух байшингаа барихад нь урт хугацаатай, хүү багатай, орон сууцны ипотекийн зээлээр санхүүгийн дэмжлэг үзүүлж ажиллана.
- 5.3.9 Гэр хорооллын дахин төлөвлөлтийн ажлыг хэрэгжүүлж, иргэдийг орон сууцжуулна.
- 5.3.10 Агаарын бохирдлыг бууруулах зорилтын хүрээнд "Эрчим хүч үйлдвэрлэгч иргэн" хөдөлгөөнийг гэр хороололд өрнүүлж, иргэд хашаандаа нар салхины сэргээгдэх эрчим хүч хэрэглэх санаачлагыг дэмжиж ажиллана.

Зургаа. ХӨДӨӨ АЖ АХУЙ БА ӨСДӨГ БАЯЛАГ

6.1. БЭЛЧЭЭР АШИГЛАЛТ

- 6.1.1 "Хариуцлагатай нүүдэлчид" хөтөлбөрийн хүрээнд малын гаралтай түүхий эдийг мөшгөх тогтолцоог бүрдүүлнэ.
- 6.1.2 Малчдын хамтын оролцоонд тулгуурлан газар нутгийн 70 гаруй хувийг эзэлж байгаа бэлчээр нутгийн тогтвортой ашиглалтыг хангаж, доройтсон бэлчээрийн 30-аас доошгүй хувийг сэргээнэ.
- 6.1.3 Ямаан сүргийн зохистой харьцааг шинжлэх ухааны үндэстэй тогтооно. Дэлгэрэхийн улаан ямааны ноолуур ба ноолууран бүтээгдэхүүнийг дэлхий нийтэд зөв сурталчилна.
- 6.1.4 Бэлчээрийн зохистой менежментийн төрийн бодлого, үндэсний хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг хангаж ажиллана.

6.2. МАЛ АЖ АХУЙ

- 6.2.1 **"ЧИНЭЭЛЭГ МАЛЧИН" ХӨТӨЛБӨР** Мал аж ахуйн салбарыг эдийн засгийн үр ашигтай, шинэ технологи, инновацад суурилж, хөгжүүлэн малчдыг малчин бизнесмен болгох замаар тогтвортой орлого бүхий хүчтэй дундаж давхаргыг тэлэх бодлого хэрэгжүүлнэ. Иргэдийн санаачилгад суурилсан "Чинээлэг малчин" хөтөлбөрийг хэрэгжүүлнэ.
- 6.2.2 Малыг тооноос илүү чанарт шилжүүлж, малын төрлийг зохистой харьцаанд хүргэж, эдийн засгийн ашигтай, технологид суурилсан мал аж ахуйг төрийн бодлогоор дэмжинэ.
- 6.2.3 Махыг зах зээлд нэвтрүүлэх хяналтын горимыг сайжруулж, малыг вакцин, туулгад бүрэн хамруулан эрүүлжүүлэх ухаалаг хяналтын системийг нэвтрүүлнэ.
- 6.2.4 Хөдөөгийн малчин өрхийг дэмжин "Малжуулах хөтөлбөр"-ийг хэрэгжүүлнэ.
- 6.2.5 Гахай, шувууны аж ахуй эрхлэх, хөгжүүлэх санаачилгыг дэмжинэ.
- 6.2.6 Өндөр ашиг шимт мах, сүүний чиглэлийн үхрийн эрчимжсэн аж ахуйг сум бүрд байгуулна.
- 6.2.7 Төр хувийн хэвшлийн түншлэлээр Замын-Үүд, Сайншанд суманд мал борлуулах зах байгуулна.
- 6.2.8 Малын үүлдэр угсааг сайжруулах, шинэ омог бий болгох зорилгоор мал аж ахуйн үржлийн суурьшил байгуулна.
- 6.2.9 Сайншанд сумын Зээгийн хөтөлд байрлах газар тариалан, МАА хосолсон фермерийн аж ахуйг хөгжүүлнэ.
- 6.2.10 Бэлчээрийг усжуулах бодлогыг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлж усан хангамжийг нэмэгдүүлнэ.
- 6.2.11 Цагаан цав, Хүйтэний булаг, Бүхэл, Зээгийн хөтөл, Далантүрүү зэрэг газар тариалангийн нөөц талбайг түшиглэн газар тариалан эрхэлж буй иргэд, аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлж ажиллана.
- 6.2.12 Ханги хилийн боомтоор түүхий мах, малын дайвар бүтээгдэхүүнийг гаргах асуудлыг шийдвэрлүүлнэ.
- 6.2.13 Жижиг дунд үйлдвэрлэлийг тэргүүлэх чиглэл болгож эрчимжсэн мал аж ахуй, гахай, шувууны аж ахуйг хөнгөлөлттэй зээлийн бодлогоор дэмжинэ.

- 6.2.14 “Төрөөс малчдын талаар баримтлах бодлого”, “Монгол мал” үндэсний хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг эрчимжүүлнэ.
- 6.2.15 Сумдын мал эмнэлэг, үржлийн албыг чадавхижуулна.
- 6.2.16 Сумын хөгжлийн сангийн эх үүсвэрийг 200 сая төгрөгөөс дээш эх үүсвэртэй байлгаж хөгжлийн төслүүдийг санхүүжүүлнэ.
- 6.2.17 ХААИСургуультай хамтран мал аж ахуйн мэргэжлийн боловсон хүчинг орон нутгийн дэмжлэгээр сургаж сумдад ажиллуулна.
- 6.2.18 Малын гаралтай түүхий эд, ноолуур, ноос, арьс ширийг боловсруулж, зах зээлд нийлүүлдэг болгоно.
- 6.2.19 Төмс, хүнсний ногооны тариалалтыг нэмэгдүүлж аймгийнхаа хэрэгцээг бүрэн хангана. Хүлэмж зоорины тоо хэмжээ хүчин чадлыг нэмэгдүүлнэ.
- 6.2.20 Экспортын чиг баримжаатай орон нутгийн онцлог, давуу талд түшиглэсэн бараа бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгчдийг дэмжиж ажиллана.
- 6.2.21 “Говийн хонины мах” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж бүс нутгийн эко брэндийг бий болгоно.
- 6.2.22 Органик хөдөө аж ахуйг хөгжүүлэх, Органик монгол үндэсний хөтөлбөр боловсруулахад идэвхитэй оролцож, үр ашигтай хэрэгжүүлнэ.
- 6.2.23 Сайхандулаан суманд байгуулагдсан 1000 ингэний фермийн үйл ажиллагааг өргөжүүлэх, брэнд бий болгох, гадаад дотоодын зах зээлд гарахад нь холбогдох дэмжлэгийг үзүүлнэ.
- 6.2.24 Ингэн сүүний бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх бүхий л санаачлагыг бодлогоор дэмжин ажиллана.

6.3. ГАЗАР ТАРИАЛАН

- 6.3.1 Газар тариаланг урамшуулах бодлогыг шинэчилнэ. Үрийн аж ахуйн системийг боловсронгуй болгож, аж ахуйг сэргээн хөгжүүлж, хөрс, цаг уурын онцлогт тохирсон, баталгаат сортын үрийн хангамжийг нэмэгдүүлнэ.
- 6.3.2 Ургамал хамгаалах химийн бодис, бордоо болон био бэлдмэлийн ухаалаг хяналтыг бий болгоно.
- 6.3.3 Газар тариалангийн бүс нутагт услалтын системийн менежментийг боловсронгуй болгож, тариалан эрхлэгч, хүнсний ногоо тариалагчдыг бодлогоор дэмжинэ.
- 6.3.4 Сэргээгдэх эрчим хүчийг ашигласан усжуулалтын систем, худгийг өргөнөөр ашиглах боломжийг бүрдүүлнэ.
- 6.3.5 Экспортод чиглэсэн өндөр ашиг шимтэй эрчимжсэн мал аж ахуйг газар тариалантай хослуулан хөгжүүлнэ.
- 6.3.6 Дотоодын тэжээл үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлж, бодлогын орчинг сайжруулна.
- 6.3.7 Газрын үржил шимийг хамгаалан зохистой ашиглаж, газар тариалангийн үйлдвэрлэлд орчин үеийн технологи, инновац нэвтрүүлнэ.
- 6.3.8 Тариалангийн зориулалттай газрын ашиглалтыг сайжруулахын зэрэгцээ газрын үржил шимийг хамгаалах, бүтээмж, үр ашгийг дээшлүүлэхэд чиглэсэн технологи, инновацийн шинэчлэл хийж, “Ухаалаг газар тариалан”хөтөлбөрийг хэрэгжүүлнэ.
- 6.3.9 Таримал ургамлын үр үржүүлгийн аж ахуйг цогцоор хөгжүүлж, үрийн сорт сорилт, чанарыг сайжруулж, уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицсон, нутагшсан сортын үрийн хангамжийг нэмэгдүүлнэ.
- 6.3.10 Орон нутгийн хөрс, цаг уурын онцлогт тохирсон ургамлын аж ахуйг төрөлжүүлэн хөгжүүлж, импортыг орлох органик брэнд бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх санал санаачилгыг бүх талаар дэмжинэ.
- 6.3.11 Газар тариалангийн үйлдвэрлэлийн мэргэжлийн ажиллах хүчний хангамж, чадавхыг бэхжүүлэх чиглэлээр тусгай хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.

- 6.3.12 Газар тариалангийн үйлдвэрлэлийн техникийн шинэчлэлийн бодлогыг хэрэгжүүлж, орчин үеийн техник хангамжийн түвшнийг дээшлүүлнэ.
- 6.3.13 Ургамал хамгааллын орчин үеийн арга технологийг иж бүрэн хэрэгжүүлж, тариалангийн талбайн хөрсийг элэгдэл, хортон шавжаас хамгаалах, үйлдвэрлэлийн зохистой дадлыг нэвтрүүлэх нөхцөл бүрдүүлнэ.
- 6.3.14 Эрдэс болон органик гаралтай бордооны дотоодын үйлдвэрлэлийг дэмжин хөгжүүлж, хангамжийг нэмэгдүүлнэ.
- 6.3.15 Дөрвөн улирлын хүлэмжийн аж ахуйг бодлогоор дэмжин, хот суурин газрын хүн амыг шинэ ургацын ногоогоор жилийн турш хангана.
- 6.3.16 Жимс, жимсгэний дотоодын үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлж, импортыг орлох чанартай, эко бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлнэ.
- 6.3.17 "Говийн тарвас" хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэн брэндийн тоог нэмэгдүүлнэ.
- 6.3.18 Сайншанд сумын урд говьд болон бусад сумдад хармагийн тариалан хөгжүүлэх санал санаачлагыг дэмжиж ажиллана.
- 6.3.19 Аймгийн нутаг дэвсгэрт ХӨМӨЛ тариалах, боловсруулах, брэнд үүсгэх санаачлагыг бүх талаар дэмжинэ.

6.4. ХҮНСНИЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛ

- 6.4.1 Төрөөс хүнс, хөдөө аж ахуйн салбарт баримтлах бодлогыг хүрээнд "Эрүүл хүнс" үндэсний хөтөлбөр хэрэгжүүлж, мах, сүү, гурил, хүнсний ногоо зэрэг бүтээгдэхүүний дотоод хэрэгцээг үндэсний үйлдвэрлэлээр бүрэн хангаж, эрүүл, аюулгүй байдлын баталгааг дээшлүүлнэ.
- 6.4.2 Ерөнхий боловсролын сургалтанд "Хүнсний тухай боловсрол" ыг сурталчилна..
- 6.4.3 Хүнсний бүтээгдэхүүний лабораториудыг мэргэжлийн холбоод, төрийн бус байгууллага болон хувийн хэвшилд шилжүүлж, төрийн байцаагч нарын нөлөөллөөс гаргана.
- 6.4.4 Хот суурин газрын болон хөдөө орон нутгийн иргэдийн хүнсний хэрэгцээгээ өөрөө хангах, хүлэмжийн аж ахуй эрхлэх санаачилгыг бүх талаар дэмжинэ.
- 6.4.5 Импортын хүнсний бүтээгдэхүүний чанар, аюулгүй байдалд тавигдах шаардлага, стандартыг боловсронгуй болгож, хүн амын хэрэгцээнд эрүүл, чанартай хүнс нийлүүлэх боломж нөхцөлийг сайжруулна.
- 6.4.6 Бүх нийтийн хүнсний боловсролыг дээшлүүлэх, хоол хүнс, шим тэжээлийн чанар, аюулгүй байдлыг эрүүл амьдралын зан үйл, хэвшилтэй нягт уялдуулах чиглэлээр үндэсний хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.
- 6.4.7 Хот, суурин газрын хүн амыг эрүүл, чанартай усаар хангах дэд бүтцийг хөгжүүлнэ.
- 6.4.8 Дөрвөн улирлын хүлэмжийн төсөл хөтөлбөрийг хувийн хэвшилтэй хамтран хэрэгжүүлнэ.
- 6.4.9 Усыг зүй зохистой ашиглах бодлого явуулж Усан сангийн хамгаалалтад цэрэгжсэн хамгаалалтын тогтолцоог нэвтрүүлнэ.

Долоо. ХУУЛЬ ДЭЭДЭЛСЭН ТӨРИЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭ

Иргэний эрх, эрх чөлөөг хамгаалж, хөгжлийг дэмжин, авлигаас ангид ажиллах чадавхтай засаг, хүн бүр ажил, албан тушаалаасаа үл хамаарч хуулийн өмнө хариуцлага хүлээдэг шударга шүүхийн тогтолцоо, мэргэжлийн, хүртээмжтэй, цахимжсан нийтийн албыг бэхжүүлэх цогц шинэчлэл хийнэ.

7.1. ИРГЭНЭЭ ХАМГААЛДАГ ТӨРИЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭ

- 7.1.1 Цахим орчны эрх зүйн харилцааг боловсронгуй болгох, цахим орчинд хүний нэр төр, ажил хэргийн нэр хүндийг хамгаалах, байгууллага, хувийн мэдээлэл, нууц, өгөгдлийн аюулгүй байдлыг хангана.
- 7.1.2 Нас, хүйс, хөгжлийн ялгаа, бэлгийн чиг баримжаа гэх мэт аливаа төрлийн ялгаварлал, дарамт, хүчирхийллийг ажлын байр, олон нийтийн бүх орчинд таслан зогсооход чиглэсэн үе шаттай арга хэмжээг тогтмол хэрэгжүүлнэ.
- 7.1.3 Хүүхэд, эмэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх, гэр бүл, сургуулийн орчинд хүүхдийн эрхийг хангах, ажлын байран дахь бэлгийн дарамттай тэмцэх тогтолцоог боловсронгуй болгоно.
- 7.1.4 Нийтэд тустай хуульчийн мэргэжлийн үйл ажиллагаа, төлбөрийн чадваргүй иргэдэд хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх тогтолцоог боловсронгуй болгоно.
- 7.1.5 "Сайн санаачлага - Хамтын амжилт"- иргэдийн бүтээл, нийгмийн идэвх оролцооны төслийн уралдааныг зохион байгуулж, төслийг хэрэгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлнэ.
- 7.1.6 Шатахууны үнийг улсын дунджаас доогуур байлгах, Үнийг тогтворжуулах бодлого барина.
- 7.1.7 Шийдвэр гаргахад иргэд, олон нийтийн байгууллагуудын саналыг авдаг, зөвлөлдөх зарчимд тулгуурладаг тогтолцоог бүрдүүлнэ.
- 7.1.8 "Иргэний оролцоо - Тунгалаг төр" хамтын хяналт, зөвлөлдөх ардчиллын цогц бодлого хэрэгжүүлнэ.
- 7.1.9 Зөвшөөрөл, лицензийн тоог эрс цөөлж, зөвшөөрөл, лиценз авдаг олон шат, дамжлагыг үгүй болгож ухаалаг үйлчилгээг бий болгоно.
- 7.1.10 Газар эзэмших, ашиглах, өмчлөх асуудлыг шуурхай шийдвэрлэдэг тогтолцоог бий болгоно.
- 7.1.11 "СОЁМБО" Төрийн үйлчилгээний төвийг өргөжүүлэн олон төрлийн туслах болон үндсэн үйлчилгээг нэг дороос үзүүлдэг болно.
- 7.1.12 Мэдээллийн технологийг ашиглан цаасаар үйлддэг шат дамжлагыг 50 хувиар бууруулна.
- 7.1.13 "Цахим засаглал" хөтөлбөрийг үргэлжлүүлнэ.
- 7.1.14 Авлига, хүнд сурталтай хийх тэмцлийг үргэлжлүүлэн Авлигагүй аймаг уриалгад нэгдэн Сайн засаглалыг бэхжүүлнэ.
- 7.1.15 Авлига, ашиг сонирхлын зөрчилтэй тэмцэх ажлыг эрчимжүүлнэ.
- 7.1.16 Төрийн зарим чиг үүргийг төрийн бус байгууллага, мэргэжлийн холбоодоор гүйцэтгүүлэх ажлыг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлнэ.
- 7.1.17 Шүүхийн шинэчлэлийн үйл явцыг эрчимжүүлж, иргэдийн хяналт, ил тод байдлыг бүрэн хангана.
- 7.1.18 Аймгийн нутаг дэвсгэрт байрлах цэргийн анги нэгтгэлүүдээс Зэвсэгт хүчний энхийг дэмжих ажиллагаанд оролцох оролцоог дэмжин нэмэгдүүлж, тэдний гадаад харилцааг дэмжинэ.

- 7.1.19 Цэргийн алба хаагчдыг бүтээн байгуулалтад оролцуулах асуудлыг орон нутгийн түвшинд зохион байгуулна.
- 7.1.20 Цагдаагийн албан хаагчдын ажиллах орчныг сайжруулж, орчин үеийн техник хэрэгслээр хангах асуудлыг шийдвэрлэнэ.
- 7.1.21 Нийтийн эзэмшлийн зам талбай автозамыг камержуулж, хяналтын нэгдсэн сүлжээнд холбоно.
- 7.1.22 Ган, зудаас урьдчилан сэргийлэх тогтолцоог сайжруулан бэлэн байдлын нөөцийн хэмжээг нэмэгдүүлнэ.
- 7.1.23 Малын хулгайтай тэмцэх ажлын цар хүрээг өргөжүүлж, иргэд, олон нийтийн хяналт, хариуцлага, урамшууллын тогтолцоог бий болгоно.
- 7.1.24 Архидалт, мансууралтай тууштай тэмцэж, хорт зуршлыг эрс бууруулна.
- 7.1.25 Хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэлтэй тэмцэж, дарамт, мөлжлөгийн бүх хэлбэрээс хамгаалах хуулийн хэрэгжилтийг сайжруулна.
- 7.1.26 Хүүхдийг цахим мэдээллийн халдлагаас хамгаалах ажлыг хэрэгжүүлнэ.
- 7.1.27 Хэрэглэгчдийн эрх ашгийг хамгаалах цогц бодлого боловсруулж хэрэгжүүлнэ.
- 7.1.28 Хөдөөгийн иргэдэд мэдээлэл хүргэх зорилго бүхий хүртээмжтэй орон нутгийн олон нийтийн мэдээллийн сувгийг бий болгоно.

7.2. ГАДААД БОДЛГО

- 7.2.1 АНУ, Япон, Солонгос, Австрали, Герман, Франц, Хятад зэрэг улс орнуудтай олон тулгуурт гадаад харилцааг хөгжүүлж, бүтээн байгуулалтын төслүүдийг хамтран хэрэгжүүлнэ.
- 7.2.2 Сумдыг өндөр хөгжилтэй гадаадын улс орнуудын хотуудтай ах дүү хот болгон хамтран ажиллуулна.
- 7.2.3 Япон улсын Шизоука мужтай хамтын ажиллагаагаа улам гүнзгийрүүлж үйлдвэрлэл технологи, дэд бүтцийн тэргүүн туршлагуудыг нэвтрүүлж хамтран хэрэгжүүлнэ.
- 7.2.4 Олон улсын хөрөнгө оруулагчдын форумыг жил бүр зохион байгуулж хөгжлийн төсөл хөтөлбөрүүдийг танилцуулж хөрөнгө оруулалтыг татахын зэрэгцээ аймгийнхаа бизнес эрхлэгчдийг холбоно.
- 7.2.5 Жилд 100-аас доошгүй Иргэдийг ажил мэргэжлийн чиглэлээр нь өндөр хөгжилтэй орнуудад туршлага судлах, танилцах, нутаг орноо сурталчлах арга хэмжээг зохион байгуулна.

7.2. ИРГЭНДЭЭ ҮЙЛЧИЛДЭГ ЗАСАГЛАЛ

- 7.2.1 Иргэн цахим санаачилга гаргасан, иргэд цахимаар гарын үсэг цуглуулж, тодорхой асуудлыг дэвшүүлсэн тохиолдолд аймаг, сумын ИТХ шууд авч хэлэлцэх журам тогтооно.
- 7.2.2 Авлига, сонирхлын зөрчилд холбогдсон үндэслэлээр албан тушаалтныг огцруулсан тохиолдолд нийтийн албанд дахин ажиллах боломжгүй болгоно.

- 7.2.3 Авлига, албан тушаалын гэмт хэрэг, хууль бус шийдвэрийн улмаас учирсан хохирлыг барагдуулах механизмыг сайжруулна.
- 7.2.4 Авлига, албан тушаалын гэмт хэргийн эсрэг шүгэл үлээгчдийг хамгаалж, дэмжих хууль зүйн орчинтой болгоно.
- 7.2.5 Төрийн албаны удирдах албан тушаалтны тоог бууруулж, дарга нарын тансаглалыг таслан зогсооно.
- 7.2.6 Мэргэшсэн нийтийн алба, иргэний оролцоот үнэлгээ, хариуцлагын тогтолцоо бүхий нийтийн үйлчилгээг бэхжүүлж, салбарын мэргэшсэн ажилтнуудыг улс төрөөс ангид, тогтвортой ажиллуулах эрхзүйн баталгааг бүрдүүлнэ.
- 7.2.7 Авлигатай тэмцэх тэмцлийг эрчимжүүлж, төрийн өндөр албан тушаалтны зарлага болон орлогын албан татвар төлөлтийг ил болгож, уялдуулан хянадаг тогтолцоог бүрдүүлнэ.
- 7.2.8 Хууль сурталчлах, таниулах ажлын чанарыг дээшлүүлж, олон нийтэд хууль зүйн мэдээллийг шуурхай, үр дүнтэй хүргэх тогтолцоог сайжруулна.
- 7.2.9 Захиргааны ерөнхий хууль, Шилэн дансны тухай хууль, Нийтийн сонсголын тухай хуулиудад туссан иргэний оролцоо, хяналтын боломжуудыг бодитоор хэрэгжүүлэх ажлыг эрчимжүүлнэ.
- 7.2.10 Иргэн нь иргэний бүртгэл, нийгмийн даатгал, эрүүл мэнд, татвар зэрэг төрийн үйлчилгээг нутаг дэвсгэр, засаг захиргааны нэгж харгалзахгүйгээр авах журмыг тогтооно.

Найм. НОГООН ХӨГЖИЛ

Экосистемийн тэнцвэрт байдлын алдагдал, байгалийн нөөц баялгийн зүй бус ашиглалтыг зогсоох, жам ёсоор нөхөн сэргэх боломжийг дээшлүүлэх замаар хүрээлэн байгаа орчны тогтвортой байдал, ногоон хөгжлийг ханган, хүний амьдралын чанарыг сайжруулна. Ногоон эдийн засгийг дэмжигч Аялал жуулчлалын салбарыг цогцоор хөгжүүлнэ.

8.1. БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖИЛ

- 8.1.1 Экосистемийн тэнцвэрт байдлын алдагдал, байгалийн нөөц баялгийн зүй бус ашиглалтыг зогсоох, жам ёсоор нөхөн сэргэх боломжийг дээшлүүлэх замаар хүрээлэн буй орчны тогтвортой байдал, ногоон хөгжлийг ханган, хүний амьдралын чанарыг сайжруулна.
- 8.1.2 Уур амьсгалын өөрчлөлтөд нөлөөлдөг сөрөг нөлөөллийг эрт илрүүлэх, урьдчилан сэргийлэх тогтолцоог бүрдүүлнэ.
- 8.1.3 Экосистемийн тэнцвэртэй байдлыг хадгалахад үйл ажиллагаа болон өөрийн хөрөнгөөр хувь нэмэр оруулсан иргэн, аж ахуйн нэгжийг төрөөс урамшуулах тогтолцоог бүрдүүлнэ.
- 8.1.4 Аж ахуйн нэгж, байгууллагын тусгай зөвшөөрлийн үйл ажиллагаанд байгаль орчны хууль зөрчсөн аж ахуйн нэгжийн ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийг цуцлах, цаашид олгохгүй байх бодлого баримтална.
- 8.1.5 Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ хийх багийг төсөл хэрэгжүүлэгч аж ахуйн нэгж өөрөө сонгодог сонирхлын зөрчилтэй тогтолцоог өөрчлөхөд шаардлагатай санал санаачлагыг гаргаж, холбогдох байгууллагаар шийдвэрлүүлнэ.
- 8.1.6 Байгаль орчинд ээлтэй, эдийн засгийн байнгын өсөлтийг хангасан ногоон эдийн засагт суурилсан хөгжлийн үе шат руу шилжинэ.

- 8.1.7 Уул уурхай болон бусад томоохон төслийг санхүүжүүлэгч банкуудтай ногоон хөгжлийн бодлогыг холбох механизмыг бий болгоно.
- 8.1.8 Иргэний нийгмийн байгууллага, иргэдийн нөхөрлөл, хөдөлгөөнтэй байгаль хамгааллын чиглэлээр хамтран ажиллана.
- 8.1.9 Иххэт, Даланжаргалан сумдад тарвага нутагшуулах, өсгөх ажлыг зохион байгуулна.

8.2. УСНЫ МЕНЕЖМЕНТ

- 8.2.1 Усны талаар баримтлах бодлогыг шинэчилж, уул уурхай, хөдөө аж ахуй, аж үйлдвэрийн салбар болон хот байгуулалтын бодлогыг тодорхойлохдоо усны нөөц, ашиглалтын бодлогод нийцүүлэх зарчмыг баримтална.
- 8.2.2 Усны хэрэглээ, хяналт, хэмнэлтийн бодлогыг бий болгож, менежментийг сайжруулна.
- 8.2.3 Сайншанд суманд хиймэл нуур, хөв цөөрөм байгуулж, усны нөөцийг хуримтлуулах замаар газар тариалан, хүлэмжийн аж ахуй, ногоон байгууламжийг усаар хангах бодлого баримтална.
- 8.2.4 “ХЭРЛЭН ГОВЬ” төслийг хэрэгжүүлнэ.
- 8.2.5 Рашаан, булаг хамгаалсан, өөрийн хөрөнгөөр нөхөн сэргээсэн иргэн, аж ахуйн нэгжийг урамшуулна.
- 8.2.6 Боловсруулах үйлдвэрт гүний усны ашиглалтыг хязгаарлаж, гадаргын усны ашиглалтыг түлхүү дэмжинэ.
- 8.2.7 Алтанширээ сумын Сайн уснаас Сайншанд руу хоолой татаж Сайншандын усан хангамжийг нэмэгдүүлнэ.
- 8.2.8 Сумдын отрын бэлчээрт усны хайгуул хийлгэж, бэлчээр усжуулах асуудлыг бүрэн шийдвэрлэнэ.
- 8.2.9 Бүх сумдад ундны усыг цэвэршүүлэх байгууламж байгуулна.
- 8.2.10 Саарал усны бодлогыг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлж цар хүрээг өргөжүүлнэ.

8.3. ХОГ ХАЯГДЛЫН МЕНЕЖМЕНТ

- 8.3.1 Хог хаягдлыг цуглуулах, тээвэрлэх, хадгалах, дахин ашиглах, сэргээн ашиглах, дахин боловсруулах үйл ажиллагааг хувийн хэвшлийн байгууллагаар гүйцэтгүүлэх, хог хаягдлыг эдийн засгийн эргэлтэд оруулах зэргээр цогц үйл ажиллагааг шат дараалан авч хэрэгжүүлнэ.
- 8.3.2 Сумдын хог хаягдлын менежментийг шинэчлэн, хур хогийг цэвэрлэн устгах ажлыг зохион байгуулна.
- 8.3.3 ЕБС-уудаар дамжуулан баттерейны хог хаягдлыг цуглуулах үйл ажиллагааг зохион байгуулна.
- 8.3.4 ЕБС –н сурагчдад хог хаягдлыг ангилан ялгах мэдлэг олгох сургалтыг зохион байгуулна.
- 8.3.5 Хатуу хог хаягдлыг ангилах, дахин боловсруулж ашиглах бодлого хэрэгжүүлнэ.
- 8.3.6 Хог хаягдлын менежментийг боловсронгуй болгож, хог боловсруулах, буцаан ашиглах үйлдвэр байгуулж, иргэд хогоо ангилан ялгаж тушаах, ААН-үүд өөрсдийн гаргаж буй сав баглаа боодлыг буцаан цуглуулан авч, дахин ашиглах тогтолцоог дэмжих бодлого хэрэгжүүлнэ.

8.4. ЦӨЛЖИЛТ

- 8.4.1 Сайншайд-Хамарын хийд-Хайрхан чиглэлийн автозамын дагуу ногоон байгууламжийг нэмэгдүүлнэ.
- 8.4.2 Ногоон хөгжлийн үндсийг бүрдүүлэн, “Ногоон соёл иргэншил” үзэл баримтлал, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх, загваруудыг бий болгоно.
- 8.4.3 Бэлчээрийн ургамлын сэргэх чадавхад суурилсан менежментийг нэвтрүүлнэ.
- 8.4.4 Цөлжилттэй тэмцэх шинэ технологийг нэвтрүүлж, энэ чиглэлээрх олон улсын хамтын ажиллагааг эрчимжүүлнэ.
- 8.4.5 Заган ойг цэвэрлэх, нөхөн сэргээх асуудлыг цогцоор нь шийдвэрлэж, шинэ технологи нэвтрүүлнэ.
- 8.4.6 Ус, хөрс, бэлчээрийг хамгаалах, цөлжилттэй тэмцэх асуудлыг нэгдсэн, цогц бодлоготой болгож, хэрэгжүүлнэ.
- 8.4.7 Орчноо ногооруулсан иргэд, аж ахуйн нэгжийг урамшуулах тогтолцоог бүрдүүлнэ.
- 8.4.8 Говийн ургамал, Заган ойг хамгаалах, нөхөн сэргээх, ойжуулах ажлыг зохион байгуулна.
- 8.4.9 Хотын ногоон байгууламжинд дуслын усалгааны системийг нэвтрүүлнэ.

9.1. АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛ

- 9.1.1 Аймгийн аялал жуулчлалын цахим газрын зураг хийнэ. Ухаалаг утсанд хэрэглэх хувилбарыг бүтээнэ.
- 9.1.2 Хамарын хийдийн тусгай хамгаалалттай газар аялал жуулчлалын чөлөөт бүс байгуулах бодлогыг хэрэгжүүлнэ.
- 9.1.3 Хамарын хийдийн аялал жуулчлалын цогцолбор байгуулна.
- 9.1.4 Хамарын хийдийн Луугийн цавт эртний галавын үеийг харуулсан “ДИНОЗАВР” цогцолбор байгуулна.
- 9.1.5 Сайншанд сумын Зээгийн хөтөлийн урд Морин спортын төв, морин тойруулга байгуулна.
- 9.1.6 Аялал жуулчлалын тогтвортой хөгжлийн бодлого хэрэгжүүлнэ.
- 9.1.7 Сум бүрт аялал жуулчлалын бааз, амралтын газар байгуулах асуудлыг шийдвэрлэнэ.
- 9.1.8 Сум бүрийг аялал жуулчлалын брэнд бүтээгдэхүүнтэй болгоно.
- 9.1.9 Замын-Үүд, Хангийн хилийн боомтыг түшиглэн хил орчмын аялал жуулчлалыг хөгжүүлнэ.
- 9.1.10 Аялал жуулчлалын хатуу, зөөлөн дэд бүтэц, барилга, байгууламжийг бий болгоход орон нутгаас дэмжлэг үзүүлнэ.
- 9.1.11 Аймгийн байгаль, түүхийн 9 гайхамшигт тулгуурласан Аялал жуулчлалын шинэ маршрут бүтээгдэхүүн үйлчилгээг бий болгож, хөгжүүлнэ.
- 9.1.12 Байгаль түүхийн үнэт баялаг болсон газруудыг орон нутгийн болон улсын тусгай хэрэгцээнд авч ашигт малтмал олборлохыг хязгаарлаж, байгалийн унаган төрхийг хэвээр хадгалан аялал жуулчлалын бүс болгон хөгжүүлнэ.
- 9.1.13 Төмөр зам, автозамаар зорчих жуулчдад зориулсан тусгай маршрут, бүтээгдэхүүн үйлчилгээг бий болгоно.
- 9.1.14 Аймгийнхаа аялал жуулчлалын бүсийг бусад томоохон аялал жуулчлалын бүсүүдтэй холбох дэд бүтэц байгуулах асуудлыг шийдвэрлүүлнэ.
- 9.1.15 Бэлэг дурсгал, гар урлалын бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэдэг иргэд, аж ахуйн нэгжийг бодлогоор дэмжинэ.
- 9.1.16 Чойр-Сайншанд-Замын-Үүдийн чиглэлийн авто зам дагуу орчин үеийн шаардлагад нийцсэн худалдаа үйлчилгээний цогцолборуудыг байгуулна.
- 9.1.17 Хамарын хийдийн Хилэнцэт хөшөөний орчимд цэцэрлэгт хүрээлэн байгуулна.
- 9.1.18 Аялал жуулчлалын салбарын ажиллах хүчний ур чадварыг хөгжүүлнэ.

- 9.1.19 Дорноговь аймагт жуулчилж, аялах эрэлтийг нэмэгдүүлэх, эргэлтийг нь сайжруулах зорилгоор түншлэл, үр ашиг, боломжийг тодорхойлж төлөвлөн, маркетингд зарцуулах хөрөнгийг нэмэгдүүлнэ.
- 9.1.20 Даланжаргалан суманд Амралт зугаалга, аялал жуулчлал, худалдаа үйлчилгээний цогцолбор барих хувийн хэвшлийн санаачлагыг дэмжиж ажиллана.

Хүн бүрд орлого- Өрх бүрд өсөлт

Чинээлэг өрх-Хөгжлийн бодлого

28

**ДОРНОГОВЬ АЙМАГ ДАХЬ
ТӨРИЙН АУДИТЫН ГАЗАР**

44103 Дорноговь аймаг, Сайншанд сум,
3 дугаар баг, Орон нутгийн өмчийн III байр,
Утас: (705) 2-27-34

Вэб сайт: dornogovi@audit.gov.mn

2020.08.12 № 16/663
танай _____-ны № _____-т

**АЙРАГ СУМЫН ИРГЭДИЙН
ТӨЛӨӨЛӨГЧДИЙН ХУРЛЫН
СОНГУУЛЬД ОРОЛЦОХ
АРДЧИЛСАН НАМД**

**Сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийн
дүгнэлт**

Төрийн аудитын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.3, Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 37 дугаар зүйлийн 37.5-д заасан Төрийн аудитын байгууллагын бүрэн эрхийн хүрээнд Орон нутгийн Хурлын сонгуульд оролцох "Ардчилсан нам"-ын сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийг хянаж, дүгнэлт гаргалаа.

Үүрэг хариуцлагын талаарх мэдээлэл

Дорноговь аймгийн Айраг сумын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуульд оролцох нам, эвсэл нь сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрөө Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хууль, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль болон "Алсын хараа-2050"-д нийцүүлэн боловсруулж, санхүүгийн тодорхой эх үүсвэр шаардсан зорилт, арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах зардлын талаарх тооцооны хамт ирүүлж, хуульд заасны дагуу дүгнэлт гаргуулах үүрэг хүлээнэ.

Сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийн дүгнэлтийн үндэслэл

Төрийн аудитын байгууллага нь Дорноговь аймгийн Айраг сумын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуульд оролцох нам, эвслийн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийг хянан үзэхдээ Төрийн аудит MNS 6817-1:2020 Тулгуур зарчим, Төрийн аудит MNS 6817-6:2020 Нийцлийн аудитын зарчим, Төрийн аудит MNS 6817- 8:2020 Нийцлийн аудит стандартыг удирдлага болгон Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хууль, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль, Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн 2020 оны төсвийн хүрээний мэдэгдэл, 2020-2022 оны төсвийн төсөөллийн тухай хууль болон "Алсын хараа-2050", холбогдох бусад байгууллагаас авсан мэдээллийг шалгуур болгосон.

Дүгнэлт

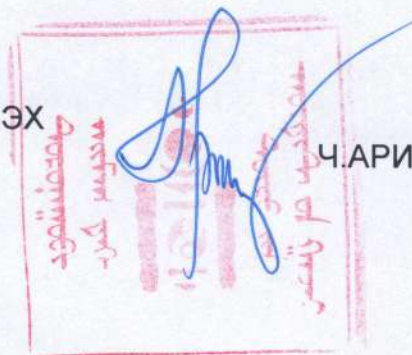
“Ардчилсан нам”-ын Дорноговь аймгийн Айраг сумын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуульд оролцохоор ирүүлсэн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр, түүнд орсон зорилт, арга хэмжээ нь Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 37 дугаар зүйлийн 37.3. дахь хэсэг, “Алсын хараа-2050”, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуульд заасан тусгай шаардлагад тус тус нийцсэн байна.

“Ардчилсан нам”-ын мөрийн хөтөлбөрийг хавсаргав.

Хувийг: Дорноговь аймгийн Айраг сумын сонгуулийн хороонд

Хавсралт 20 хуудастай.

ДАРГА, ТЭРГҮҮЛЭХ
АУДИТОР

Ч.АРИУНАА

МОНГОЛ ӨРХ - ХӨГЖЛИЙН БОДЛОГО 2020
ОРОН НУТГИЙН СОНГУУЛИЙН МӨРИЙН ХӨГЖЛӨГ

**ОРОН НУТГИЙН СОНГУУЛИЙН 2020 ОНЫ СОНГУУЛЬД ОРОЛЦОХ
АЙРАГ СУМЫН АРДЧИЛСАН НАМЫН МӨРИЙН ХӨТӨЛБӨР**

Монгол Улсын тусгаар тогтнол, Үндэсний эрх ашиг, Үндсэн хуульт ардчиллаа хамгаалан бэхжүүлж, хувь хүний эрх чөлөө, хуулийн засаглал, чөлөөт зах зээл, иргэний нийгмийн зарчимд суурилсан тогтвортой хөгжлийн төлөөх баруун төвийн намын хувьд Монгол хүн бүр хүсэл мөрөөдөлтэй, эрх бүр аз жаргалтай амьдрах хөгжлийн боломжийг дэмжсэн, иргэд нь эрх чөлөөтэй, эрх тэгш, хариуцлагатай, ардчилсан Монгол Улсаа хөгжүүлэхийг ЭРХЭМ ЗОРИЛГО болгож,

- Монгол хүний эрх, эрх чөлөө, бие даасан байдлыг хангах
- Хувийн өмч, өрсөлдөөнт зах зээл, төрийн хязгаарлагдмал оролцоо, хуулийн засаглал
- Үндэсний өв уламжлал, түүх соёлоо дээдлэн үнэт зүйлээ болгон тунхагласан АЙРАГ СУМЫН АРДЧИЛСАН НАМ 2020-2024 оны Орон нутгийн сонгуульд оролцох “ӨРХИЙГ ДЭМЖСЭН – ӨСӨЛТИЙН БОДЛОГО” мөрийн хөтөлбөрөө Та бүхэндээ толилуулж байна.

Айраг сумын хөгжлийн тэргүүлэх чиглэлийг МАА, Өрхийн үйлдвэрлэл, Уул уурхайн салбар болгож хөгжлийн бодлогоо уялдуулан та бүхэнтэй хамтарч хөгжих мөрийн хөтөлбөр боловсруулав.

Нэг. ХУВЬ ХҮНИЙ ХӨГЖИЛ, ЭРХ ЧӨЛӨӨ

1.1. ӨРСӨЛДӨХ ЧАДВАРТАЙ БОЛОВСРОЛ

Тэргүүлэх чиглэл: Хүн амын тогтвортой өсөлтийг хангаж, хүн бүрийг эрдэм боловсрол төгс, хөдөлмөрч, бүтээлч сэтгэлгээтэй, эрүүл амьдралын хэв маягийг хэвшил болгосон, Монгол эх орныхоо байгаль, түүх соёл, уламжлалаараа бахархсан өв тэгш хүмүүжлээр төлөвшүүлэн, хангалуун сайхан амьдрах эрхийг дээдэлсэн хувь хүний хөгжлийн бодлого хэрэгжүүлнэ. Нийгмийн хамгааллын бодлогыг зөвхөн зорилтот бүлэгт чиглүүлнэ.

- 1.1.1. Хөдөлмөрийн зах зээл, шинэ төрлийн ажлын байрны шаардлагыг хангах хөрвөх чадвар, өндөр мэдлэг бүхий мэргэжилтэн, мэргэшсэн хүний нөөцийг бүрдүүлэх, сургах бодлогыг холбогдох байгуулагуудтай хамтран хэрэгжүүлнэ.
- 1.1.2. ЕБС-ын сурагчдын сурлагын чанарыг нэмэгдүүлэн, өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлж хүүхэд бүрийг тэгш хүртээмжтэй суралцах нөхцөл боломжийг бүрдүүлэн “Боловсролын чанарын ялгааг арилгах хөтөлбөр”-ийг хэрэгжүүлэн сурлагын чанарын үзүүлэлтийг аймагтаа урагшлуулна.
- 1.1.3. ЕБС-ийн хичээлийн танхимын техник хэрэгсэл, технологийг шинэчилж судалгаа, туршилт, дадлага хийх боломж нөхцлөөр хангаж өгнө.
- 1.1.4. Хүүхдийн цэцэрлэгийн анги танхимыг хүүхдийн нас сэтгэхүйн онцлогт тохирсон, оюун ухааныг нь хөгжүүлэх аюулгүй тоглоомоор бүрэн хангаж бүтээлч сэтгэхүйг хөгжүүлэхэд анхаарч ажиллана.
- 1.1.5. Хүүхэд бүрийг хөгжүүлж, бүтээлч сэтгэлгээтэй, өөртөө итгэлтэй, Монгол орныхоо байгаль, түүх, үндэсний хэл соёл, уламжлалаар бахархдаг хүмүүжил олгох Зөв монгол хөтөлбөрийг хэрэгжүүлнэ.
- 1.1.6. Тусгай хэрэгцээт (хөгжлийн бэрхшээлтэй) иргэдтэй ажиллах мэргэжилтэн, дохионы хэлний орчуулагч, тусгай сургуулийн багш, мэргэжилтэнг бэлтгэнэ.
- 1.1.7. Сургууль, цэцэрлэгийн удирдлагыг мэргэшсэн, тогтвортой, улс төрөөс хараат бус байх нөхцөлийг бүрдүүлж, удирдах албан тушаалтныг чөлөөлөх, томилох асуудалд сумын иргэдийн төлөөллөөс бүрдсэн “Боловсролын зөвлөл”-ийн саналыг харгалздаг байх эрхзүйн орчныг бүрдүүлнэ.
- 1.1.8. Барилга байгууламж бүхэнд тусгай хэрэгцээт иргэдэд зориулсан зам, шат бүхий хэрэгсэл суулгана.
- 1.1.9. Англи хэлийг боловсролыг нэмэгдүүлэх чиглэлээр дэд хөтөлбөр боловсруулж ажиллана.
- 1.1.10. Хүн амын цахим боловсролыг дээшлүүлж ЕБС-ыг цахим сургууль болгоно.
- 1.1.11. ЕБС-ийн биеийн тамирын заалны халаалт дулаалгын асуудлыг шийдвэрлэн хичээллэх орчин нөхцлийг сайжруулна.
- 1.1.12. ЕБС-ийн анги танхимын ширээг шинэчлэх, багш бүрийг ухаалаг самбартай болгоно.
- 1.1.13. ЕБС-д Багш хөгжлийн төв, Хүүхэд хөгжлийн төв байгуулна.
- 1.1.14. Цэцэрлэг, сургуулийн удирдлага болон эцэг, эхчүүдийн хамтын ажиллагааг хөгжүүлж, хамтран ажиллах дүрэм, арга зүйн зөвлөмжтэй болгох, ажлын хариуцлага, хандлагыг нэмэгдүүлэх.

- 1.1.15. Мэдээллийн технологийг сургалтын орчинд өргөнөөр ашиглаж, сурах бичиг, видео хичээл, танин мэдэхүйн цахим хуудас нээж ЦАХИМ СУРГУУЛЬ төслийг хэрэгжүүлнэ. Ерөнхий боловсролын 12 жилийн сургуулийн ахлах ангийн сургалтын цахим хичээлийн орчинг сайжруулна.
- 1.1.16. “Багш” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхийн зэрэгцээ “Багшийн авьяас”, “Багш-спорт” арга хэмжээг зохион байгуулна.
- 1.1.17. Улс, аймгийн олимпиад, ур чадвар, сурган хүмүүжүүлэх уншлагын уралдаанд онцгой амжилт гаргасан багш, сурагчдыг урамшуулдаг тогтолцоог бүрдүүлнэ. Сургалтын чанар, стандарт хангалтыг нэмэгдүүлж, амжилт гаргасан багш нарыг шалгаруулж урамшуулна.
- 1.1.18. Сайн багш бэлтгэх зорилгоор дотоод, гадаадын их дээд сургуулиудад захиалгаар багш нарыг сургах, мэргэжил дээшлүүлэхэд дэмжлэг үзүүлнэ.
- 1.1.19. Багш хамт олныг туршлага судлах үйл ажиллагаанд хамруулна.
- 1.1.20. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийн сургууль, цэцэрлэгт суралцах таатай орчин бүрдүүлэх, хамт олонд нь түшиглэн сэргээн засах бодлогыг хэрэгжүүлнэ.
- 1.1.21. Бүх шатны боловсрол, сургалтын байгууллагад хүүхэд, залуучуудыг эрсдэлгүй осол эндэлгүй, аюулгүй, эрүүл амьдрах, чадвартай болгох аюулгүй байдлын сургалтыг зохион байгуулж, хүүхдэд ээлтэй орчин нөхцлийг бүрдүүлнэ.
- 1.1.22. Спортын төрөлжсөн шигшээ багтай болж, шигшээ баг, тив дэлхийн спортын уралдаан, тэмцээнд оролцогсдод дэмжлэг үзүүлж, спортоор хичээллэх хүүхэд, залуучуудын тоог нэмэгдүүлнэ.
- 1.1.23. Сургуулийн биеийн тамирын гадаа талбайг иж бүрэн тохижуулна.

1.2. ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН ТӨГС ҮЙЛЧИЛГЭЭ-ЭРҮҮЛ САРУУЛ, ОЮУНЛАГ ИРЭЭДҮЙ

Тэргүүлэх зорилт: Стандартад нийцсэн эрүүл мэндийн оношлогоо, эмчилгээ, үйлчилгээ авах боломжийг иргэн бүрт олгох нь эрүүл мэндийн салбарын үндсэн зорилт мөн.

- 1.2.1. Яаралтай тусламжийн тасаг, нэгж байгуулж, яаралтай тусламжийн нэгдсэн сүлжээнд холбогдоно.
- 1.2.2. Эмч, мэргэжилтнүүдийг гадаадын болон дотоодын мэргэжил олгох, дээшлүүлэх сургалтанд шат дараалалтай хамруулах, өндөр ур чадвартай эмч мэргэжилтнийг урилгаар ажиллуулах үйл ажиллагааг зохион байгуулна.
- 1.2.3. “Эрүүл шүд”, “Эрүүл нүд” “Харшилгүй Монгол” хөтөлбөрийг санаачлан хэрэгжүүлж, хүн амын өвчлөлийн хувь хэмжээг бууруулна.
- 1.2.4. Сумын эрүүл мэндийн төвийн тоног төхөөрөмжийг шинэчлэх ажлыг шат дараатай шийдвэрлэж, үйлчлүүлэгчдэд ээлтэй орчинг бүрдүүлэх замаар үйлчилгээг түргэн шуурхай болгон, чанар хүртээмжийг нэмэгдүүлнэ.
- 1.2.5. Сумын Эрүүл мэндийн төвийн хуучин барилгын засварын ажлыг хийж гүйцэтгүүлнэ.
- 1.2.6. Бүх шатны сургууль, цэцэрлэгүүдэд ус цэвэршүүлэх төхөөрөмжийг байршуулж, цэвэр усны байнгийн эх үүсвэрээр хангана.
- 1.2.7. Иргэдийн халдварт болон халдварт бус өвчлөлөөс урьдчилан сэргийлэх ажлыг эрчимжүүлнэ.

- 1.2.8. Эрүүл мэндийн төвийг чийрэгжүүлэлтийн танхимтай болгоно.
- 1.2.9. Эмч, эмнэлгийн ажилтны хөдөлмөрийн бүтээмжийг бодитойгоор үнэлж Шилдэг ажилтнуудыг жил бүр шалгаруулан урамшуулна.
- 1.2.10. Тэтгэвэр тогтоолгосон ахмад эмч нарыг эрүүл мэндийн байгууллагад зөвлөхөөр ажиллуулах боломжоор хангаж ажиллана.
- 1.2.11. Айл өрхийн ус нөөцлөх савны эрүүл ахуйг стандартын шаардлага хангасан усны савтай болгох асуудлыг шийдвэрлэнэ.

1.3. ХҮН АМЫН ХӨГЖИЛ ХҮН АМЫН ӨСӨЛТ

- 1.3.1. Хүүхдийн хүмүүжил, төлөвшлийн асуудалд онцгой анхаарч, цэцэрлэгийн өмнөх насны хүүхдийг хүмүүжүүлэх, хүүхдийг гэр бүлийнхээ орчинд, ээж аавтайгаа хамт хүмүүжиж, төлөвших дэд хөтөлбөр боловсруулж хэрэгжүүлнэ.
- 1.3.2. Сумын хэмжээнд хүүхэд залуучуудад зориулсан чөлөөт цагаа зөв боловсон өнгөрүүлэх ногоон байгууламж бүхий талбай, усан бассейн бий болгож хүүхдэд ээлтэй орчин нөхцөл бүрдүүлэх

1.4. ӨРХ ГЭР БҮЛ, ЗАЛУУЧУУДЫН ХӨГЖЛИЙГ ДЭМЖИХ БОДЛОГО

Тэргүүлэх зорилт: Гэр бүл, өсвөр үе, залуучуудын нийгмийн идэвх, санаачлагыг дэмжих, тэдний чөлөөт цагийг зөв боловсон өнгөрүүлэх орчин нөхцөлийг бүрдүүлснээр орон нутгийн хөгжилд оролцох оролцоог нэмэгдүүлнэ.

1. Гэр бүлийн чиглэлээр тусгайлсан үйл ажиллагаа зохион байгуулж, /Хүндэтгэл гэр бүлээс эхэлдэг, хүүхдэд ээлтэй орчин гм/ Шилдэг гэр бүлийг шалгаруулж алдаршуулна.
2. Өрсөлдөх чадвартай Монгол хүн бэлтгэх зорилгоор “Айраг-Ирээдүй” хөтөлбөр хэрэгжүүлэх. Дотоодын болоод гадаадын их дээд сургуулиудад суралцахад оюутан залуучуудад дэмжлэг үзүүлж, шаардлага хангасан оюутнуудыг тэтгэлэгт хамруулах ажлыг зохион байгуулна.
3. Залуучуудын хөгжлийн асуудлаар боловсруулсан тусгай хөтөлбөрийг үр дүнтэй хэрэгжүүлнэ. Залуучуудын дунд “Нутаг сэтгэл” аян өрнүүлнэ.
4. ЗАЛУУЧУУДЫН ХӨГЖЛИЙН ТӨВ-ийн байрыг засварлаж, үйл ажиллагааг тогтмолжуулна. Нутгийн хөгжилд манлайлах залуучуудын идэвх оролцоог нэмэгдүүлнэ.
5. Залуу гэр бүлд зориулсан ТҮРЭЭСИЙН ОРОН СУУЦ, НИЙТИЙН БАЙР, хямд орон сууц төслийг хэрэгжүүлнэ.
6. Залуучуудыг өндөр хөгжилтэй орнуудад хөгжлийн туршлага харилцан судлуулах ажлыг зохион байгуулна.
7. Малчин залуучуудын “Бид малчин залуус” арга хэмжээг зохион байгуулна.
8. Их, дээд сургуульд суралцаж байгаа оюутнуудыг амралтаараа орон нутагтаа ажиллах санаачилгыг дэмжиж ажиллана.
9. Иргэдээ зээлийн хөнгөлөлттэй нөхцлөөр ногоон зээлд хамруулан хувийн орон сууцтай болгох дэд хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.
10. Хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэлтэй тэмцэж, дарамт, мөлжлөгийн бүх хэлбэрээс хамгаалах хуулийн хэрэгжилтийг хангуулна.
11. Хүүхдийг цахим мэдээллийн халдлагаас хамгаалах эрх зүйн орчныг бүрдүүлнэ.

12. Гэр бүлийн бат бэх байдлыг дэмжих зорилгоор “Гэр бүлийн өдөр”-ийг бий болгож, гэр бүл – нөхөн үржихүйн боловсролд онцгой ач холбогдол өгнө.
13. Өрх толгойлсон эх /ганц бие эцэг/, хүүхдийг эрсдэлээс хамгаалах зорилгоор эргэн төлөгдөх нөхцөл бүхий тэтгэлэг олгох тогтолцоо, богиносгосон ажлын цагийн хуваарийг эдлэх боломжийг бүрдүүлнэ.
14. **ХҮҮХДЭД ЭЭЛТЭЙ ОРОН НУТАГ** дэд хөтөлбөрийг боловсруулан хэрэгжүүлнэ.

1.5. АЖЛЫН БАЙР ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТ -АЖИЛСАГ АЙРАГЧУУД

Тэргүүлэх зорилт: Хөдөлмөрийн насны иргэдийг ажлын байраар хангах, хөдөлмөрөөрөө амьдрах арга ухаанд сургах боломж нөхцөлийг нь бүрдүүлж, өрхийн орлогыг нэмэгдүүлэх нь хөдөлмөрийн бодлогын гол зорилт болно.

1. Уул уурхайн салбарт хэрэгжиж байгаа төслүүдэд орон нутгийн аж ахуйн нэгжүүд давуу эрхээр бараа, ажил, үйлчилгээ нийлүүлэх, туслан гүйцэтгэгчээр ажиллах орчныг бүрдүүлж, орон нутгийн аж ахуйн нэгж, иргэдийг нэн тэргүүнд дэмжих бодлогыг баримтална.
2. Хөдөлмөр эрхлэлт, мэргэжлийн боловсрол, жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн уялдаа холбоог сайжруулан зохион байгуулалтын арга хэмжээ авна.
3. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих төсөл хөтөлбөрт хамруулах бодлого хэрэгжүүлнэ.
4. Сумын хэмжээнд үйл ажиллагаа явуулж байгаа уул уурхай, олборлолт, боловсруулалтын компаниудад ажиллуулахад шаардлагатай ажилтан, мэргэжилтнүүдийг мэргэжил, дадлага олгох богино хугацааны сургалтад хамруулж, тогтвортой ажлын байраар хангах асуудлыг компаниудтай хамтран шийдвэрлэнэ.
5. Орон нутгийн онцлогт тохирсон үр өгөөж бүхий нийтийг хамарсан ажлыг зохион байгуулах замаар түр ажлын байраар хангана.
6. Орон нутгийн харьяалалтай иргэдийн бүлэг, нөхөрлөл, хоршоо хэлбэрээр нэгдсэн иргэдийг ажлын байраар хангах, хөрөнгө оруулалт, төрийн худалдан авах ажиллагаанд оролцоход нь дэмжлэг үзүүлж ажиллана
7. Иргэдийн хэрэгцээ, шаарлагад нийцсэн сургалтуудыг жилд 1-ээс доошгүй удаа зохион байгуулна.
8. Төрийн болон орон нутгийн өмчит байгууллагуудад хэрэгцээт бараа, бүтээгдэхүүн, ажил үйлчилгээг дотоодын болон орон нутгийн үйлдвэрлэл эрхлэгч, иргэдээс худалдан авах ажиллагааг зохион байгуулна.
9. Жижиг дунд бизнесийн өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэх, гарааны бизнесийг гарцыг нэмэгдүүлэхэд шаардлагатай шинэ санаачилгыг хэрэгжүүлнэ.
10. Гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулалтыг бүх талаар дэмжинэ.
11. Малын гаралтай түүхий эдийг боловсруулах, бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрлэлийг дэмжин ажлын байрыг бий болгоно.
12. Мэргэжилтэй ажиллах хүчин, дээд боловсрол олгох их, дээд, дунд мэргэжлийн сургууль төгсөгчдийг ажлын байрны хэрэгцээ шаардлагатай нийцүүлэх замаар шинэ төгсөгч оюутан бүрийг үе шаттайгаар хөдөлмөрийн зах зээл дээр ажлын байр бий болгох нөхцлийг судлан хэрэгжүүлнэ.
13. Бизнес эрхлэгчдийг дэмжин хамтран ажиллана. (санхүүжилт, сургалт, мэдээлэл, г.м.)

1.6. НИЙГМИЙН ХАМГААЛАЛ

Тэргүүлэх зорилт: Нийгмийн хамгааллын үйлчилгээг иргэдэд түргэн шуурхай, чирэгдэлгүй хүргэх нөхцөлийг бүрдүүлж, зорилтот бүлгүүдэд чиглэсэн нийгмийн халамжийн бодлого хэрэгжүүлэх нь халамжийн бодлогын гол зорилт болно.

1. Нийгмийн халамжийг шаардлагатай өрх, иргэд рүү төвлөрүүлнэ.
2. Ахмадын өдөр өнжүүлэх төвүүдийг бий болгож хөгжүүлнэ.
3. Малчдын нийгмийн даатгалын хамралтыг нэмэгдүүлж нийгмийн баталгааг хангах ажлыг сайжруулна.
4. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд үзүүлэх боловсрол, эрүүл мэндийн үйлчилгээг сайжруулна. Тэднийг ажлын байранд зуучлах, төсөл хөтөлбөрт хамруулах ажлыг эрчимжүүлэн тусгайлан анхаарч ажиллана.
5. Сургууль, цэцэрлэг, үйлчилгээний газар, гудамж талбайд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан дэд бүтцийг байгуулна.
6. “Ахмадаасаа суралцъя, туршлага судлая” хөтөлбөрийг боловсруулж, ахмад залуу үеийн харилцаа холбоог үр дүнд чиглүүлнэ. Ахмадуудыг гэрээгээр ажиллах боломжийг бүрдүүлнэ.
7. Сумын ахмадын өргөөний үйл ажиллагааг идэвхжүүлэн нийгмийн сайн сайхны төлөөх үйл хэрэгт ахмадуудаа манлайлан оролцуулж, дэмжин ажиллана.

1.7. СОЁЛ, УРЛАГ, СПОРТ •

- 1.2.1. Уламжлалт өв соёлоо дэмжин, монгол хүнийг бага наснаас нь төлөвшүүлэхэд онцгойлон анхаарна.
- 1.2.2. Соёлын биет ба биет бус өв тээгчийн мэдээллийн санг бүрдүүлэн түүнийг хамгаалан тээн уламжлагч нарыг сурталчилан, соёлын биет ба биет бус өвийг хадгалан хамгаалах, сэргээн засварлах, соёлын өвийг бүртгэлжүүлэн хадгалж олны хүртээл болгон ард иргэдэд сурталчилан таниулна.
- 1.2.3. Соёлын төвийн /хуучин/ засварын ажлыг хийж гүйцэтгүүлнэ.
- 1.2.4. Сумын номын санг шинэчлэн өргөжүүлэх ажлыг зохион байгуулна. Хүүхэд залуучуудын эрэлт хэрэгцээнд тулгуурласан шинэ номоор номын фондыг баяжуулна.
- 1.2.5. Сумын музейн үзмэрийг нэмэгдүүлнэ.
- 1.2.6. “Өв соёлоо дээдэлсэн Монгол хүүхэд” хөтөлбөрийг орон нутагт хэрэгжүүлнэ. “Боржигины багачууд” оюун ухаан, урлаг соёлын танхим байгуулж, сумын хүүхэд, залуучуудын авьяас чадварыг хөгжүүлж, дэмжин ажиллана.
- 1.2.7. Урлаг, соёлын чиглэлээр тив, дэлхий, олон улсын тэмцээнд оролцогсад дэмжлэг үзүүлнэ.
- 1.2.8. Соёлын төвийн кино театрын киноны фондыг нэмэгдүүлэн, үйл ажиллагааг тогмолжуулна.
- 1.2.9. Сумын Соёл спортын төвийг түшиглэн хүүхэд залуучуудын авьяас чадварыг хөгжүүлэх дугуйлан, клубын /дуу, бүжиг, хөгжим, гар бөмбөг, сагс, фитнес гэх мэт/, сургалтыг тогтмол зохион байгуулна.
- 1.2.10. Ургийн бичиг хөтлөхийн ач холбогдлыг үр дүнтэй сурталчлан таниулж Ургийн бичигтэн Айрагчууд болох ажлыг үр дүнд хүргэнэ.
- 1.2.11. Археологийн болон түүх соёлын дурсгалт газрыг хамгаалалтанд нэмэгдүүлэн авч, судалгаа шинжилгээний ажил хийлгэнэ.
- 1.2.12. Соёл спорт цогцолборын үйл ажиллагааг сайжруулан, сургалтын төв, чөлөөт цагийн үйлчилгээ үзүүлэх төсөл хөтөлбөр, шинэ санаачилгыг дэмжин ажиллана.
- 1.2.13. Спортын олон улсын хэмжээний болон томоохон арга хэмжээ, фестиваль, уралдаан, тэмцээнд оролцох баг тамирчдад дэмжлэг үзүүлэн спортын шигшээ багийн клубыг байгуулна.

2. ХҮРТЭЭМЖТЭЙ ЭДИЙН ЗАСАГ

2.1. ӨСӨЛТИЙН БОДЛОГО

- 2.1.1. Байгалийн нөөцийн өгөөжийг иргэдийн аж байдлыг сайжруулах, эдийн засгийн хөгжлийг дэмжих, бүтээн байгуулалт болон орон нутгийн иргэдийн ажил эрхлэлтийг дэмжих бодлого баримтална.
- 2.1.2. Ажиллах хүчийг нэмэгдүүлэх, ядуурлыг бууруулах, ажлын байр олноор бий болгохыг нэн тэргүүний зорилт гэж үзэн шинэ ажлын байрыг бий болгох бүтээн байгуулалт, бизнесийн төсөл, шинэ санаачилгыг бүх талаар дэмжиж хөгжүүлнэ.

2.2. АЖ ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙН САЛБАР - Үйлдвэр хөгжүүлэх бодлого:

Тэргүүлэх зорилт: Сумын үйлдвэржилтийн бүтээн байгуулалт, дэд бүтцийг байгуулан, боловсруулах үйлдвэр, жижиг, дунд, томоохон үйлдвэрийг хөгжүүлэх

зорилтын хүрээнд сумын эдийн засгийн салбарын бүтцийг шинэчилж, өсөлтийг хангана.

1. Сумын урт хугацааны хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг эрчимжүүлэн жижиг, дунд, томоохон үйлдвэрийг хөгжүүлэх чиглэлийг бодлого төлөвлөлт, хөрөнгө оруулалт, санхүү, зээлийн бодлогоор дэмжинэ.
2. Малын гаралтай түүхий эд, ноос, арьс ширийг боловсруулах үйлдвэр байгуулах малчид болон хувийн хэвшлийн санал санаачлага, хөдөө аж ахуйн ноос ноолуур, мах, махан бүтээгдэхүүн, сүү, сүүн бүтээгдэхүүн, арьс ширний боловсруулсан бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг /өрхийн, хамтын, хоршоо/ дэмжин ажиллана.
3. Эко-Айраг дэд хөтөлбөр боловсруулан төмс, хүнсний ногооны тариалалтыг нэмэгдүүлж сумынхаа хэрэгцээг хангана. Хүлэмж зоорины тоо хэмжээ хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх арга хэмжээг авна. “Өрхийн хэрэгцээг-Өөрийн хашаанаас” төслийг хэрэгжүүлж, хүлэмжийн тариалалтыг бодлогоор дэмжинэ.
4. Хийн түлшний ашиглалтыг нэмэгдүүлж, хийн түлшний худалдаа үйлчилгээг дэмжинэ.
5. Байгальд ээлтэй гадаад, дотоодын дэвшилтэт тэргүүний технологийг сонгон нэвтрүүлэх, нутагшуулах, “Хөгжлийн загвар” үйлдвэр барихыг дэмжинэ.
6. “Төрөөс эрдэс баялгийн салбарт баримтлах бодлого”-ын 3.1.2-т заасан иргэд бичил уурхайн салбарт хууль ёсны бүтцээр ажиллах нөхцөлийг журамлаж, бүртгэх, гарал үүслийн гэрчилгээ олгох замаар хоршиж ажиллах боломжийг бий болгоно.

2.3. ДЭД БҮТЭЦЖҮҮЛЭХ БОДЛОГО:

Тэргүүлэх зорилт: Төр хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалт, гадаад дотоодын төсөл хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх, улс болон орон нутгийн төсвийг зөв зохистой хуваарилах замаар иргэдийн ая тухтай амьдрах орчин бүрдүүлж, эдийн засгаа тэтгэсэн дэд бүтцийг бий болгох нь энэ бодлогын гол зорилт болно.

1. Хог хаягдлын менежментийн төлөвлөгөө боловсруулан хогийг эх үүсвэр дээр нь ангилан ялгаж преслэн дахин боловсруулах үйлдвэрийн түүхий эд бэлтгэн нийлүүлнэ.
2. Сумын гэр хорооллын алслагдсан хэсгийн гудамжны гэрэлтүүлгийн тоог нэмэгдүүлж, ашиглалтыг сайжруулна.
3. ЖИШИГ ХАШАА /гудамж/ хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж сумын төвийн хашааны өнгө үзэмжийг цэгцэлж сайжруулна.
4. Сумын төвийн нэгдсэн төвлөрсөн дулааны станцтай болох
5. Төвлөрсөн шугам сүлжээнд холбогдоогүй газруудыг инженерийн шугам сүлжээнд шат дараатай холбоно /точик, төмөр замын дан байр, гэр хороолалууд, дундын байр, үйлчилгээний хэсэг/
6. Суманд шинээр бохир ус цэвэршүүлэх байгууламж байгуулах ажлыг үе шаттайгаар гүйцэтгэнэ.
7. Сумын төвийн дундуур 1-2 км авто замтай болгоно.
8. Сумын төвийн байшин, хорооллуудад хот байгуулалтын хэсэгчилсэн төлөвлөлт хийж, эзэмшил газруудыг өмчлүүлэх ажлуудыг зохион байгуулна.

9. Хашаандаа сайхан амьдарья төслийг хэрэгжүүлэн айл бүрийг хашаандаа сайхан амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлэх, нүхэн жорлонгоос татгалзаж стандартад нийцсэн эко жорлонтой болгох ажлыг үе шаттайгаар зохион байгуулна.
10. Шинээр хүчин чадал, багтаамж сайтай бохир соруулах машинтай болно.
11. Хуучин ашиглагдаж байгаа тоглоомын талбайд засвар үйлчилгээ хийж хүүхэд тоглох аюулгүй орчин нөхцлийг бүрдүүлнэ.
12. Олон улсын чанартай авто замын дагуу 150-200 км тутамд зорчигч үйлчилгээний төвийг барих боломж нөхцлөөр хангаж цагдаагийн постны орчинд автомашины жин даац хэмждэг пүү байршуулна.
13. Сумын дундах авто замын засвар арчлалтын хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх замаар хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангаж ажиллана. Замын хажуугаар бордуур, явган хүний зам, дугуйн зам хийнэ.
14. “Айраг сум” бүтээн байгуулалтын тохижилтыг хийж орчин нөхцлийг сайжруулна.
15. Айл өрхийг ногоон зээлд хамруулан тохилог орон сууцаар хангах нөхцлийг бүрдүүлнэ.
16. Нийтийн эзэмшлийн байр, үйлчилгээний газруудын өнгө үзэмжийг сайжруулан засвар үйлчилгээ хийлгэнэ.
17. Нийтийн эзэмшлийн байр орон сууцны газар эзэмшлийн талбайг тогтоон орчны тохижилтыг хийлгэн жишиг хашаа хайс бариулж ногоон байгууламжийг нэмэгдүүлнэ.
18. Сумын өнгө үзэмжид нөлөөлөхүйц барилга байгууламж, гэр хорооллын гудамж талбайд шинэчлэл, засвар хийж өнгө үзэмжийг сайжруулна.
19. Ашиглалтын шаардлага хангахгүй, ашиглахаа больсон барилга байгууламжийг судлан мэргэжлийн дүгнэлт гаргуулан буулгах, засварлах ажлыг холбогдох байгууллагуудтай хамтран гүйцэтгэнэ.

2.4. ЭРЧИМ ХҮЧ

Агаарын бохирдлыг бууруулах, эдийн засгийн үр ашгийг нэмэгдүүлэх зорилгоор цахилгаан эрчим хүчний үнэ тарифтай холбоотой шөнийн тоолуурыг суманд хэрэгжүүлэх боломжийг судлан ажиллана.

1. Айл өрх, ААНБ сэргээгдэх эрчим хүчний шинэ эх үүсвэрүүдийг орон нутагт ашиглах нөхцлийг бүрдүүлнэ.
2. Шинэ бүтээн байгуулалт, шинэ суурьшлын бүсийг дулааны эрчим хүчээр найдвартай хангах техник, технологийн боломжийг бүрдүүлнэ.
3. Өрх бүр эрчим хүч үйлдвэрлэгч болох, алслагдсан жижиг хэрэглэгчдийн эрчим хүчний хангамжийг сайжруулах, эрчим хүчний хэмнэлттэй эко төслүүдийг дэмжинэ.
4. Шинэ зууны малчин хөтөлбөрийн хүрээнд малчин өрхүүдийг хүчин чадал өндөртэй цахилгаан хэрэгсэл ашиглах боломжоор хангахад холбон зуучилж дэмжлэг үзүүлнэ.
5. Сумын гэр хорооллын оршин суугчдын түлшний хэрэглээг аюулгүй болгох, агаар дахь хорт хийн хэмжээг эрүүл ахуйн шаардлага стандартын хэмжээнд хүртэл багасгах, халаалтын шинэ технологийг дэмжин агаарын бохирдолгүй болгох ажлыг эхлүүлнэ.
6. Сумын шинээр өмчилсэн газрын дэд бүтцийг бий болгох хүрээнд 0,4 кВ-ын ЦДАШ-ыг шинэчлэн, шугам сүлжээний хүчин чадлыг өргөтгөн нэмэгдүүлнэ. /үйлдвэрийн гэр байрны урд, цагаандөрвөлжийн өмнө болон хойд талаар шинээр үүссэн эгнээ/
7. Сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэрийг нэмэгдүүлэх, нарны цахилгаан станц байгуулахад гадаад, дотоодын хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтыг дэмжих замаар сумын төвийн цахилгаан хангамжийг сайжруулна

2.5. ШИНЖЛЭХ УХААН, ТЕХНОЛОГИ, МЭДЭЭЛЭЛ, ХАРИЛЦАА

1. Орон нутагт өндөр хурдны интернэтийн сүлжээг өргөтгөж, 5G технологийг нэвтрүүлнэ.
2. Багш нарын цахим боловсролын ур чадварыг сайжруулах хөтөлбөр боловсруулж хэрэгжүүлнэ.
3. Иргэдэд зориулсан цахим боловсролын төвийг байгуулна.

2.6. АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛ

1. Спортын, эрүүл мэндийн, эко- туризмын, нүүдэлчний өв соёлоо сурталчлах зэрэг аялал жуулчлалын төрөл хэлбэрүүдийг хөхүүлэн дэмжинэ./малчид гм/
2. Аялал жуулчлалын зориулалттай авто замын сүлжээг бий болгоно.
3. Орон нутгийн иргэд, олон нийтийн амьдралд сайнаар нөлөөлөх, жуулчдад чанартай үйлчилгээ үзүүлэх аялал жуулчлалын дэд бүтцэд хувийн хөрөнгө оруулалтыг дэмжинэ.
4. Цагаан дэлийн агуй, Нүдэнгийн хонхор болон сумын 9 гайхамшигийг дамжин өнгөрөх жуулчин хүлээн авах хүчин чадалтай аялал жуулчлалыг бий болгох

2.7. ХҮНСНИЙ ҮЙЛДВЭРЛЭЛ

1. Төрөөс хүнс, хөдөө аж ахуйн салбарт баримтлах бодлогыг хэрэгжүүлж, “Эрүүл хүнс” үндэсний хөтөлбөр хэрэгжүүлж, мах, сүү, гурил, хүнсний ногоо зэрэг бүтээгдэхүүний дотоод хэрэгцээг үндэсний үйлдвэрлэлээр бүрэн хангаж, эрүүл, аюулгүй байдлын баталгааг дээшлүүлнэ.
2. Сумын иргэдийн хүнсний хэрэгцээгээ өөрөө хангах, хүлэмжийн аж ахуй эрхлэх санаачилгыг бүх талаар дэмжинэ.
3. Хүнсний бүтээгдэхүүний чанар аюулгүй байдалд тогтмол хяналт тавьж ажиллана.
4. Бүх нийтийн хүнсний боловсролыг дээшлүүлэх, хоол хүнс, шим тэжээлийн чанар, аюулгүй байдлыг эрүүл амьдралын зан үйл, хэвшилтэй нягт уялдуулах чиглэлээр дэд хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.

Гурав. ЭЗЭН МОНГОЛ

3.1. ОРОН НУТГИЙН ХӨГЖИЛ

Бүс нутгийн эдийн засгийн өрсөлдөх чадвар, зах зээлийн нөхцөл байдалтай уялдуулан бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалыг шинэчилнэ.

- 3.1.1 Орон нутгийн нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийг дэмжих хөрөнгө оруулалтын төсөл арга хэмжээг дэмждэг “Орон нутгийн хөгжлийн сан”-г зөвхөн төсвийн хөрөнгөөр бус олон хэлбэрт эх үүсвэрээс бүрдүүлнэ. Тус санг захиран зарцуулах эрхийг иргэдийн оролцоотой төлөөллийн байгууллагаар урьдчилан дүгнүүлдэг үр ашигтай, хэмнэлттэй төсөв, аудит хяналтын тогтолцоог бүрдүүлнэ.
- 3.1.2 Орон нутгийн төрийн худалдан авалтын үйл ажиллагааг орон нутагтаа сонгон шалгаруулдаг, зөвхөн дотоодын хөрөнгө оруулагчдыг оролцуулдаг тогтолцоонд шилжинэ.
- 3.1.3 Орон нутгийн аж ахуй нэгж, компаниудын чадавх, өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэх төслүүдийг дэмжинэ. Мал аж ахуй, газар тариалан, гахай, тахиан аж ахуйд суурилсан орон нутгийн онцлог шинэ брэнд бүтээгдэхүүний бизнес загварыг хөгжүүлнэ.
- 3.1.4 Уламжлалт мал, аж ахуйн гаралтай түүхий эд ноос, ноолуур, арьс шир, махыг малчдын оролцоотой анхан шатны түүхий эдийн тордолгооны цэгт бэлтгэн нийлүүлнэ.
- 3.1.5 Түүхий эд үйлдвэрлэгч, боловсруулах үйлдвэр, эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгч, худалдан борлуулагч талууд корпорац болон кластерын тогтолцоогоор хамтран ажиллах загварыг дэмжинэ.
- 3.1.6 Нутгийн удирдлагын ордон шинээр барина.
- 3.1.7 Өрх гэр бүл, иргэдийн амьдралын чанарыг сайжруулах, гэр бүлийн үнэ цэнэ, үнэт зүйлсийг бий болгоход анхааран ажиллаж “Гэр бүлийн үнэ цэнэ” хөтөлбөр боловсруулан ажиллана.
- 3.1.8 Малчдын хорооллыг байгуулан усны асуудлыг шийдвэрлэн сумаас нүүлгэх шилжүүлэх асуудлыг шийдвэрлэнэ.

3.2. “ШИНЭ СУМ” ТӨСӨЛ

Иргэдийн оролцоотой “ШИНЭ СУМ” төсөл хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

- 3.2.1. Сумын төвийг дахин төлөвлөж, ногоон байгууламж, дэд бүтэц, барилга байгууламж бүхий орчин үеийн сууринг хөгжүүлнэ.
- 3.2.2. Сумын төвийг иргэдийн оролцоотой шинэчилнэ.

- 3.2.3. Инженерийн цомхон шийдэлтэй дэд бүтэц бүхий хувийн орон сууцтай болох хөтөлбөрийг хэрэгжүүлнэ.
- 3.2.4. Иргэд өөрийн өмчилж авсан хашааны газар дээр айл өрх хөрш гудамжаараа нэгдэн төлөвлөлт хийж инженерийн дэд бүтцэд бүрэн холбогдсон амины орон сууц болгон дахин төлөвлөх ажлыг иргэдийн оролцоотой хэрэгжүүлж амьдран суух байшингаа барихад нь урт хугацаатай хүүтэй орон сууцны ипотекийн зээлээр санхүүгийн дэмжлэг үзүүлж ажиллана.
- 3.2.5. Агаарын бохирдлыг бууруулах зорилтын хүрээнд “Эрчим хүч үйлдвэрлэгч иргэн” хөдөлгөөнийг гэр хороололд өрнүүлж, иргэд хашаандаа нар салхины сэргээгдэх эрчим хүч үйлдвэрлэн хэрэглэгч иргэдийг урамшуулна.
- 3.2.6. Хуучны угсармал орон сууцны дулаан алдагдлыг бууруулах зорилгоор “Дулаалах” төслийг хэрэгжүүлнэ.
- 3.2.7. Сумын төв дундуурх засмал замын хажуугаар бордуур хийж ногоон байгууламжийг хашаажуулан, дугуйн болон явган зам тавих, төрийн болон үйлчилгээний гадна орчинд машины зогсоолуудыг бий болгоно.
- 3.2.8. Сумын төвийг нүхэн жорлонгүй болгох хөтөлбөрийг иргэдийн оролцоотой хэрэгжүүлнэ.

3.3. “ЧИНЭЭЛЭГ МАЛЧИН” ХӨТӨЛБӨР

Мал аж ахуйн салбарыг эдийн засгийн үр ашигтай, орчин үеийн шинэ технологи, инновацад суурилж, хөгжүүлэн мэдлэг бүхий малчдыг малчин бизнесмен болгох замаар тогтвортой орлого бүхий хүчтэй дундаж давхаргыг тэлэх бодлого хэрэгжүүлнэ.

- 3.3.1. Иргэдийн санаачилгад суурилсан “Чинээлэг малчин” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхийг дэмжинэ.

3.4. БЭЛЧЭЭР АШИГЛАЛТ

- 3.4.1. Бэлчээр ашиглалтын тухай эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгоно.
- 3.4.2. Бэлчээрийн менежментийн төлөвлөгөө боловсруулан хэрэгжүүлж ажиллана.
- 3.4.3. “Хариуцлагатай нүүдэлчид” хөтөлбөрийн хүрээнд малын гаралтай түүхий эдийг эдийн засгийн эргэлтэнд оруулах тогтолцоог бүрдүүлнэ.
- 3.4.4. Уул уурхайн компаниудын дүйцүүлэх нөхөн сэргээлтээр бэлчээрийг хамгаалах сэргээх, хаших, усжуулах ажлыг зохион байгуулна.

3.5. МАЛ АЖ АХУЙ

- 3.5.1. Малыг тооноос илүү чанарт шилжүүлж, малын төрлийг зохистой харьцаанд хүргэж, эдийн засгийн ашигтай, технологид суурилсан мал аж ахуйг төрийн бодлогоор дэмжинэ.
- 3.5.2. Хөдөөгийн малчин өрхийг дэмжин “Малжуулах хөтөлбөр”-ийг хэрэгжүүлнэ.
- 3.5.3. Гахай, шувуу үржүүлгийн аж ахуй эрхлэх, хөгжүүлэх санаачилгыг дэмжинэ.
- 3.5.4. Залуу малчдыг дэмжих хөтөлбөр боловсруулж хэрэгжүүлнэ.

3.6. ГАЗАР ТАРИАЛАН

- 3.6.1. Эко Айраг дэд хөтөлбөрийг боловсруулан байгаль орчны бохирдлоос сэргийлэх, эрүүл аюулгүй эко орчинд ажиллаж амьдрах, мод бут, хүнсний ногоо тариалах, хүлэмжийн аж ахуй эрхлэх боломж нөхцлөөр хангаж ажиллана.
- 3.6.2. Газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөөнд мод үржүүлэх, хүнсний ногоо тариалах газрыг тусган баталж төсөл хөтөлбөр хэрэгжүүлэн хашаажуулан, усалгааны асуудлыг шийдвэрлэн услалтын системийн менежментийг боловсронгуй болгож, хүнсний ногоо тариалах газрыг аж ахуй эрхлэх хүсэлтэй иргэдэд олгож мод, хүнсний ногоо тариалагчдыг бодлогоор дэмжинэ.
- 3.6.3. Сэргээгдэх эрчим хүчийг ашигласан усжуулалтын системийг гүний худагт өргөнөөр ашиглах боломжийг бүрдүүлнэ.
- 3.6.4. Сумын хүн амыг эрүүл, чанартай усаар хангах дэд бүтцийг хөгжүүлнэ.
- 3.6.5. Сумынхаа хүн амыг шинэ ургацын ногоогоор жилийн турш хангах дөрвөн улирлын хүлэмжийн төсөл хөтөлбөрийг хувийн хэвшилтэй хамтран хэрэгжүүлнэ.

Дөрөв. ХУУЛЬТАЙ МОНГОЛ

Иргэний эрх, эрх чөлөөг хамгаалж, хөгжлийг дэмжин, авлигаас ангид ажиллах чадавхтай засаг, хүн бүр ажил, албан тушаалаасаа үл хамаарч хуулийн өмнө хариуцлага хүлээдэг шударга шүүхийн тогтолцоо, мэргэжлийн, хүртээмжтэй, цахимжсан нийтийн албыг бэхжүүлэх цогц шинэчлэл хийнэ.

4.1 ИРГЭНЭЭ ХАМГААЛДАГ ХУУЛЬ

- 4.1.1. Хууль сахиулах байгууллагын үндсэн чиг үүргийг иргэдэд аюулгүй байдлын үйлчилгээ үзүүлэх, зохион байгуулалтыг нь иргэний болгох чиглэлээр өөрчилж, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, хүүхэд залуусыг гэмт хэрэгт өртөхөөс хамгаалах арга ажиллагааны хүртээмж, үр нөлөөг нэмэгдүүлэхэд онцгой анхаарна.
- 4.1.2. Цахим орчны эрх зүйн харилцааг боловсронгуй болгох, цахим орчинд хүний нэр төр, ажил хэргийн нэр хүндийг хамгаалах, байгууллага, хувийн мэдээлэл, нууц, өгөгдлийн аюулгүй байдлыг хангана.
- 4.1.3. Хүүхэд, эмэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх, гэр бүл, сургуулийн орчинд хүүхдийн эрхийг хангах, ажлын байран дахь бэлгийн дарамттай тэмцэх тогтолцоог боловсронгуй болгоно.
- 4.1.4. Нийтийн үйлчилгээний газруудад хүүхдэд ээлтэй үйлчилгээ үзүүлдэг нөхцлийг бүрдүүлнэ.
- 4.1.5. Гамшиг, аюулаас хамгаалах үндэсний бүтэц үүсгэж, үйл ажиллагааг мэргэжлийн байгууллага болон орон нутгийн иргэдийн хамтын тогтолцоотой болгоно.
- 4.1.6. Нийтийн албанд ажилладаг алба хаагчдыг дотоодын болон гадаадын өндөр хөгжилтэй орнуудад мэргэжил дээшлүүлэх, дадлагажих сургалтад хамруулж, орон нутагтаа тогтвор суурьшилтай, үр бүтээлтэй ажиллах нийгмийн болон ажлын байрны нөхцлийг сайжруулах арга хэмжээг үе шаттайгаар хэрэгжүүлнэ.
- 4.1.7. Татварын орлогыг хуулийн хугацаанд татварын төрөл бүрээр бүрдүүлэх ажлыг оновчтой зохион байгуулж, орлогын боломжит эх үүсвэрүүдийг бүрэн дайчилж, татварын орлогын бааз суурийг нэмэгдүүлж ажиллана.
- 4.1.8. Төсөв санхүүгийн ил тод байдлыг ханган ажиллана.
- 4.1.9. Тайлан мэдээ, хүлээн авах үнэлэх тогтолцоог сайжруулах, цахим тайлангийн үйл ажиллагааг нэвтрүүлнэ.

4.2. ИРГЭНДЭЭ ҮЙЛЧИЛДЭГ ЗАСАГЛАЛ, ИРГЭН НЬ ШИЙДДЭГ НИЙГЭМ

Тэргүүлэх зорилт: Нутгийн удирдлага, зохицуулалтын үйл ажиллагааг иргэдийн оролцоонд тулгуурласан, нээлттэй, тунгалаг болгож, хариуцлага, хяналтыг төрийн ажлын үндсэн зарчим болгон, хүнд сурталгүй, авлигаас ангид, хууль дээдэлсэн, төрийн үйлчилгээг бий болгож, төрийн албыг нийтийн алба, төрийн үйлчилгээг нийтийн үйлчилгээ болгон өөрчилж, хэвшүүлнэ.

- 4.2.1. Төрийн байгууллага, удирдах албан тушаалтан жил бүр иргэдэд ажлын тайлангийн сонсгол хийж хэвшинэ.
- 4.2.2. Захиргааны ерөнхий хууль, Шилэн дансны тухай хууль, Нийтийн сонсголын тухай хуулиудад туссан иргэний оролцоо, хяналтын боломжуудыг бодитоор хэрэгжүүлэх ажлыг эрчимжүүлнэ.
- 4.2.3. Нутгийн өөрөө удирдах болон захиргааны байгууллагаас шийдвэр гаргах үйл явцыг ил тод, хүртээмжтэй болгож, түүнд иргэд, иргэний нийгмийн оролцоог хангах үүднээс шийдвэр боловсруулах, батлан гаргах үе шатанд хяналт тавих механизм бүрдүүлж, төр-иргэний нийгмийн бүх талын түншлэлийг хөгжүүлнэ. Сумын Засаг дарга, түүний Тамгын газрын үйл ажиллагаа, шийдвэр гаргах үйл явцад иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагын төлөөллийг оролцуулах боломжийг бүрдүүлнэ.
- 4.2.4. Орон нутгийн төрийн албыг нийтийн эрх ашгийг хамгаалж, иргэнд үйлчлэх, хууль дээдэлсэн, шударга, ёс зүйтэй нийтийн алба, иргэний алба болгон шинэчлэх ажлыг зохион байгуулна.
- 4.2.5. “Цахим засаглал” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх ажлын хүрээнд сумын Засаг даргын Тамгын газрыг “Цахим Тамгын газар” болгож, мэдээллийн технологи ашиглан цаасаар үйлддэг шат дамжлагыг бууруулан, нэгжүүдийн үйл ажиллагааны уялдааг сайжруулан, үйлчилгээг хөнгөн шуурхай болгож, төсвийн хэмнэлтийг бий болгоно.
- 4.2.6. Сумын Засаг даргын Тамгын газрын “Нэг цонхны үйлчилгээ”-нд шинэ менежмент нэвтрүүлж, иргэдэд төрийн үйлчилгээг түргэн шуурхай хүргэх ажлыг зохион байгуулна.
- 4.2.7. Сумын ИТХ, Засаг дарга түүний Тамгын газрын үйл ажиллагааны уялдааг ханган, мэдээллээ олон нийтэд ил тод нээлттэй тайлагнаж байх зохион байгуулалтын арга хэмжээг хамтран хэрэгжүүлнэ.
- 4.2.8. Сумын Засаг даргын Тамгын газрын бүтцийг чиг үүрэгтээ тохирсон, үйл ажиллагааны давхардалгүй болгож хэвшүүлэн иргэдэд сэтгэл ханамжтай төрийн үйлчилгээг үзүүлдэг болгоно.

4.3. ГАМШГААС ХАМГААЛАХ БОДЛОГО.

- 4.3.1. Хүрээлэн байгаа орчны аюулгүй байдал, байгаль орчин, хүний эрүүл мэндэд сөрөг нөлөөлөл үзүүлэх үйлдвэрлэлийн технологи, үйл ажиллагааны аюулгүй байдлыг хангуулна.
- 4.3.2. Хүн, малын халдварт өвчин, байгалийн гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, бэлтгэл бэлэн байдлыг хангаж ажиллана.
- 4.3.3. Олон нийтийн оролцоонд тулгуурласан гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үйл ажиллагааг төлөвлөн хэрэгжүүлнэ.
- 4.3.4. Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн дагуу Гамшгийн менежментийн төлөвлөгөө боловсруулж гэнэтийн гамшиг ослын үед ашиглах гамшигийн эрсдэлээс хамгаалах санг бүрдүүлнэ.

4.4. ОРОН НУТГИЙН БАТЛАН ХАМГААЛАХ БОДЛОГО

- 4.4.1. Иргэд, өсвөр, залуу үеийнхэнд эх орноо хайрлах, ахмад үеийн баатарлаг, дайчин уламжлалыг төлөвшүүлэх чиглэлээр Цэрэгжилт, ДӨЛ тоглолт, Өсвөрийн аврагч, Аврагч гм. тэмцээн, арга хэмжээ зохион байгуулах.
- 4.4.2. Батлан хамгаалах чиглэлээр иргэдийн эрх зүйн мэдлэгийг дээшлүүлж, цэргийн бэлтгэл үүрэгтний нөөцийг хангаж ажиллана.

4.5. ХУУЛЬ ТОГТООМЖИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ БОЛОН ГЭМТ ХЭРГЭЭС УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ БОДЛОГО

- 4.5.1. Аливаа нийтээр дагаж мөрдөх шийдвэр гаргахад тухайн газрын оршин суугч иргэд, олон нийтийн байгууллагуудын саналыг авдаг тогтолцоог бүрдүүлж, хуулийн хэрэгжилтийг хангаж ажиллана.
- 4.5.2. Иргэдийн эрх зүйн боловсролыг дээшлүүлэх зорилгоор “Иргэний боловсрол” хөтөлбөрийг орон нутагтаа хэрэгжүүлж, иргэдэд үзүүлэх эрх зүйн туслалцааг нэмэгдүүлнэ.
- 4.5.3. Авлига, ашиг сонирхлын зөрчилтэй тэмцэх ажлыг эрчимжүүлж, Авлигын эсрэг арга хэмжээг үе шаттай зохион байгуулна.
- 4.5.4. Цагдаагийн хэв журам сахиулах, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх чиг үүргийг орон нутгийн эрх мэдлийн түвшинд зохион байгуулна. Цагдаагийн хөдөлгөөнт эргүүлийн сүлжээнд холбож ажиллана.
- 4.5.5. “Архигүй Айраг” дэд хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж хорт зуршлыг бууруулна.
- 4.5.6. Гэр бүлийн хүчирхийлэл, хүүхдийн эрхийн зөрчлийг таслан зогсоох чиглэлээр жил бүр тусгайлан төлөвлөгөө боловсруулж, хэрэгжилтийг хангуулах ажилд аж ахуй нэгж, байгууллагуудыг татан оролцуулна.
- 4.5.7. Малын хулгайн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх малчдын “Шилдэг идэвхтэй үйл ажиллагаатай бүлэг”-ийг шалгаруулан урамшуулж, үйл ажиллагааг нь сурталчилан ажиллахад дэмжлэг үзүүлнэ.
- 4.5.8. Сумын хэмжээнд малын им тамгыг нэгдсэн бүртгэлд оруулж бусад малчдад сурталчлах замаар малын хулгайгаас урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохион байгуулна.
- 4.5.9. Цахим халдлага, цахим гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлж цахим орчин дахь хүүхэд хамгааллыг сайжруулахад анхаарч ажиллана.
- 4.5.10. Хил залгаа сумдын удирдлагуудтай уулзаж хилийн цэс эргэх баталгаажуулах, сумын нутаг дэвсгэрт суурьшсан бусад аймаг сумдын иргэд малчдын шилжилт хөдөлгөөн, өвөлжөө хаваржаа эзэмших асуудлыг цэгцлэн шийдвэрлэнэ.

Тав. АЮУЛГҮЙ, АМГАЛАН МОНГОЛ

Орон нутгийн иргэдэд суурилсан хамгаалалтыг бэхжүүлэх, иргэний хяналтын тогтолцоог нэвтрүүлэх замаар төрийн хариуцлагагүй байдлыг арилгана.

Экосистемийн тэнцвэрт байдлын алдагдал, байгалийн нөөц баялгийн зүй бус ашиглалтыг зогсоох, жам ёсоор нөхөн сэргэх боломжийг дээшлүүлэх замаар хүрээлэн байгаа орчны тогтвортой байдал, ногоон хөгжлийг ханган, хүний амьдралын чанарыг сайжруулна.

5.1. ҮНДЭСНИЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛ

- 5.1.1. Төрийн тусгай албан хаагчдын ар гэрийн аюулгүй байдал, нийгмийн асуудлыг шийдэхэд анхаарч ажиллана.
- 5.1.2. Иргэн бүрийн аюулгүй байдлыг хангахад хэрэгтэй мэдлэг мэдээллийг нийгэмд түгээж, иргэдийн оролцоог дэмжинэ.

5.2. ГАДААД БОДЛОГО

- 5.2.1. Хөрш болон бусад орнуудтай хамтын ажиллагаатай ажиллах нөхцөл боломжийг судлан хэрэгжүүлж ажиллана.

5.3. ХҮРЭЭЛЭН БҮЙ ОРЧИН, НОГООН ХӨГЖИЛ ЭКОСИСТЕМИЙН ТЭНЦВЭРТЭЙ БАЙДАЛ

- 5.3.1. Экосистемийн тэнцвэрт байдлын алдагдал, байгалийн нөөц баялгийн зүй бус ашиглалтыг зогсоох, жам ёсоор нөхөн сэргэх боломжийг дээшлүүлэх замаар хүрээлэн буй орчны тогтвортой байдал, ногоон хөгжлийг ханган, хүний амьдралын чанарыг сайжруулна.
- 5.3.2. Усны хэрэглээ, хяналт, хэмнэлтийн бодлогыг бий болгож, менежментийг сайжруулна.
- 5.3.3. Цөлжилттэй тэмцэх шинэ технологийг нэвтрүүлж, энэ чиглэлээрх олон улсын хамтын ажиллагааг эрчимжүүлнэ.
- 5.3.4. Хог хаягдлыг цуглуулах, тээвэрлэх, хадгалах, дахин ашиглах, сэргээн ашиглах, дахин боловсруулах үйл ажиллагааг хувийн хэвшлийн байгууллагаар гүйцэтгүүлэх, хог хаягдлыг эдийн засгийн эргэлтэд оруулах зэргээр цогц үйл ажиллагааг шат дараалан авч хэрэгжүүлнэ.
- 5.3.5. Рашаан, булаг хамгаалсан, өөрийн хөрөнгөөр нөхөн сэргээсэн иргэн, аж ахуйн нэгжийг урамшуулна.
- 5.3.6. Ус, хөрс, бэлчээрийг хамгаалах, цөлжилттэй тэмцэх талаар холбогдох байгууллагуудтай хамтран ажиллана.

5.4. БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖИЛ, БАЙГАЛЬ ОРЧИН, НОГООН ХӨГЖЛИЙН БОДЛОГО- ЭКО АЙРАГ

Тэргүүлэх зорилт: Эх болсон байгаль дэлхийтэйгээ зохицон амьдарч, байгалийн нөөцийг зохистой ашиглаж, хүрээлэн буй орчныг хамгаалах, нөхөн сэргээх замаар нийгэм, эдийн засаг, хөгжлийн бодлого нь ногоон хөгжлийн бодлоготойгоо уялдаж, иргэдийн эрүүл аюулгүй орчинд амьдарч, ажиллах нөхцлийг бүрдүүлэх нь энэ бодлогын гол зорилт болно.

- 5.4.1 Хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлэх бодлогыг иргэн, аж ахуйн нэгж бүр үйл ажиллагаандаа хатуу мөрдөж, ашигласан болон ашиглаж байгаа талбайг хамгаалах, нөхөн сэргээлтийг заавал хийж байх ажлыг хэвшил болгох, аюулгүй ажиллагааны хариуцлагыг хангуулж ажиллана.
- 5.4.2 Уул уурхайн салбарт нөхөн сэргээх шаардлагатай газруудыг иргэд, орон нутаг, олон нийтийн оролцоо, олон улсын байгууллагуудтай хамтран ногоон хөгжлийн бодлого хэрэгжүүлж байгаль орчныг нөхөн сэргээнэ.
- 5.4.3 Уул уурхайн компаниудын БОНБНУ, Дүйцүүлэх хамгаалах төлөвлөгөө, Нөхөн сэргээлтийн төлөвлөгөө, байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөний гүйцэтгэлд иргэдийн оролцоотой хяналт тавьж ажиллан гүйцэтгэлийг хангаж ажиллуулна.
- 5.4.4 Уул уурхайн комданиудтай Хамтын ажиллагааны гэрээ байгуулахдаа байгалийн баялагыг ашиглах, үйл ажиллагаанаас орон нутгийн хүртэх шимийг баталгаажуулах, байгальорчны сөрөг нөлөөллийг бууруулах, сэргийлэх, хүлээсэн үүрэг хариуцлага, талуудын оролцоог тодорхой болгон иргэдийн оролцоог ханган 3 талт гэрээ байгуулна.
- 5.4.5 Мод үржүүлгийн газрыг иргэд, хувийн хэвшил, олон нийтийн оролцоотой байгуулан байгаль цаг уурын нөхцөлд дасан зохицох сайн чанарын үр суулгацыг бий болгож ойжуулалтад шаардлагатай тарьц суулгацыг өөрийн нутагтаа бэлтгэдэг болно.
- 5.4.6 Сумын төвийн нийтийн эзэмшлийн талбайн ногоон байгууламжийн тоог нэмэгдүүлж, сумын төвийн байгууллага, аж ахуйн нэгжийн эзэмшил газрын 10-аас доошгүй хувьд ногоон байгууламж байгуулах ажлыг эрчимжүүлнэ. “Нэг иргэн нэг мод”, 1 сая мод аяныг өрнүүлнэ.
- 5.4.7 “ЭКО БАЙГУУЛЛАГА”, ЭКО ӨРХ, “НОГООН УУРХАЙ”-г жил бүр болзолт уралдааны дагуу шалгаруулна.
- 5.4.8 Орон нутгийн чанартай сайжруулсан зам тавьж хөрсний элэгдэл, эвдрэлийг бууруулна.
- 5.4.9 Сумын хог хаягдлын менежментийг шинэчлэн Дүлийн хонхорын хогийн цэгийг булшлан шинээр стандартын шаардлага хангасан хогийн цэг буюу ландфиллийг байгуулан хур хогийг цэвэрлэн устгах, булшлах ажлыг зохион байгуулна. Хуучин ашиглаж байсан хур хогийн цэгийн үлдэгдэл хогийг цэвэрлэн булшлана.
- 5.4.10 Орон нутагтаа бэлэг дурсгал, гоёл чимэглэлийн жижиг, дунд үйлдвэрлэл байгуулахыг бодлогоор дэмжинэ.
- 5.4.11 Ашигт малтмалын боловсруулах үйлдвэрүүдийн ойролцоо газрын гүний усны хяналтын цэг байгуулж, шинжилгээнд хамруулдаг болно.
- 5.4.12 Газрын гүний усны нөөцийн судалгаа хийлгэж бэлчээр сайтай газруудад гүний худаг, гар худаг гаргах ажлыг хийж гүйцэтгэнэ.
- 5.4.13 Цагаан дэлийн агуйн судалгаа шинжилгээний ажлыг хийж нөхөн сэргээх ажлыг зохион байгуулна.

- 5.4.14 Орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар нутгийн хэмжээг өргөжүүлэн, хамгаалалтын менежментийн төлөвлөгөөтэй болгож, хамгаалалтыг сайжруулна.
- 5.4.15 Сумын Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөг хэрэгжүүлж, уул уурхайн улмаас эвдэрсэн газрын нөхөн сэргээлтийг үргэлжлүүлэн хийлгэнэ.
- 5.4.16 Орон нутгийн байгаль, түүх, соёлын дурсгалт газруудыг судлах ажлыг дэмжин сумын 9 гайхамшигт тулгуурласан аялал жуулчлалын маршрут бий болгож аялал жуулчлалын бүсүүтэй холбох ажлыг шийдвэрлэнэ.
- 5.4.17 Сумынхаа аялал жуулчлалын брэнд бүтээгдэхүүнийг бий болгоно.
- 5.4.18 Уул уурхайн болон боловсруулах үйлдвэрүүдийн усны эх үүсвэрийг тоолууржуулах ажилд хяналт тавьж ажиллана.
- 5.4.19 Газар ашиглалт, хот суурин, бүс нутгийн төлөвлөлт, байгалийн нөөц ашиглах замаар эдийн засгийн өсөлтийг хангах бодлого, арга хэмжээнд байгаль орчинд сөрөг нөлөөгүй, биологийн төрөл зүйлийн орчныг дордуулахгүй байхад анхаарч ажиллана.
- 5.4.20 Утааг бууруулах зорилгоор сэргээгдэх эрчим хүч, шинэ техник технологийг ашиглан дулаан, цахилгаан нийлүүлэх иргэд, аж ахуйн нэгжийг бодлогоор дэмжинэ.
- 5.4.21 Орчноо ногооруулсан иргэд, аж ахуйн нэгжийг урамшуулна.
- 5.4.22 Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ хэлэлцэх явцад ~~хяналт тавьж ажиллан~~ нөлөөллийг бууруулах талаарх асуудалд анхаарч ажиллана.
- 5.4.23 Байгаль орчинд ээлтэй, эдийн засгийн байнгын өсөлтийг хангасан ногоон ажлын байрыг дэмжин ажиллана.

**ДОРНОГОВЬ АЙМАГ ДАХЬ
ТӨРИЙН АУДИТЫН ГАЗАР**

44103 Дорноговь аймаг, Сайншанд сум,
3 дугаар баг, Орон нутгийн өмчийн III байр,
Утас: (705) 2-27-34

Вэб сайт: dornogovi@audit.gov.mn

᠒᠐᠒᠐.᠐᠕.12 № 16/᠖᠖2
танай _____-ны № _____-т

**АЛТАНШИРЭЭ СУМЫН ИРГЭДИЙН
ТӨЛӨӨЛӨГЧДИЙН ХУРЛЫН
СОНГУУЛЬД ОРОЛЦОХ
АРДЧИЛСАН НАМД**

**Сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийн
дүгнэлт**

Төрийн аудитын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.3, Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 37 дугаар зүйлийн 37.5-д заасан Төрийн аудитын байгууллагын бүрэн эрхийн хүрээнд Орон нутгийн Хурлын сонгуульд оролцох "Ардчилсан нам"-ын сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийг хянаж, дүгнэлт гаргалаа.

Үүрэг хариуцлагын талаарх мэдээлэл

Дорноговь аймгийн Алтанширээ сумын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуульд оролцох нам, эвсэл нь сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрөө Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хууль, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль болон "Алсын хараа-2050"-д нийцүүлэн боловсруулж, санхүүгийн тодорхой эх үүсвэр шаардсан зорилт, арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах зардлын талаарх тооцооны хамт ирүүлж, хуульд заасны дагуу дүгнэлт гаргуулах үүрэг хүлээнэ.

Сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийн дүгнэлтийн үндэслэл

Төрийн аудитын байгууллага нь Дорноговь аймгийн Алтанширээ сумын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуульд оролцох нам, эвслийн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийг хянан үзэхдээ Төрийн аудит MNS 6817-1:2020 Тулгуур зарчим, Төрийн аудит MNS 6817-6:2020 Нийцлийн аудитын зарчим, Төрийн аудит MNS 6817- 8:2020 Нийцлийн аудит стандартыг удирдлага болгон Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хууль, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль, Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн 2020 оны төсвийн хүрээний мэдэгдэл, 2020-2022 оны төсвийн төсөөллийн тухай хууль болон "Алсын хараа-2050", холбогдох бусад байгууллагаас авсан мэдээллийг шалгуур болгосон.

Дүгнэлт

“Ардчилсан нам”-ын Дорноговь аймгийн Алтанширээ сумын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуульд оролцохоор ирүүлсэн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр, түүнд орсон зорилт, арга хэмжээ нь Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 37 дугаар зүйлийн 37.3. дахь хэсэг, “Алсын хараа-2050”, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуульд заасан тусгай шаардлагад тус тус нийцсэн байна.

“Ардчилсан нам”-ын мөрийн хөтөлбөрийг хавсаргав.

Хувийг: Дорноговь аймгийн Алтанширээ сумын сонгуулийн хороонд

Хавсралт...⁶...хуудастай.

ДАРГА, ТЭРГҮҮЛЭХ
АУДИТОР

Ч.АРИУНАА

“Манлайлагч Алтанширээчүүд”

Дорноговь аймгийн Алтанширээ сумын Ардчилсан нам

2020-2024 он

Гарчиг

1. Эрүүл мэндийн салбарт...../
2. Боловсролын салбарт...../
3. Сум орон нутгийн дэд бүтэц...../
4. Хөдөө аж ахуй...../
- 5.Залуучууд ахмад настаныг дэмжих бодлого...../

2020 оны орон нутгийн сонгуульд оролцох Алтанширээ сумын Ардчилсан намын мөрийн хөтөлбөр

Дорноговь аймгийн Алтанширээ сумын Ардчилсан нам нь ард иргэддээ дараах хөтөлбөрийг санал болгож байна.

Тогтвортой хөгжлийг ханган тасралтгүй хөгжих 4 жилийн хөтөлбөр нь манай орон нутагт бүтээн байгуулагдах ажил төдийгүй хүний хөгжлийн цогц бодлогыг хэрэгжүүлэхэд оршино.

Үндэсний өв уламжлал, түүх соёлоо дээдлэн үнэт зүйлээ болгон тунхагласан АРДЧИЛСАН НАМ 2020-2024 оны УИХ-ын сонгуульд оролцох “ӨРХИЙГ ДЭМЖСЭН – ӨСӨЛТИЙН БОДЛОГО” мөрийн хөтөлбөрийн дагуу орон нутгийн сонгуульд Алтанширээ Ардчилсан нам Та бүхэндээ толилуулж байна.

Дорноговь аймгийн Алтанширээ суманд хийхээр төлөвлөсөн ажлууд:

Нэг. Эрүүл мэндийн салбарт

Салбарын хүний нөөцийг нэмэгдүүлэх тэдгээрийн нийгмийн асуудлыг шийдвэрлэх тал дээр бодлого барьж ард иргэдийн эрүүл мэндийн төлөөх цогц үйл ажиллагааг дэмжиж ажиллана.

1.1 Сумын эрүүл мэндийн төвийн санхүүжилтийг хүн амын шилжилт хөдөлгөөнтэй уялдуулна. Нэг иргэнд ногдох тусламж үйлчилгээний зардлын хэмжээг жил бүр шинэчлэн тогтоох зарчимд шилжинэ.

1.2 Дархлаажуулалтын аяныг тогтмолжуулна.

1.3 Эрүүл зөв хоололт аяны сургалт зөвлөгөөнд хамруулна.

1.4 Сумынхаа эмнэлэг, эрүүл мэндийн төвийг шаардлагатай орчин үеийн тоног төхөөрөмж, техник хэрэгслээр хангана.

1.5 Өрх бүр ундандаа цэвэр ус хэрэглэх боломжийг бүрдүүлнэ.

1.6 Хүүхдийн сувилал бий болгож тэдний эрүүл мэндэд анхаарна.

1.7 Эрүүл мэндийн даатгалд хамрагдсан иргэнийг жил бүр нэг удаа эрүүл мэндийн иж бүрэн оношлогоонд хамруулна.

1.8 “Эрүүл сум, сургууль, цэцэрлэг” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлнэ.

1.9 Иргэн бүрийг насны бүлэгт нь тохирсон урьдчилан сэргийлэх үзлэг, оношилгоонд хамруулна.

1.10 “Сүүн шүд” аяныг улирал бүр хэрэгжүүлнэ.

Хоёр.Боловсролын салбарт

Шинэ багш хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ. Багш нарын мэдлэг ур чадварыг дээшлүүлж давтан сургахад улсын төсвийн санхүүжилтийг түлхүү чиглүүлнэ.

Сургууль, цэцэрлэгийн удирдах албан тушаалтныг чөлөөлөх, томилоход аймаг, сумын иргэдийн төлөөллөөс бүрдсэн “Боловсролын зөвлөл” –ийн саналыг харгалзана.

2.1 Сумын номын санг шинэчлэн өргөжүүлж сурагчдад хичээлээ давтах цагийг бий болгоно.

2.2 Хүүхэд бүрийг хөгжүүлж, бүтээлч сэтгэлгээтэй, өөртөө итгэлтэй, Монгол орныхоо болон сум орон нутгийнхаа байгаль, түүх, үндэсний хэл соёл, уламжлалаар бахархдаг хүмүүжил олгох “Зөв Монгол хүүхэд” хөтөлбөрийг сэргээн хэрэгжүүлнэ.

2.3 Цэцэрлэг, сургуулийн удирдлага болон эцэг, эхчүүдийн хамтын ажиллагааг хөгжүүлж, хамтран ажиллах дүрэм, арга зүйн зөвлөмжтэй болгоно.

2.4 Сумын гэр байранд хүүхдийн иж бүрэн тоглоомын болон гимнастикийн талбай байгуулна.

2.5 Суманд гэр цэцэрлэгийг байгуулах ажлыг хөхүүлэн дэмжинэ.

2.6 Сурагчдын дунд **Номтой нөхөрлөө** уралдааныг тогтмол зарлаж хамрагдалтыг нэмэгдүүлж шагнал урамшууллын системтэй болно.

2.7 **Монгол хүн-Монгол хувцас** хөтөлбөр хэрэгжүүлж сурагчид үндэсний хувцасаа оёж чаддаг болно.

2.8 Дунд ангийнханд мэтгэлцээний клубуудыг бий болгож сурагчдын нийгмийн үзлийг төлөвшүүлнэ.

2.9 Сумын боловсролын байгууллагуудын өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлж, аймгийн хэмжээнд боловсролын салбарт амжилтаа ахиулах бодлогыг баримтална.

2.10 Улс, аймагт зохиогдох олимпиад, тэмцээнд оролцсон сурагчид, залуучуудыг дэмжих бодлогын баримт бичгийг боловсруулж дэмжлэг үзүүлнэ.

Гурав. Сум орон нутгийн дэд бүтэц

Сум орон нутагтаа ээлтэй ажлуудыг санаачлан иргэддээ хүртээмжтэй ажлуудыг хийхийг эрхэм зорилго болгон ажиллана.

3.1 Сумын төвийн цэцэрлэгт хүрээлэнг шинэчлэн тохижуулна.

3.2 Сумын иргэдэд чөлөөт цагаа өнгөрөөх боломжтой газар бий болгох саналыг хөхүүлэн дэмжинэ.

3.3 Цахилгааны 0.4кВт-ын шугам сүлжээг өргөтгөн шинэчлэнэ.

3.4 Сайн усны усалтын системийг ашиглан амралт сувиллын газар байгуулна.

3.5 Нийтийн ахуй үйлчилгээний барилга барьж ашиглалтанд оруулна.

3.6 Төрийн албан хаагчдын орон сууц барина.

3.7 Жишиг хашаа/гудамж/хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.

3.8 Хог ангилан ялгах цэг байгуулна.

3.10 Суманд “Ногоон байгаль” аяныг хэрэгжүүлнэ.

3.11 Гудамжны гэрэлтүүлэгийг нэмэгдүүлнэ.

Дөрөв. Хөдөө аж ахуй

Хөдөөгийн малчдад хөгжлийн ялгааг арилгах тэнцвэртэй хөгжлийг бий болгоно. Хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг дэмжих. Малын гаралтай түүхий эд, ноос ноолуур, арьс шир махыг малчдын оролцоотой анхан шатны боловсруулах цэгт бэлтгэн бүс нутаг, аймгийн төвүүдэд боловсруулж, дараагийн түвшний технологийн үйлдвэрт нийлүүлэн эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж дотоодын болон гадаадын зах зээл дэр өрсөлдөх үнээр Алтанширээ сумын малчдын түүхий эдийг борлуулах боломжийг бүрдүүлэх.

4.1 Малчин өрхийн 6-8 настай хүүхдийг гэрээр сургах гэрийн сургалт хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.

4.2 Суманд малын эмийн сантай болгох саналыг хөхүүлэн дэмжинэ.

4.3 Малын гаралтай түүхий эд, ноолуур, ноос, арьс ширийг боловсруулдаг болгоно.

4.4 Иргэдийн санаачилгад суурилсан “Чинээлэг малчин” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхийг дэмжиж ажиллана.

4.4 Малчин өрх бүрийг бизнес эрхлэгч болгон хөгжүүлж тогтмол орлоготой тохилог орчинд амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлэх “Чинээлэг малчин”, “Шинэ хөдөө”, “Шинэ сум” хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.

4.5 Гүний худгийг нэмэгдүүлж усны хангамжийг нэмэгдүүлнэ.

4.7 Хөдөөгийн малчин өрхийг дэмжин “Малжуулах хөтөлбөр”-ийг хэрэгжүүлнэ.

4.8 Бэлчээр хамгаалах, нөхөн сэргээх бодлого боловсруулна.

Тав.Залуучууд ахмад настныг дэмжих бодлого

Ажлын байрыг нэмэгдүүлэх. Зохион байгуулалтай хөдөлмөр зуучийн үйлчилгээг дэмжих, цалин, хөдөлмөрийн хөлсний уян хатан бодлого хэрэгжүүлэх. Гарааны бизнес буюу старт-апыг санхүүжилт, сургалт, мэдээллээр дэмжиж, хөгжүүлнэ.

5.1 Эрүүл мэндийн болон нийгмийн даатгалд оюутан залуусыг бүрэн хамруулах, энэ талаарх мэдээлэл сурталчилгаа хийнэ.

5.2 Залуучуудыг удам угсаагаа мэдэх, ургийн бичиг хөглөх талаар мэдээлэл, сурталчилгааг зохион байгуулна.

5.3 Залуучуудын чөлөөт цагаа өнгөрүүлэх төрөл бүрийн сонирхлын дугуйлан, байгуулахын зэрэгцээ, энэ чиглэлээрх санал санаачлага, төслийг дэмжинэ.

5.4 Өсвөр үе залуучуудыг хорт зуршлаас сэргийлэх чиглэлээр үе тэнгийн сургагч багш нарыг бэлтгэнэ.

5.5 Хамтын тэтгэврийн тухай хуулийг сэргээж, мөрдөхөд дэмжиж ажиллана.

5.6 **Ахмадаасаа суралцъя, туршлага судлая”** хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж ахмад залуу үеийн харилцаа холбоог сайжруулна.

5.7 Ахмад мэргэжилтний зөвлөх үйлчилгээний төслийг хэрэгжүүлж, нийгмийн сайн сайхны төлөөх үйл хэрэгт ахмадуудаа манлайлан оролцуулна.

5.8 Ахмаддаа зориулсан өргөө төвийг байгуулна.

5.9 Ахмадад үзүүлэх эрүүл мэндийн үйлчилгээг сайжруулна.

5.10 Ахмадуудын эрүүл мэндэд онцгой анхаарч, ахмадын өдрийн сувилалыг ажиллуулна.

5.11 Эрүүл мэндийн болон нийгмийн даатгалд оюутан залуусыг бүрэн хамруулах, энэ талаарх мэдээлэл сурталчилгаа хийх

5.12 Хүүхэд, гэр бүл хөгжлийн хэлтсийн дэргэд “Залуучуудын боловсролыг дэмжих клуб” байгуулан ажиллуулж, залуучууд улс төр, эдийн засаг, эрх зүйн мэдлэгээ дээшлүүлэх, компьютер, гадаад хэлний мэдлэг боловсрол олгох сургалт, дамжааны үйл ажиллагааг эрчимжүүлнэ.

5.13 Залуу гэр бүлийн гишүүдэд гэр бүлийн боловсрол олгох, ажил хөдөлмөр эрхлэх, санхүү, бизнесээ хөгжүүлэх, амьдрах орчноо хамтдаа сайжруулах, мэдлэг ур чадварын сургалт, зөвлөмжөөр хангах бодлого боловсруулж хэрэгжүүлнэ.

5.14 Сум багт ажиллах шаардлагатай залуу боловсон хүчнийг бэлтгэх, тогтвор суурьшилтай ажиллах боломжийг хангана.

**ДОРНОГОВЬ АЙМАГ ДАХЬ
ТӨРИЙН АУДИТЫН ГАЗАР**

44103 Дорноговь аймаг, Сайншанд сум,
3 дугаар баг, Орон нутгийн өмчийн III байр,
Утас: (705) 2-27-34

Вэб сайт: dornogovi@audit.gov.mn

2020.08.12 № 1-6/664
танай _____-ны № _____-т

**ДАЛАНЖАРГАЛАН СУМЫН ИРГЭДИЙН
ТӨЛӨӨЛӨГЧДИЙН ХУРЛЫН
СОНГУУЛЬД ОРОЛЦОХ
АРДЧИЛСАН НАМД**

**Сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийн
дүгнэлт**

Төрийн аудитын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.3, Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 37 дугаар зүйлийн 37.5-д заасан Төрийн аудитын байгууллагын бүрэн эрхийн хүрээнд Орон нутгийн Хурлын сонгуульд оролцох "Ардчилсан нам"-ын сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийг хянаж, дүгнэлт гаргалаа.

Үүрэг хариуцлагын талаарх мэдээлэл

Дорноговь аймгийн Даланжаргалан сумын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуульд оролцох нам, эвсэл нь сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрөө Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хууль, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль болон "Алсын хараа-2050"-д нийцүүлэн боловсруулж, санхүүгийн тодорхой эх үүсвэр шаардсан зорилт, арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах зардлын талаарх тооцооны хамт ирүүлж, хуульд заасны дагуу дүгнэлт гаргуулах үүрэг хүлээнэ.

Сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийн дүгнэлтийн үндэслэл

Төрийн аудитын байгууллага нь Дорноговь аймгийн Даланжаргалан сумын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуульд оролцох нам, эвслийн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийг хянан үзэхдээ Төрийн аудит MNS 6817-1:2020 Тулгуур зарчим, Төрийн аудит MNS 6817-6:2020 Нийцлийн аудитын зарчим, Төрийн аудит MNS 6817-8:2020 Нийцлийн аудит стандартыг удирдлага болгон Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хууль, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль, Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн 2020 оны төсвийн хүрээний мэдэгдэл, 2020-2022 оны төсвийн төсөөллийн тухай хууль болон "Алсын хараа-2050", холбогдох бусад байгууллагаас авсан мэдээллийг шалгуур болгосон.

Дүгнэлт

“Ардчилсан нам”-ын Дорноговь аймгийн Даланжаргалан сумын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуульд оролцохоор ирүүлсэн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр, түүнд орсон зорилт, арга хэмжээ нь Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 37 дугаар зүйлийн 37.3. дахь хэсэг, “Алсын хараа-2050”, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуульд заасан тусгай шаардлагад тус тус нийцсэн байна.

“Ардчилсан нам”-ын мөрийн хөтөлбөрийг хавсаргав.

Хувийг: Дорноговь аймгийн Даланжаргалан сумын сонгуулийн хороонд

Хавсралт...⁶...хуудастай.

ДАРГА, ТЭРГҮҮЛЭХ
АУДИТОР

Ч.АРИУНАА

ӨРХ БҮРД ӨСӨЛТ- ХӨГЖЛИЙН БОДЛОГО 2020

ДОРНОГОВЬ АЙМГИЙН ДАЛАНЖАРГАЛАН СУМЫН ОРОН
НУТГИЙН СОНГУУЛИЙН МӨРИЙН ХӨТӨЛБӨР

2020-2024 он

ОРОН НУТГИЙН 2020 ОНЫ СОНГУУЛЬД ОРОЛЦОХ

ДАЛАНЖАРГАЛАН СУМЫН АРДЧИЛСАН НАМЫН МӨРИЙН ХӨТӨЛБӨР

Монгол Улсын тусгаар тогтнол, Үндэсний эрх ашиг, Үндсэн хуульт ардчиллаа хамгаалан бэхжүүлж, хувь хүний эрх чөлөө, хуулийн засаглал, чөлөөт зах зээл, иргэний нийгмийн зарчимд суурилсан тогтвортой хөгжлийн төлөөх баруун төвийн намын хувьд Монгол хүн бүр хүсэл мөрөөдөлтэй, эрх бүр аз жаргалтай амьдрах хөгжлийн боломжийг дэмжсэн, иргэд нь эрх чөлөөтэй, эрх тэгш, хариуцлагатай, ардчилсан Монгол Улсаа хөгжүүлэхийг ЭРХЭМ ЗОРИЛГО болгож,

- Монгол хүний эрх, эрх чөлөө, бие даасан байдлыг хангах
- Хувийн өмч, өрсөлдөөнт зах зээл, төрийн хязгаарлагдмал оролцоо, хуулийн засаглал
- Үндэсний өв уламжлал, түүх соёлоо дээдлэн үнэт зүйлээ болгон тунхагласан АРДЧИЛСАН НАМ 2020-2024 оны УИХ-ын сонгуульд оролцох “ӨРХИЙГ ДЭМЖСЭН – ӨСӨЛТИЙН БОДЛОГО” мөрийн хөтөлбөрийн дагуу орон нутгийн сонгуульд Даланжаргалан сумын Ардчилсан нам Та бүхэндээ толилуулж байна.

1. ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН САЛБАРТ:

Иргэдийн халдварт болон халдварт бус өвчлөл, эх болон нярайн эндэгдлийг бууруулж, иргэд эрүүл мэндийн шалтгаанаар санхүүгийн эрсдэлд орохгүй байхад анхаарах.

Салбарын хүний нөөцийн сургалт, чанар хүртээмж, төлөвлөлтийг шинэ шатанд гаргаж, нийгмийн асуудлыг цогцоор шийдвэрлэнэ. Эрүүл мэндийн салбарт технологийн хувьсгал хийх замаар эмнэлгийн үйлчилгээг түргэн шуурхай, чанар хүртээмжтэй болгож, ил тод, авлигагүй, сайн засаглалтай, гүйцэтгэлээр урамшуулдаг, чөлөөт өрсөлдөөнтэй болгож шинэчилнэ.

- 1.1. Эмч нарыг суманд ажиллахад тохилог орон сууцаар хангах, сэлгүүлэн ажиллуулах, тогтвортой ажиллах хүний нөөцийн бодлого барих.
- 1.2. Дархлаажуулалтын аяныг тогтмолжуулна.
- 1.3. Эрүүл зөв хооллолт сургалтыг тогтмолжуулах.
- 1.4. “Сүүн шүд” аяныг улирал бүр хийнэ.
- 1.5. Өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх үзлэгийг тогтмол болгох
- 1.6. Ахмадын нөхөн сэргээх төвийг байнгын ажилагаатай болгоно
- 1.7. Даланжаргалан сумын эмнэлэгийн орны хүрэлцээг нэмэгдүүлнэ.
- 1.8. Хүн эмнэлэгийг моорогтой болгоно.
- 1.9. Орон нутагтаа алжаал тайлах болон бялдаржуулах төвийг олон болгох

2. БОЛОВСРОЛЫН САЛБАРТ:

Багш нарын мэдлэг ур чадварыг дээшлүүлж давтан сургахад улсын төсвийн санхүүжилтийг түлхүү чиглүүлнэ.

Сургууль, цэцэрлэгийн удирдах албан тушаалтныг чөлөөлөх, томилоход аймаг, дүүргийн иргэдийн төлөөллөөс бүрдсэн “Боловсролын зөвлөл” –ийн саналыг харгалзана.

- 2.1. 9-12 жилийн сурагчдаас онц сайн сурлагатай хүүхдүүдийг сонгон шалгаруулж, сумын ирээдүйн боловсон хүчинг бэлдэх, нийгмийн хариуцлагын гэрээний дагуу их, дээд сургуульд суралцахад нь анхаарал хандуулна.
- 2.2. Даланжаргалан сумаас сурч байгаа оюутан залуусыг сумруугаа татах, сумандаа ажиллах боломж бололцоог бий болгох.
- 2.3. Багш нарын төгсөлтийн дараах боловсролыг шат дараатай олгож, ур чадвар өндөртэй багш нарыг суманд ажиллах бололцоог хангаж ажиллана.
- 2.4. Сургуульд хими, физикийн лаборатори ангиудыг бий болгоно.
- 2.5. Англи хэлний онлайн сургалтыг нэмэгдүүлж, олимпиад тэмцээнүүдийг төрөлжүүлж урамшууллын санг нэмэгдүүлнэ.
- 2.6. Ахлах дунд ангийнханд мэтгэлцээний клубуудыг бий болгож сурагчдын нийгмийн үзлийг төлөвшүүлнэ.
- 2.7. Сургуулийн номын сан, багш нарыг Улсын хэмжээний тэргүүний гүнзгийрүүлсэн сургалттай сургуулийн ном тараах материалаар хангана.
- 2.8. Сурагчдын дунд “**Номтой нөхөрлөө**” уралдааныг тогтмол зарлаж хамрагдалтыг нэмэгдүүлж шагнал урамшууллын системтэй болно.
- 2.9. Тусгай хөтөлбөр боловсруулж дунд сургуулийн сурагчдад үндэсний хувцасны оёдол эсгүүрийн сургалтыг Ахмадын холбоотой хамтран зохион байгуулна.
- 2.10. Төрөл бүрийн спортын дугуйлан секц ажиллуулж байгаа сургууль багш нарыг дэмжин урамшуулна.
- 2.11. СӨБ-ын багш нарын мэргэжлийн ур чадварыг нэмэгдүүлж хариуцлагыг дээшлүүлнэ.

3. БАРИЛГА ДЭД БҮТЭЦ:

Барилгын салбарт ажиллагсдын эрүүл мэнд, санхүүгийн эрсдэлийг бууруулна. Орон нутагт хотжилтыг дэмжих зорилгоор үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх, сумын шинэчлэлийг иргэдийн оролцоотой хэрэгжүүлнэ.

- 3.1. Сумын төвийн хуучны барилгуудад их засвар хийж дулааны шугамд холбох
- 3.2. Гэр хорооллын нүхэн жорлонг устгаж, бохирыг нь сордог болгох
- 3.3. Байрууд дунд нэгдсэн гараж болон ангилан хаядаг хогийн цэгтэй болгох,
- 3.4. Гудамжны гэрэлтүүлэгийг нэмэгдүүлнэ

- 3.5. Хоёрдогч түүхий эдийг худалдан авдаг цэгтэй болох
- 3.6. Явган хүний замыг нэмэгдүүлж гудамжуудыг камержуулан цагдаагийн хяналтад авах
- 3.7. Замбраагүй олгогдсон газар олголтыг цэгцэлж, зориулалтын бусаар ашигласан газруудыг сумын мэдэлд буцаан авна

4. БАЙГАЛЬ, ОРЧИН АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛ

Жуулчлалаас орж ирэх эдийн засгийн орлогыг шинэчлэн төлөвлөж, төрийн бүх түвшинд салбаруудын хамтын ажиллагааг сайжруулах. Иргэдээ сайнаар хөгжүүлэх жуулчдад чанартай үйлчилгээ үзүүлэх.

- 4.1. Сум орон нутгийн онцлогт нийцүүлэн брэнд бүтээгдэхүүнтэй болгох, орон нутгийн жижиг дунд бизнес эрхлэгчдийн үйлдвэрлэсэн бараа бүтээгдэхүүнийг сурталчилах, борлуулалтыг нэмэгдүүлэх ажлыг зохион байгуулна.
- 4.2. Байгалийн дурсгалт газруудыг улсын тусгай хамгаалалтад авах
- 4.3. Хариуцлагатай уул уурхай дэд хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх,
- 4.4. Хот хоорондын замыг түшиглэн Даланжаргалан соёл амралтын талбайг бий болгоно. Энэхүү талбай нь Даланжаргалан сумын хүүхэд залуучууд ахмад үеийн чөлөөт цагаа зөв боловсон өнгөрөөх хот хоорондын зорчигчдод Даланжаргалан сумыг сурталчилан таниулах, ногоон байгууламж, биеийн тамирын цогцолбор бий болгоно. Энэхүү төслийг Монгол улсын хууль дүрэм журмыг биелүүлсэн нийгмийн хариуцлагаа өндрөөр ухамсарласан арван уурхайтай хамтран бүтээн босгоно.
- 4.5. Даланжаргалан сумын цогцолбор босгох, аялал жуулчлалын маршрут бий болгоно.

5. ХӨДӨӨ АЖ АХУЙ

Хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг дэмжиж, дотоодын болон гадаадын зах зээлд борлуулах малчдын түүхий эдийг үйлдвэрлэлд гаргах боломжийг бүрдүүлэх.

- 5.1. Мал аж ахуйн өндөр ашиг шимтэй малыг бий болгох, хээлтэгч хээлтүүлэгчдээр хангах ажлыг зохион байгуулна (хуц, ухна, азрага, буур).
- 5.2. Суманд малын эмийн сан ажиллуулна.
- 5.3. Бэлчээрийн даац ихтэй газар инженерийн хийцтэй худаг гаргах ажлыг зохион байгуулна.
- 5.4. Усны бүлэгээрээ отор бэлчээр сэлгэлт хийж байгаа малчдыг бодлогоор дэмжих зохицуулах
- 5.5. Бэлчээр хамгаалах, нөхөн сэргээх бодлого боловсруулах
- 5.6. Туслах малчдыг ажилд зуучлах товчоотой болох эрх зүйн орчныг бүрдүүлнэ.
- 5.7. Эрчимжүүлсэн болон уламжлалт мал аж ахуйг хослуулан хөгжүүлэхэд онцгой анхаарна.

- 5.8. Сүү, махны чиглэлээр үхрийн ферм бий болгоход ШУ-ны байгууллагуудтай хамтарч ажиллах
- 5.9. Сүү, сүүн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх явуулдаг бизнес эрхлэгчдийг хүү багатай зээлийн бодлогоор дэмжинэ.
- 5.10. Эрүүл мал дэд хөтөлбөр боловсруулж хэрэгжүүлнэ.
- 5.11. Малын гарал үүслийн цахим системийг бий болгоно.

6. ЗАЛУУЧУУДЫГ ДЭМЖИХ БОДЛОГО

Ажлын байрыг нэмэгдүүлэх зорилгоор зохион байгуулалттай хөдөлмөр зуучийн үйлчилгээг дэмжих, цалин, хөдөлмөрийн хөлсний уян хатан бодлого хэрэгжүүлж, гарааны бизнес буюу старт-апыг санхүүжилт, сургалт, мэдээллээр дэмжиж, хөгжүүлнэ.

- 1.1. Орон нутгийн мэргэжилгүй залуусыг ажлын байрны эрэлт хэрэгцээний судалгаанд үндэслэн мэргэжил олгох ажлыг зохион байгуулна.
- 1.2. Сургууль завсардсан хүүхэд залуучуудыг өөрсдийн боломж нөхцөлд тохирсон албан бус зайны сургалтад хамруулах
- 1.3. Залуу гэр бүлийг бие даан амьдрах, орон байртай болоход шаардлагатай мэдээллээр хангах, зөвлөгөө өгөх үйлчилгээг хөгжүүлнэ.
- 1.4. Эрүүл мэндийн болон нийгмийн даатгалд оюутан залуусыг бүрэн хамруулах, энэ талаарх мэдээлэл сурталчилгаа хийх
- 1.5. Нийгмийн эмзэг бүлгийн өрхийн болон хөгжлийн бэрхшээлтэй залууст мэргэжил боловсрол олгох түр дамжаа хичээллүүлэх тэднийг бүлгээр зохион байгуулж ажлын байр шинээр бий болгох
- 1.6. Эрсдэлт бүлгийг БЗДХ/ХДХВ/ДОХ-оос урьдчилан сэргийлэх, эрсдэлгүй зан үйлийг төлөвшүүлэхэд чиглэсэн сургалт сурталчилгаа, сайн дурын зөвлөгөө шинжилгээний үйл ажиллагааг дэмжих
- 1.7. Нийтээр тэмдэглэх баяр ёслолын арга хэмжээг архи тамхигүй тэмдэглэн өнгөрүүлж, архи, тамхины хэрэглээг бууруулах чиглэлээр ажиллаж байгаа байгууллага, иргэний үйл ажиллагааг сурталчилах, түгээн дэлгэрүүлэх
- 1.8. Өсвөр үе залуучуудыг хорт зуршлаас сэргийлэх чиглэлээр үе тэнгийн сургагч багш нарыг бэлтгэх

7. ИРГЭН ТӨВТЭЙ ДАЛАНЖАРГАЛАНГ БИЙ БОЛГОХ, ИРГЭДИЙН ХУРЛЫГ ЧАДАВХЖУУЛАХ

- 7.1. Нийгмийн хариуцлагыг сайжруулж, нэг дугаарт малчин өрх, хоёр дугаарт сум баг, гурав дугаарт аймаг нийслэл гэсэн пирамидыг үүсгэнэ.
- 7.2. Нийгмийн хариуцлагаа ухамсарлах чадваргүй монгол улсын хууль тогтоомжийг биелүүлдэггүй уул уурхайн компаниудын лицензүүдийг цуцлах ажлыг эрчимтэй явуулна.
- 7.3. Иргэдийн төлөөлөгчдийг эх оронч сэтгэлгээтэй, хууль эрх зүйн өндөр мэдлэгтэй, иргэдийн эрх ашгийг нэн тэргүүнд тавьсан иргэдийн төлөөлөгч

болгох сургалт, семинар, уулзалт зөвлөгөөнд хамруулан мэдлэг боловсролыг нь сайжруулна.

- 7.4. Уурхай үйлдвэрийн нөлөөлөлд байгаа ард иргэдийн хөндөгдөж буй эрхээ хамгаалах, дуу хоолойгоо хүргэх төр иргэн хоёрын гүүр бий болгоно.
- 7.5. Иргэдийн дуу хоолойг байнгын хүлээж авах цахим болон утсан холбоог бий болгож, түүний төлөө ажилладаг иргэдийн төлөөлөгчдийн баг бий болгоно.

**ДОРНОГОВЬ АЙМАГ ДАХЬ
ТӨРИЙН АУДИТЫН ГАЗАР**

44103 Дорноговь аймаг, Сайншанд сум,
3 дугаар баг, Орон нутгийн өмчийн III байр,
Утас: (705) 2-27-34

Вэб сайт: dornogovi@audit.gov.mn

᠒᠐᠒᠒.᠐8.12 № 16/᠖᠖᠕
танай _____-ны № _____-т

**ДЭЛГЭРЭХ СУМЫН ИРГЭДИЙН
ТӨЛӨӨЛӨГЧДИЙН ХУРЛЫН
СОНГУУЛЬД ОРОЛЦОХ
АРДЧИЛСАН НАМД**

**Сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийн
дүгнэлт**

Төрийн аудитын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.3, Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 37 дугаар зүйлийн 37.5-д заасан Төрийн аудитын байгууллагын бүрэн эрхийн хүрээнд Орон нутгийн Хурлын сонгуульд оролцох "Ардчилсан нам"-ын сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийг хянаж, дүгнэлт гаргалаа.

Үүрэг хариуцлагын талаарх мэдээлэл

Дорноговь аймгийн Дэлгэрэх сумын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуульд оролцох нам, эвсэл нь сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрөө Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хууль, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль болон "Алсын хараа-2050"-д нийцүүлэн боловсруулж, санхүүгийн тодорхой эх үүсвэр шаардсан зорилт, арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах зардлын талаарх тооцооны хамт ирүүлж, хуульд заасны дагуу дүгнэлт гаргуулах үүрэг хүлээнэ.

Сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийн дүгнэлтийн үндэслэл

Төрийн аудитын байгууллага нь Дорноговь аймгийн Дэлгэрэх сумын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуульд оролцох нам, эвслийн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийг хянан үзэхдээ Төрийн аудит MNS 6817-1:2020 Тулгуур зарчим, Төрийн аудит MNS 6817-6:2020 Нийцлийн аудитын зарчим, Төрийн аудит MNS 6817-8:2020 Нийцлийн аудит стандартыг удирдлага болгон Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хууль, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль, Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн 2020 оны төсвийн хүрээний мэдэгдэл, 2020-2022 оны төсвийн төсөөллийн тухай хууль болон "Алсын хараа-2050", холбогдох бусад байгууллагаас авсан мэдээллийг шалгуур болгосон.

Дүгнэлт

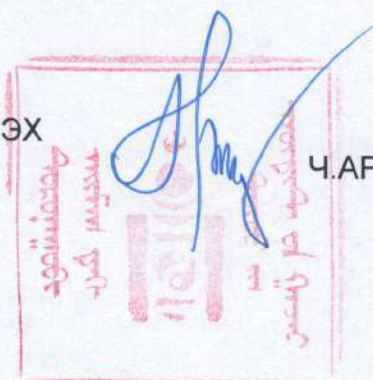
“Ардчилсан нам”-ын Дорноговь аймгийн Дэлгэрэх сумын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуульд оролцохоор ирүүлсэн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр, түүнд орсон зорилт, арга хэмжээ нь Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 37 дугаар зүйлийн 37.3. дахь хэсэг, “Алсын хараа-2050”, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуульд заасан тусгай шаардлагад тус тус нийцсэн байна.

“Ардчилсан нам”-ын мөрийн хөтөлбөрийг хавсаргав.

Хувийг: Дорноговь аймгийн Дэлгэрэх сумын сонгуулийн хороонд

Хавсралт..7....хуудастай.

ДАРГА, ТЭРГҮҮЛЭХ
АУДИТОР

Ч.АРИУНАА

ДОРНОГОВЬ АЙМГИЙН ДЭЛГЭРЭХ СУМЫН АРДЧИЛСАН НАМЫН ОРОН
НУТГИЙН СОНГУУЛИЙН МӨРИЙН ХӨТӨЛБӨР

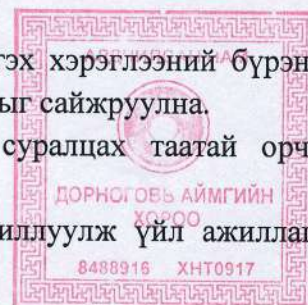

**ДОРНОГОВЬ АЙМГИЙН ДЭЛГЭРЭХ СУМЫН ИРГЭДИЙН ТӨЛӨӨЛӨГЧДИЙН
ХУРЛЫН 2020 ОНЫ СОНГУУЛЬД ОРОЛЦОХ АРДЧИЛСАН НАМЫН
МӨРИЙН ХӨТӨЛБӨР**

Нэг. ХУВЬ ХҮНИЙ ХӨГЖИЛ – ӨРХИЙН ХӨГЖЛИЙН ҮНДЭС

Боловсрол, соёлын чиглэлээр

- Мэдээллийн технологийн дэвшил, орчин үеийн сургалтын арга технологид суурилсан УХААЛАГ ЦАХИМ СУРГУУЛЬ төслийг хэрэгжүүлэх
- Ерөнхий боловсролын сургуульд ухаалаг самбар, “ IQ board “ суурилуулна.
- Дотуур байрны тохижилтыг сайжруулж гэрийн нөхцөлд ойртуулах, халуун устай болгох, тогтмол ажиллуулах
- Авьяас, Ном зэрэг хөтөлбөрийг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлнэ.
- Сургуулийн өмнөх боловсрол, Ерөнхий боловсролын сургуулийн эрүүл мэндийг хариуцсан зөвлөгөө, үйлчилгээний зөвлөл байгуулж хяналтыг сайжруулна. .
- Сургуулийн өмнөх боловсролын гэр цэцэрлэгийн сургалтыг зохион байгуулж Сургуулийн өмнөх боловсролын хамран сургалтыг нэмэгдүүлэх, бусад сумдтай хамтран ажиллах, багш солилцоогоор ажиллах
- Үдийн цай хөтөлбөрийг чанаржуулах, орчин нөхцлийг сайжруулах.
- Улс, аймагт зохиогдох олимпиад, тэмцээнд оролцсон сурагчид, залуучуудыг дэмжих
- Дэлгэрэхийн хүүхдүүдийг сурталчилах, сургууль , цэцэрлэгийн хүүхдүүдийг бусад аймаг суманд сурталчилах, хамтран ажиллах
- Сургууль, цэцэрлэг, бүх ангид ус цэвэршүүлэх төхөөрөмж тавьж цэвэр ус хэрэглэх боломжийг бүрдүүлнэ.
- “ Дорноговийн хүүхдүүд японд 1000 сурагч” хөтөлбөрийн сурагч солилцооны ажилд Дэлгэрэхийн сурагчдаас хамруулах
- Багш нарын боловсролын зэргийг дээшлүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх бодлого арга хэмжээг авч ажиллах
- Орчин үеийн шаардлага хангасан Номын сан бий болгох
- Сурагчдыг эх хэлээрээ алдаагүй зөв бичих, ярих, илтгэх, сэтгэх хэрэглээний бүрэн ур чадвартай болгох, хэрэгцээнд нийцүүлэн монгол хэлний сургалтыг сайжруулна.
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд үе тэнгийнхэнтэйгээ хамт суралцах таатай орчинг бүрдүүлнэ.
- Сургууль, цэцэрлэгийн эцэг, эхийн зөвлөлийн байгуулан ажиллуулж үйл ажиллагааг дэмжинэ.

- Монгол бичгийн сэргээн дэлгэрүүлэх, сургаж өвлүүлэх, монгол бичиг заах арга зүй, цахим хэрэглээг төлөвшүүлнэ.
- Явуулын сургалтуудыг зохион байгуулах
- Хичээл сургуулиас гадуурх сонгон секц, дугуйлан хичээллүүлж, хүүхэд бүрийн авьяас чадварыг нээн илрүүлж хөгжүүлнэ.
- Залуу багш нарын мэргэжил мэдлэгийг дээшлүүлэн чадваржуулахад ахмад багш нарын зөвлөх үйлчилгээг зохион байгуулах
- Ерөнхий боловсролын сургалтанд “Хүнсний тухай боловсрол”-ыг сурталчилна.

Соёл, урлаг, спортын чиглэлээр

- Соёлын төвийг мэргэжлийн боловсон хүчнээр хангана.
- Музейн тохижилт үйлчилгээг сайжруулна.
- Ёслол хүндэтгэлийн өргөөг тохижуулж, тогтмол үйлчилгээтэй болгоно.
- Нийтийн биеийн тамир арга хэмжээг хавар, намар тогтмол зохион байгуулна.
- Шатар, даам зэрэг оюуны спортыг хөгжүүлэх тусгай дугуйлан секц тогтмол хичээллүүлэх
- Үндэсний спортын төрлүүдийг хөгжүүлж, залуу үед өвлөн уламжлуулахыг дэмжинэ.
- Өрх бүр угийн бичиг хөтлөх санаачилгыг өрнүүлж ажиллана.

Эрүүл мэндийн төгс үйлчилгээ

- СӨБ, ЕБС – ийн сурагчдын шүдийг эрүүлжүүлэхэд анхаарч, Жилд 2 удаа шүдний эмчилгээ үйлчилгээнд хамруулах нөхцлийг бүрдүүлж ажиллана.
- Эмнэлгийн оношилгоо эмчилгээний тоног төхөөрөмжийн хангалтыг шат дараатай нэмэгдүүлж, дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлнэ.
- Уламжлалт болон физик эмчилгээний өрөөтэй болох
- Эрүүл мэндийн боловсрол олгох сургалт, сурталчилгааны үйл ажиллагааг идэвхжүүлэх
- Сумын төвийн бохирын цооног, бие засах газруудыг эрүүл ахуйн шаардлагад нийцүүлэх
- Нарийн мэргэжлийн эмч нарын үзлэгийг сум орон нутагт зохион байгуулна.
- Иргэн бүрийг насны бүлэгт тохирсон урьдчилан сэргийлэх үзлэг, оношилгоонд хамруулна.
- Өрхийн эрүүл мэндийн даатгалын тогтолцоог бүрдүүлж, эрүүл мэндийнхээ төлөө хүлээх гэр бүлийн хариуцлагыг дээшлүүлнэ.
- Эмнэлгийн үйлчилгээнд шинэ менежмент нэвтрүүлж, асаргаа, сувилгааны чанар хүртээмжийг нэмэгдүүлнэ.
- Өрх бүр ундандаа цэвэр ус хэрэглэх боломжийг бүрдүүлнэ.

Хүн амын хөгжил, нийгмийн хамгаалал

- Нийгмийн хамгаалалын зорилтот бүлэгт чиглэсэн төсөл хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлнэ.
- Иргэдийг хөдөлмөр эрхлэлтийн сургалтанд хамруулж, хөдөлмөр эрхлэлтийн байгууллагад бүртгүүлж байнгын болон түр ажлын байранд хамруулна.

- Орон нутгийн хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэн нийтийг хамарсан ажлуудыг ил, тод, үр өгөөжтэй зохион байгуулна.
- Малчдын нийгмийн даатгалын хамралтыг нэмэгдүүлж, тэдний нийгмийн баталгааг хангана.
- Хүүхдийг цахим мэдээллийн халдлагаас хамгаалах ажлыг хэрэгжүүлнэ.

Хариуцлагатай залуу манлайлагчид

- Залуучуудын хөгжлийн хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлж ажиллана.
- Ажил идэвхтэй хайж байгаа залуусыг дахин сургах замаар чадавхжуулж бэлтгэнэ.
- Залуучуудын хөгжлийн төв байгуулна.
- Дугуй сонирхогчдын бүлэг байгуулах дэмжих замаар нийтийн дадал хэрэглээ болгоно.
- Залуу малчдыг дэмжих бодлого боловсруулж ажиллана.

Ахмадуудын талаар

- “Ахмадаасаа суралцъя, туршлага судлая “ хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж ахмад залуу үеийн харилцаа холбоог үр дүнд чиглүүлнэ.
- Ахмадуудын эрүүл мэндэд анхаарч, ахмадуудыг сувилалд хамруулах, ахмадыг дэмжигч байгууллага, аж ахуйн нэгжийг шалгаруулна.
- Ахмад мэргэжилтний зөвлөх үйлчилгээний төслийг хэрэгжүүлж, нийгмийн сайн сайхны төлөөх үйл хэрэгт ахмадуудыг оролцуулна.
- Ахмадын байрыг тохижуулж, тогтмол үйлчилгээтэй болгоно.

Өрх гэр бүлийн талаар

- Гэр бүлийн хөгжлийг дэмжих хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлнэ.
- Гэр бүлийн бат бэх байдлыг дэмжих зорилгоор “ гэр бүлийн тэмдэглэлт өдөр” –ийг тэмдэглэн сургалт зохион байгуулж гэр бүлүүдийн туршлагаас хуваалцаж судална.
- Өрх гэр бүлд угийн бичиг хөтлөх ажлыг эрчимжүүлнэ.
- Гэр бүлийн гишүүдийн хариуцлагыг нэмэгдүүлэх, залуу гэр бүлд амьжиргаагаа дээшлүүлэхэд дэмжлэг үзүүлнэ.
- Гэр бүлд зөвлөгөө өгөх төвийг Төрийн бус байгууллагатай хамтран ажиллуулна.

Ажлын байр хөдөлмөр эрхлэлт

- Ажил хайгч, ажил олгогчийг шууд холбох хөдөлмөр зуучлалын мэдээллийн биет болон онлайн сүлжээг тогтмол ашиглаж хэвшүүлнэ.
- Ингэний фермер байгуулан эрүүл мэндэд тустай бүтээгдэхүүн боловсруулна, торомны ноос бэлтгэнэ.
- Бизнес эрхлэх арга зүйн сургалтуудыг явуулах, сургагч багш нар бэлтгэнэ.

- Иргэдийн оролцоонд тулгуурлан бүтээн байгуулалт, тохижилтын түр ажлын байруудыг бий болгоно.
- Хөдөлмөр эрхлэлт, мэргэжлийн боловсрол, жижиг дунд үйлдвэрлэлийн уялдаа холбоог сайжруулах зохион байгуулалтын арга хэмжээ авна.
- Талх нарийн боовны цех байгуулна.
- Сур, арьс, ширэн эдлэлийн үйлдвэрлэл явуулахад дэмжлэг үзүүлнэ.
- Үсчин ажиллуулна.

Хоёр. ЧИНЭЭЛЭГ ӨРХ-ХҮРТЭЭМЖТЭЙ ЭДИЙН ЗАСАГ

Жижиг дунд бизнесийн чиглэлээр

- Жижиг дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх сангийн зээлд орон нутгийн бизнес эрхлэгчид, аж ахуй нэгжүүдийг хамруулж, дэмжиж ажиллана.
- Малчдын биенесийг дэмжиж “Чинээлэг малчин” хөтөлбөр хэрэгжүүлж ажиллана.
- Тоног төхөөрөмж лизингийн үйлчилгээнд зуучилна.
- Орон нутгийн иргэдийн үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүнийг сурталчилах, худалдан борлуулахад бодлогоор дэмжинэ.
- “Өрхийн хэрэгцээг өөрийн хашаа”-аас төслийг хэрэгжүүлж хүлэмжийн тариалалтыг нэмэгдүүлнэ.

Уул уурхайн чиглэлээр

- Орон нутгийн хэмжээнд ач холбогдолтой уул уурхайн төслүүдийг орон нутгийн иргэд, аж ахуйн нэгж, эдийн засагт өгөөжтэй байх бодлогыг хэрэгжүүлнэ.
- Тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч уул уурхайн компаниудыг уулзалт, зөвлөгөөнд хамруулж, уул уурхайн сөрөг нөлөөллийг бууруулах, нийгмийн хариуцлагыг дээшлүүлэх чиглэлээр хамтран ажиллана.
- Уул уурхайн бүтээгдэхүүний тээвэрлэлтийг байгаль орчинд сөрөг нөлөөгүйгээр зохион байгуулахад шаардлагатай арга хэмжээг авч ажиллана.
- Байгаль орчинд сөрөг нөлөөлж буй уул уурхайн үйл ажиллагаанд иргэд, төрийн бус байгууллагын оролцоотойгоор хяналт тавина.
- Уул уурхайгаас эвдрэлд орсон талбайг буруутай этгээдээр нөхөн сэргээнэ.
- Байгаль орчныг хамгаалах, хайрлах үзэл бодлыг хүүхэд залуучуудад төлөвшүүлэх сургалт сурталчилгааг зохион байгуулна.

Мэдээлэл технологи харилцаа холбооны чиглэлээр

- Цахим худалдаа, бараа хүргэлтийн системийг сайжруулах хувийн хэвшлийн санаачлагыг дэмжин, орон нутагт боломжоор хангана.

- Интернетийн хурдыг сайжруулна.

Шугам сүлжээ, дэд бүтцийн чиглэлээр

- Төвлөрсөн уурын зуухтай болгох байгууллага, ААН Байгууллага, айл өрхийг нэгдсэн халаалтанд холбох ажлыг үргэлжлүүлэн хийнэ.
- Сумын төвийн эрчим хүчний дотоод сүлжээний хүчин чадлыг сайжруулна.

Гурав. ГЭР ХОРООЛЛЫН ХӨГЖИЛ

- “ХАШААГАА САЙХАН ТОХИЖУУЛЬЯ” хөдөлгөөнийг өрнүүлж, гэр хороололд ая тухтай амьдрах нөхцлийг бүрдүүлнэ.
- “ЖОРЛОНГОО ӨӨРЧИЛБЕ” төслийг хэрэгжүүлж, хөрсний бохирдлыг бууруулан, иргэдийн ая тухтай амьдрах орчныг бүрдүүлнэ.
- Гэр байрны айл өрхийг төвлөрсөн шугам сүлжээнд холбох ажлыг үргэлжлүүлэн хийнэ.
- Хашаандаа мод тарьсан айл өрхийг үр дүнгээр урамшуулна.
- Хүүхэд залуусын тоглоомын талбай, хөл бөмбөгийн талбай, цэцэрлэгт хүрээлэнг байгуулна.
- “ЖИШИГ ХАШАА, ГУДАМЖ, БАЙР” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлнэ.
- Сумын өнгө үзэмжид нөлөөлөхүйц барилга барих, сэргээн засварлах ажилд хувийн хэвшил болон иргэдийн оролцоог дэмжинэ.
- Гэр байр болон гудамж талбайд гэрэлтүүлгийн тоог нэмэгдүүлэх
- “ХҮЛЭМЖТЭЙ ХАШАА” хөдөлгөөнийг өрнүүлж, айл өрхүүд өдөр бүр эрүүл хүнсээр хангагдах нөхцлийг бүрдүүлнэ.

Хөдөө аж ахуйн чиглэлээр

- “ЧИНЭЭЛЭГ МАЛЧИН” хөтөлбөрийг орон нутагт хэрэгжүүлнэ.
- Хөдөөгийн малчин өрхийг дэмжин “малжуулах төсөл”ийг хэрэгжүүлнэ.
- Банди, Тайж адууны угшлыг улсын бүртгэлд оруулна.
- “Дэлгэрэхийн улаан ямаа” төслийг орон нутагт хэрэгжүүлж ажиллана.
- Малчдын хөдөлмөр алдрыг жил бүр тэмдэглэнэ.
- Малыг индексжүүлсэн даатгал төслийг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлнэ.
- Нутгийн монгол үзэмчин хонины тоог нэмэгдүүлнэ.
- “Төрөөс малчдын талаар баримтлах бодлого”, “Монгол мал” үндэсний хөтөлбөрийг орон нутагт хэрэгжүүлж ажиллана.
- Гурван гашууны шүүгээр малын тэжээл бэлтгэнэ.
- Эрүүл ахуйн стандартын шаардлага хангасан хүнс, мах, ногооны зоорь барих хувийн хэвшил болон иргэдийн санал санаачилгыг дэмжинэ.
- Гар худаг гаргах, сэргээн засварлах, иргэдийн санаачилгыг төсөл хөтөлбөрт хамруулан дэмжинэ.

- Хөдөөгийн багуудад гүн өрмийн худаг шинээр гаргах ажлыг улсын төсөв, орон нутгийн хөгжлийн сан болон бусад хөтөлбөр төсөлд хамруулан гүйцэтгэнэ.

Хог хаягдлын чиглэлээр

- Сумын хог хаягдлын менежментийг шинэчлэн, хур хогийг цэвэрлэн устгах ажлыг зохион байгуулна.
- Ерөнхий боловсролын сургуулийн сурагчдад хог хаягдлыг ангилан ялгах мэдлэг олгох сургалтыг зохион байгуулна.
- Хог зөөврийн машиныг тогтмол ажиллуулна.

Аялал жуулчлалын чиглэлээр

- Байгалын үзэсгэлэнт газрыг аялал жуулчлалын мэдээллийн сүлжээнд холбоно.
- “Цонжийн чулуу”, “Маналын найман суварга”-ыг түшиглэн аялал жуулчлалын маршрут гаргаж сурталчилна.
- Хөдөөгийн багийн төвүүдэд элсний гар бөмбөгийн талбай байгуулна.

Иргэндээ үйлчилдэг засаглал

- Ажлын байр гарахад хөдөлмөрийн биржэд бүртгэлтэй иргэдээс тохирох шалгуурыг хангасан иргэдийг сонгон томилох явцад төрөөс хяналт тавина.
- Төрийн зарим чиг үүргийг Төрийн бус байгууллага, мэргэжлийн холбоодоор гүйцэтгүүлэх бодлого хэрэгжүүлнэ.
- Сумын төрийн байгууллагуудын үйл ажиллагааг сайжруулан “Улсын тэргүүний сум” шалгаруулах болзолт уралдаанд оролцоно.
- Төрийн албан хаагчдын ажлын байран дахь сургалтыг мэдээллийн бүх хэлбэрийг ашиглан зохион байгуулна.
- Шинээр томилогдож буй албан хаагчдын тухайн ажлын байранд тавигдах шаардлагад нийцсэн эсэхэд хяналт тавина.
- Хууль сурталчлах, таниулах ажлын чанарыг дээшлүүлж, олон нийтэд хууль зүйн мэдээллийг шуурхай, үр дүнтэй хүргэх тогтолцоог сайжруулна.
- Захиргааны ерөнхий хууль, Шилэн дансны тухай хууль, Нийтийн сонголтын тухай хуулиудад туссан иргэний оролцоо, хяналтын боломжуудыг бодитоор хэрэгжүүлэх ажлыг эрчимжүүлнэ.
- Малын хулгайтай тэмцэх ажлын цар хүрээг өргөжүүлж, иргэд, олон нийтийн хяналт, хариуцлага, урамшууллын тогтолцоог бий болгоно.

**ДОРНОГОВЬ АЙМАГ ДАХЬ
ТӨРИЙН АУДИТЫН ГАЗАР**

44103 Дорноговь аймаг, Сайншанд сум,
3 дугаар баг, Орон нутгийн өмчийн III байр,
Утас: (705) 2-27-34

Вэб сайт: dornogovi@audit.gov.mn

2020.08.12 № 16/667
танай _____-ны № _____-т

**ИХХЭТ СУМЫН ИРГЭДИЙН
ТӨЛӨӨЛӨГЧДИЙН ХУРЛЫН
СОНГУУЛЬД ОРОЛЦОХ
АРДЧИЛСАН НАМД**

**Сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийн
дүгнэлт**

Төрийн аудитын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.3, Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 37 дугаар зүйлийн 37.5-д заасан Төрийн аудитын байгууллагын бүрэн эрхийн хүрээнд Орон нутгийн Хурлын сонгуульд оролцох "Ардчилсан нам"-ын сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийг хянаж, дүгнэлт гаргалаа.

Үүрэг хариуцлагын талаарх мэдээлэл

Дорноговь аймгийн Иххэт сумын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуульд оролцох нам, эвсэл нь сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрөө Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хууль, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль болон "Алсын хараа-2050"-д нийцүүлэн боловсруулж, санхүүгийн тодорхой эх үүсвэр шаардсан зорилт, арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах зардлын талаарх тооцооны хамт ирүүлж, хуульд заасны дагуу дүгнэлт гаргуулах үүрэг хүлээнэ.

Сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийн дүгнэлтийн үндэслэл

Төрийн аудитын байгууллага нь Дорноговь аймгийн Иххэт сумын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуульд оролцох нам, эвслийн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийг хянан үзэхдээ Төрийн аудит MNS 6817-1:2020 Тулгуур зарчим, Төрийн аудит MNS 6817-6:2020 Нийцлийн аудитын зарчим, Төрийн аудит MNS 6817-8:2020 Нийцлийн аудит стандартыг удирдлага болгон Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хууль, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль, Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн 2020 оны төсвийн хүрээний мэдэгдэл, 2020-2022 оны төсвийн төсөөллийн тухай хууль болон "Алсын хараа-2050", холбогдох бусад байгууллагаас авсан мэдээллийг шалгуур болгосон.

Дүгнэлт

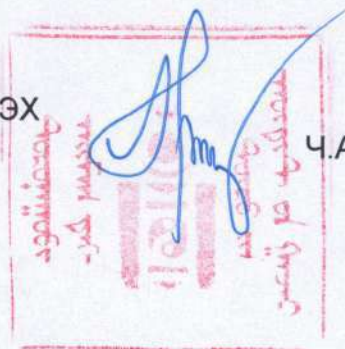
“Ардчилсан нам”-ын Дорноговь аймгийн Иххэт сумын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуульд оролцохоор ирүүлсэн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр, түүнд орсон зорилт, арга хэмжээ нь Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 37 дугаар зүйлийн 37.3. дахь хэсэг, “Алсын хараа-2050”, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуульд заасан тусгай шаардлагад тус тус нийцсэн байна.

“Ардчилсан нам”-ын мөрийн хөтөлбөрийг хавсаргав.

Хувийг: Дорноговь аймгийн Иххэт сумын сонгуулийн хороонд

Хавсралт...⁸...хуудастай.

ДАРГА, ТЭРГҮҮЛЭХ
АУДИТОР

Ч.АРИУНАА

ӨСӨЛТИЙГ ӨРХ БҮРД

ДОРНОГОВЬ АЙМГИЙН ИХХЭТ СУМЫН АРДЧИЛСАН НАМЫН ХОРООНЫ
СОНГУУЛИЙН МӨРИЙН ХӨТӨЛБӨР

2020-2024 он

**ДОРНОГОВЬ АЙМГИЙН ИХХЭТ СУМЫН ИРГЭДИЙН ТӨЛӨӨЛӨГЧДИЙН
ХУРЛЫН 2020 ОНЫ СОНГУУЛЬД ОРОЛЦОХ**

АРДЧИЛСАН НАМЫН МӨРИЙН ХӨТӨЛБӨР

Монгол Улсын тусгаар тогтнол, Үндэсний эрх ашиг, Үндсэн хуульт ардчиллаа хамгаалан бэхжүүлж, хувь хүний эрх чөлөө, хуулийн засаглал, чөлөөт зах зээл, иргэний нийгмийн зарчимд суурилсан тогтвортой хөгжлийн төлөөх баруун төвийн намын хувьд Монгол хүн бүр хүсэл мөрөөдөлтэй, эрх бүр аз жаргалтай амьдрах хөгжлийн боломжийг дэмжсэн, иргэд нь эрх чөлөөтэй, эрх тэгш, хариуцлагатай, ардчилсан Монгол Улсаа хөгжүүлэхийг ЭРХЭМ ЗОРИЛГО болгож,

- Монгол хүний эрх, эрх чөлөө, бие даасан байдлыг хангах
- Хувийн өмч, өрсөлдөөнт зах зээл, төрийн хязгаарлагдмал оролцоо, хуулийн засаглал
- Үндэсний өв уламжлал, түүх соёлоо дээдлэн үнэт зүйлээ болгон тунхагласан ДОРНОГОВЬ АЙМГИЙН ИХХЭТ СУМЫН АРДЧИЛСАН НАМЫН ХОРООНЫ 2020-2024 оны орон нутгийн сонгуульд оролцох “ЧИНЭЭЛЭГ ӨРХ – ХӨГЖЛИЙН БОДЛОГО” мөрийн хөтөлбөрөө Та бүхэндээ толилуулж байна.

Нэг. ХУВЬ ХҮНИЙ ХӨГЖИЛ-ӨРХИЙН ХӨГЖЛИЙН ҮНДЭС

1.1. ӨРСӨЛДӨХ ЧАДВАРТАЙ БОЛОВСРОЛ

Хүн амын тогтвортой өсөлтийг хангаж, хүн бүрийг эрдэм боловсрол төгс, хөдөлмөрч, бүтээлч сэтгэлгээтэй, эрүүл амьдралын хэв маягийг хэвшил болгосон, Монгол эх орныхоо байгаль, түүх соёл, уламжлалаараа бахархсан өв тэгш хүмүүжлээр төлөвшүүлэн, хангалуун сайхан амьдрах эрхийг дээдэлсэн хувь хүний хөгжлийн бодлого хэрэгжүүлнэ.

- Хүүхэд бүрийг хөгжүүлж, бүтээлч сэтгэлгээтэй, өөртөө итгэлтэй, Монгол орныхоо болоод сум орон нутгийнхаа байгаль, түүх, үндэсний хэл соёл, уламжлалаар бахархдаг хүмүүжил олгох “Зөв Монгол хүүхэд” хөтөлбөрийг сэргээн сайжруулж, үргэлжлүүлнэ.
- Цэцэрлэг, сургуулийн нэг ангийн хүүхдийн тоог 30-аас хэтрүүлэхгүй байх стандартыг хэрэгжүүлнэ.
- Малчин өрхийн 6-8 настай хүүхдийг гэрээр сургах гэрийн сургалтын тогтолцоог бүрдүүлнэ.
- Сурагчдын мэргэжил сонголтод түлхэц өгөхүйц сургалтын тусгай хөтөлбөрийг боловсруулж, чиглэл тус бүрд чиглэсэн төрөлжсөн сургалтын цахим сургалт болон кабинетуудыг нээнэ
- Сургуульд ухаалаг самбар “IQ board” суурилуулна

1.2 ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН ТӨГС ҮЙЛЧИЛГЭЭ

- Сум орон нутагт ажиллахаар ирсэн өндөр мэргэшлийн боловсон хүчний нийгмийн асуудлыг цогцоор шийдвэрлэнэ.
- зайнаас оношлох системийг нэвтрүүлж гэрээсээ эмнэлгийн оношлогоо, хяналтыг авах боломжоор хангах "Цахим оношлогоо, хяналт" үйлчилгээг нэвтрүүлнэ.
- Өрхийн эмнэлгийн үйл ажиллагаа болон түүнд ажиллаж байгаа боловсон хүчний асуудалд анхаарч бодлогоор дэмжин улсын эмнэлгийн жишигт хүргэх бодлогыг хэрэгжүүлнэ.
- "Сүүн шүд" тусгай хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж хүүхдийн амны хөндийн эрүүл мэндэд онцгой анхаарна
- Өсвөр насны хүүхдүүдийг мансуурах элдэв сэтгэцийн өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх бодлогын арга хэмжээ авч хэрэгжүүлнэ.
- Нийтийн биеийн тамир, идэвхитэй хөдөлгөөн, эрүүл зөв хооллолтын клубуудын үйл ажиллагааг бодлогоор дэмжиж, өвчлөлөөс урьдчилан сэргийлэх, эрүүл хэв маягийг нийтийн дадал хэрэглээ болгохыг зорино.

1.3 ХҮН АМЫН ХӨГЖИЛ, НИЙГМИЙН ХАМГААЛАЛ

- "ХҮҮХЭД ХӨГЖЛИЙН ТӨВ"-ийг байгуулна. Зорилтот бүлгийн хүүхдүүдэд чиглэсэн үнэ төлбөргүй, хөнгөлөлттэй сургалтын системийг хэрэгжүүлнэ.
- Хүүхэд харах үйлчилгээний тухай хуулийг сэргээж, хэрэгжүүлнэ.

- Иргэдэд үйлчлэх хууль эрх зүйн зөвлөгөө өгөх үйлчилгээ бүхий нэг цэгийн үйлчилгээг нэвтрүүлнэ.

1.4 ӨРХ ГЭР БҮЛ

- Өрх толгойлсон эх, эцэг-ийг хөдөлмөр эрхлэлтийн боломжоор хангах бодлогыг орон нутгийн хэмжээнд хэрэгжүүлнэ
- **“ХАШААГАА САЙХАН ТОХИЖУУЛЬЯ”** хөдөлгөөнийг өрнүүлж, гэр хороололд ая тухтай амьдрах нөхцлийг бүрдүүлнэ. Ипотекийн зээлд хамрагдах нөхцлийг бүрдүүлнэ.
- **“ЖОРЛОНГОО ӨӨРЧИЛБЕ”** төслийг хэрэгжүүлж, хөрсний бохирдыг бууруулан, иргэдийн ая тухтай амьдрах орчныг бүрдүүлнэ. Сумын гэр хорооллыг нүхэн жорлонгүй болгох хөтөлбөрийг иргэдийн оролцоотой хэрэгжүүлнэ

1.5 НИЙГМИЙН ХАМГААЛАЛ

- Ахмад болон хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан сувилал байгуулна.
- Хамтын тэтгэврийн тухай хуулийг сэргээж, мөрдөхөд дэмжиж ажиллана
- Орон нутагт Зорилтот бүлгийн иргэд болон хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан төрийн үйлчилгээг сайжруулна.
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд үзүүлэх боловсрол, эрүүл мэндийн үйлчилгээг сайжруулан шинэ шатанд гаргана

1.6 СОЁЛ, УРЛАГ, СПОРТ

- Спортын олон улсын хэмжээний томоохон арга хэмжээ, фестиваль, уралдаан, тэмцээнд орон нутгаа төлөөлөн оролцох баг бүрэлдэхүүнийг дэмжих сан байгуулна.
- Орон нутгийн музей байгуулна.

Хоёр: ХҮРТЭЭМЖТЭЙ ЭДИЙН ЗАСАГ

2.1 Мал аж ахуй

- Залуу малчдыг малжуулах төслийг сэргээн хэрэгжүүлнэ.

- Малчдад зориулсан хөтөлбөр санаачлан хэргжүүлж малчин өрхүүдийг хүчин чадал өндөртэй цахилгаан хэрэгсэл хэрэглэх боломжийг бүрдүүлнэ
- Мал аж ахуйн салбарыг эдийн засгийн үр ашигтай, шинэ технологи, инновацад суурилж, хөгжүүлэн малчдыг малчин бизнесмен болгох замаар тогтвортой орлого бүхий хүчтэй дундаж давхаргыг тэлэх бодлого хэрэгжүүлнэ. Иргэдийн санаачилгад суурилсан “Чинээлэг малчин” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлнэ.
- Малыг тооноос илүү чанарт анхаарч, малын төрлийг зохистой харьцаанд хүргэж, эдийн засгийн ашигтай, технологид суурилсан мал аж ахуйг төрийн бодлогоор дэмжинэ.
- Махыг зах зээлд нэвтрүүлэх хяналтын горимыг сайжруулж, малыг вакцин, туулгад бүрэн хамруулан эрүүлжүүлэх ухаалаг хяналтын системийг нэвтрүүлнэ.

2.2 ЖИЖИГ ДУНД БИЗНЕС

- Хаягдал болон түүхий эд боловсруулах үйлдвэрлэлийг бий болгож экспортонд гаргах гарцыг нээнэ.
- Жижиг дунд бизнес эрхлэгчдийг бизнес удирдах чадавхийг нь дээшлүүлэхэд анхаарал хандуулж, “Бизнес инкубатор” төвийг байгуулж ажиллуулна
- Орон нутгийн хүнсний үйлдвэрлэл эрхлэгчдэд жор технологи, брэнд үүсгэхэд нь бодлогоор хангаж, орон нутгийнхаа хэрэгцээг болон хүнсний аюулгүй байдлыг хангахад онцгой дэмжлэг үзүүлнэ
- Төрийн зүгээс бизнес эрхлэгчдэд үзүүлж буй хүнд суртал, дарамтыг арилгаж, татвар төлөгч аж ахуйн нэгжүүддээ үйлчилдэг, зөвлөдөг тогтолцоог бий болгож цахимжуулна
- Инновацад суурилсан гарааны бизнесүүдийг дэмжинэ. Гарааны бизнесийг дэмжих экосистемийг бүрдүүлнэ.

Гурав. Хөгжлийн дэд бүтэц

3.1 ДЭД БҮТЭЦ

- Иххэт сумын газар эзэмшигч иргэдийн эзэмших эрхийг өмчлөх эрхийн хэлбэрт шилжүүлэх хуулийн гарцыг судлуулж шийдвэрлүүлнэ.
- “Сайн хашаа” төслийг сэргээн үргэлжлүүлж, хөдөлгөөн ихтэй гэр хороолол орчмын замуудыг бүрэн засмал замтай болгоно.
- Эрчим хүч түгээгч байгууллага болон хэрэглэгчдийн хамтын ажиллагааг сайжруулж, хэрэглээний хяналтыг цахимд шилжүүлэх зохион байгуулалтын арга хэмжээ авч ажиллана.
- Сумын гэр хорооллын цахилгаан эрчим хүчний хангамжийг нэмэгдүүлэх, шугам сүлжээг өргөтгөнө.
- Сумын төвийн хуучны барилгуудад их засвар хийж дулааны шугамд холбох
- Гудамжны гэрэлтүүлэгийг нэмэгдүүлнэ

Дөрөв. ХҮРЭЭЛЭН БУЙ ОРЧИН, НОГООН ХӨГЖИЛ

4.1 Экосистемийн тэнцвэртэй байдал, байгаль орчны тогтвортой хөгжил

- Сумын өрхийг хэсэгчлэн хийн түлшний системд холбож, утаагүй түлш үйлвэрлэгч жижиг дунд үйлдвэрлэлийг дэмжиж ажиллана.
- Өрх бүрийг моджуулах бодлогыг хэрэгжүүлж орчноо моджуулж ногооруулсан иргэд, аж ахуйн нэгжийг урамшуулах тогтолцоог хэрэгжүүлнэ.
- Ус, хөрс, бэлчээрийг хамгаалах, цөлжилттэй тэмцэх асуудлыг нэгдсэн, цогц бодлоготой болгож, бие даасан орон нутгийн агентлагийг байгуулна.
- Хиймэл нуур, цэцэрлэгт хүрээлэнгийн цогцолбор байгуулна.

4.2 БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖИЛ

- Орчноо ногооруулсан иргэд, аж ахуйн нэгжийг урамшуулах тогтолцоог бүрдүүлнэ.
- Өрхийн амьжиргааг дэмжих бодлогын хүрээнд хүлэмжийн аж ахуй эрхлэгч иргэд аж ахуйн нэгжийг дэмжин тэдэнд орон нутгийн онцлогт тохирсон хүнс, жимс жимсгэнэ ногооны үрээр ханган дэд бүтцийн асуудлыг шийдвэрлэж өгнө.

Тав. АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛ

5.1 Байгалийн үзэсгэлэнт газраа түшиглэн аялал жуулчлалын төв байгуулж, орон нутгийн жижиг дунд бизнес эрхлэгчдийн үйлдвэрлэсэн бараа бүтээгдэхүүнийг сурталчлах борлуулах ажлыг зохион байгуулна.

Зургаа. АЖЛЫН БАЙР ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТ

6.1. Аж үйлдвэрлэл, технологийн хувьсгал, хиймэл оюун ухаан, өгөгдлийн шинжлэх ухааны эрин үед өөрчлөгдөн буй хөдөлмөрийн зах зээл, шинэ төрлийн ажлын байрны шаардлагыг хангах хөрвөх чадвар, өндөр мэдлэг бүхий мэргэжилтэн, мэргэшсэн хүний нөөцийг бүрдүүлэх, сургах бодлогыг эрчимтэй хэрэгжүүлж, ажлын байраар шууд хангагдах бололцоог бүрдүүлж ажиллана.

- Хөдөлмөр эрхлэлтийн олон хэлбэр(цагийн ажил, аутсорсинг, сүлжээний борлуулалт, ажиллах хүч нийлүүлэх үйлчилгээ г.м.)-ийг хүлээн зөвшөөрч, бодлогын дэмжлэг үзүүлнэ
- Төрийн албанаас эрт тэтгэвэртээ гарч жижиг дунд, бичил бизнесийн салбарт шилжин баялаг бүтээх иргэдээ эдийн засгийн бодлогоор дэмжинэ
- Суманд ажил хайгч, ажил олгогчийг шууд холбох хөдөлмөр зуучлалын мэдээллийн биет болон онлайн сүлжээг нэвтрүүлнэ.
- Иргэдийн оролцоонд тулгуурласан бүтээн байгуулалт, тохижилтын түр ажлын байруудыг олноор бий болгоно

- Худалдааны салбарт ажиллаж буй иргэдийн нийгмийн хамгааллыг сайжруулж, ажлын байраа хадгалах, өргөжүүлэхэд нь дэмжлэг туслалцаа үзүүлж ажиллана.

Долоо. ХЯМРАЛЫН ҮЕИЙН ОНЦГОЙ БОДЛОГО

- 7.1. Дэлхий нийтийг хамарсан (КОВИД-19) цар тахлын үед ажлын байрыг хадгалах, орон нутгийн эдийн засгийг эрчимжүүлэх хөтөлбөрийг боловсруулах, иргэн, бизнесээ дэмжсэн тусгай хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ. Нэг ч иргэнээ орлогоор тасалдуулж, ажлаас халуулахгүй, орон байрнаас нь салгахгүй байх бодлого баримтална. Нэг ч компаниа дампууруулахгүй, ялгаварлахгүй байх арга хэмжээ авч, хүнд суртлыг устгана. Цар тахалтай тэмцэх онцгой хөтөлбөрийг СИТХ-ын анхны хуралдаанаар баталж хэрэгжүүлнэ.
- 7.2. Ковид-19 цар тахлаас сэргийлэх “Дархлаажуулалтын аян”-ыг зохион байгуулж, иргэдээ цар тахлын эрсдлээс хамгаална.

Найм. ХУУЛЬТАЙ МОНГОЛ

Иргэний эрх, эрх чөлөөг хамгаалж, хөгжлийг дэмжин, авлигаас ангид ажиллах чадавхтай засаг, хүн бүр ажил, албан тушаалаасаа үл хамаарч хуулийн өмнө хариуцлага хүлээдэг шударга шүүхийн тогтолцоо, мэргэжлийн, хүртээмжтэй, цахимжсан нийтийн албыг бэхжүүлэх цогц шинэчлэл хийнэ.

8.1. ИРГЭНЭЭ ХАМГААЛДАГ ХУУЛЬ

- Цахим орчны эрх зүйн харилцааг боловсронгуй болгох, цахим орчинд хүний нэр төр, ажил хэргийн нэр хүндийг хамгаалах, байгууллага, хувийн мэдээлэл, нууц, өгөгдлийн аюулгүй байдлыг хангана.
- Нас, хүйс, хөгжлийн ялгаа, бэлгийн чиг баримжаа гэх мэт аливаа төрлийн ялгаварлал, дарамт, хүчирхийллийг ажлын байр, олон нийтийн бүх орчинд таслан зогсооход чиглэсэн үе шаттай арга хэмжээг тогтмол хэрэгжүүлнэ.
- Хүүхэд, эмэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх, гэр бүл, сургуулийн орчинд хүүхдийн эрхийг хангах, ажлын байран дахь бэлгийн дарамттай тэмцэх тогтолцоог боловсронгуй болгоно.
- Нийтэд тустай хуульчийн мэргэжлийн үйл ажиллагаа, төлбөрийн чадваргүй иргэдэд хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх тогтолцоог боловсронгуй болгоно.
- Шийдвэр гаргахад иргэд, олон нийтийн байгууллагуудын саналыг авдаг, зөвлөлдөх зарчимд тулгуурладаг тогтолцоог бүрдүүлнэ.
- "Иргэний оролцоо - Тунгалаг төр" хамтын хяналт, зөвлөлдөх ардчиллын цогц бодлого хэрэгжүүлнэ.
- Газар эзэмших, ашиглах, өмчлөх асуудлыг шуурхай шийдвэрлэдэг тогтолцоог бий болгоно.
- Мэдээллийн технологийг ашиглан цаасаар үйлддэг шат дамжлагыг 50 хувиар бууруулна.
- “Цахим засаглал” хөтөлбөрийг үргэлжлүүлнэ.

- Авлига, хүнд сурталтай хийх тэмцлийг үргэлжлүүлэн Авлигагүй сум уриалгад нэгдэн сайн засаглалыг бэхжүүлнэ.
- Авлига, ашиг сонирхлын зөрчилтэй тэмцэх ажлыг эрчимжүүлнэ.
- Цагдаагийн албан хаагчдын ажиллах орчныг сайжруулж, орчин үеийн техник хэрэгслээр хангах асуудлыг шийдвэрлэнэ.
- Нийтийн эзэмшлийн зам талбай автозамыг камержуулж, хяналтын нэгдсэн сүлжээнд холбоно.
- Ган, зудаас урьдчилан сэргийлэх тогтолцоог сайжруулан бэлэн байдлын нөөцийн хэмжээг нэмэгдүүлнэ.
- Малын хулгайтай тэмцэх ажлын цар хүрээг өргөжүүлж, иргэд, олон нийтийн хяналт, хариуцлага, урамшууллын тогтолцоог бий болгоно.
- Архидалт, мансууралтай тууштай тэмцэж, хорт зуршлыг эрс бууруулна.

**ДОРНОГОВЬ АЙМАГ ДАХЬ
ТӨРИЙН АУДИТЫН ГАЗАР**

44103 Дорноговь аймаг, Сайншанд сум,
3 дугаар баг, Орон нутгийн өмчийн III байр,
Утас: (705) 2-27-34

Вэб сайт: dornogovi@audit.gov.mn

2020.08.12 № 16/608
танай _____-ны № _____-т

**МАНДАХ СУМЫН ИРГЭДИЙН
ТӨЛӨӨЛӨГЧДИЙН ХУРЛЫН
СОНГУУЛЬД ОРОЛЦОХ
АРДЧИЛСАН НАМД**

**Сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийн
дүгнэлт**

Төрийн аудитын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.3, Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 37 дугаар зүйлийн 37.5-д заасан Төрийн аудитын байгууллагын бүрэн эрхийн хүрээнд Орон нутгийн Хурлын сонгуульд оролцох "Ардчилсан нам"-ын сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийг хянаж, дүгнэлт гаргалаа.

Үүрэг хариуцлагын талаарх мэдээлэл

Дорноговь аймгийн Мандах сумын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуульд оролцох нам, эвсэл нь сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрөө Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хууль, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль болон "Алсын хараа-2050"-д нийцүүлэн боловсруулж, санхүүгийн тодорхой эх үүсвэр шаардсан зорилт, арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах зардлын талаарх тооцооны хамт ирүүлж, хуульд заасны дагуу дүгнэлт гаргуулах үүрэг хүлээнэ.

Сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийн дүгнэлтийн үндэслэл

Төрийн аудитын байгууллага нь Дорноговь аймгийн Мандах сумын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуульд оролцох нам, эвслийн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийг хянан үзэхдээ Төрийн аудит MNS 6817-1:2020 Тулгуур зарчим, Төрийн аудит MNS 6817-6:2020 Нийцлийн аудитын зарчим, Төрийн аудит MNS 6817- 8:2020 Нийцлийн аудит стандартыг удирдлага болгон Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хууль, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль, Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн 2020 оны төсвийн хүрээний мэдэгдэл, 2020-2022 оны төсвийн төсөөллийн тухай хууль болон "Алсын хараа-2050", холбогдох бусад байгууллагаас авсан мэдээллийг шалгуур болгосон.

Дүгнэлт

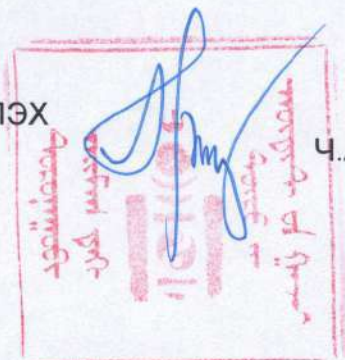
“Ардчилсан нам”-ын Дорноговь аймгийн Мандах сумын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуульд оролцохоор ирүүлсэн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр, түүнд орсон зорилт, арга хэмжээ нь Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 37 дугаар зүйлийн 37.3. дахь хэсэг, “Алсын хараа-2050”, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуульд заасан тусгай шаардлагад тус тус нийцсэн байна.

“Ардчилсан нам”-ын мөрийн хөтөлбөрийг хавсаргав.

Хувийг: Дорноговь аймгийн Мандах сумын сонгуулийн хороонд

Хавсралт. *К*.....хуудастай.

ДАРГА, ТЭРГҮҮЛЭХ
АУДИТОР

Ч.АРИУНАА

“ЧИНЭЭЛЭГ МАНДАХЧУУД”

ӨСӨЛТИЙГ ӨРХ БҮРД

ДОРНОГОВЬ АЙМГИЙН МАНДАХ СУМЫН
АРДЧИЛСАН НАМЫН СОНГУУЛИЙН МӨРИЙН ХӨТӨЛБӨР

2020-2024

ДОРНОГОВЬ АЙМГИЙН МАНДАХ СУМЫН ИРГЭДИЙН ТӨЛӨӨЛӨГЧДИЙН ХУРЛЫН

2020 ОНЫ СОНГУУЛЬД ОРОЛЦОХ

АРДЧИЛСАН НАМЫН МӨРИЙН ХӨТӨЛБӨР

Монгол Улсын тусгаар тогтнол, Үндэсний эрх ашиг, Үндсэн хуульт ардчиллаа хамгаалан бэхжүүлж, хувь хүний эрх чөлөө, хуулийн засаглал, чөлөөт зах зээл, иргэний нийгмийн зарчимд суурилсан тогтвортой хөгжлийн төлөөх баруун төвийн намын хувьд Монгол хүн бүр хүсэл мөрөөдөлтэй, эрх бүр аз жаргалтай амьдрах хөгжлийн боломжийг дэмжсэн, иргэд нь эрх чөлөөтэй, эрх тэгш, хариуцлагатай, ардчилсан Монгол Улсаа хөгжүүлэхийг ЭРХЭМ ЗОРИЛГО болгож,

- Монгол хүний эрх, эрх чөлөө, бие даасан байдлыг хангах
- Хувийн өмч, өрсөлдөөнт зах зээл, төрийн хязгаарлагдмал оролцоо, хуулийн засаглал
- Үндэсний өв уламжлал, түүх соёлоо дээдлэн үнэт зүйлээ болгон тунхагласан ДОРНОГОВЬ АЙМГИЙН МАНДАХ СУМЫН АРДЧИЛСАН НАМ 2020-2024 оны орон нутгийн сонгуульд оролцох "ЧИНЭЭЛЭГ МАНДАХЧУУД" мөрийн хөтөлбөрөө Та бүхэндээ толилуулж байна.

Нэг. ХУВЬ ХҮНИЙ ХӨГЖИЛ-ӨРХИЙН ХӨГЖЛИЙН ҮНДЭС

1.1. ӨРСӨЛДӨХ ЧАДВАРТАЙ БОЛОВСРОЛ

Хүн амын тогтвортой өсөлтийг хангаж, хүн бүрийг эрдэм боловсрол төгс, хөдөлмөрч, бүтээлч сэтгэлгээтэй, эрүүл амьдралын хэв маягийг хэвшил болгосон, Монгол эх орныхоо байгаль, түүх соёл, уламжлалаараа бахархсан өв тэгш хүмүүжлээр төлөвшүүлэн, хангалуун сайхан амьдрах эрхийг дээдэлсэн хувь хүний хөгжлийн бодлого хэрэгжүүлнэ.

- 1.1.1 Хүүхэд бүрийг хөгжүүлж, бүтээлч сэтгэлгээтэй, өөртөө итгэлтэй, Монгол орныхоо болоод аймаг, сум орон нутгийнхаа байгаль, түүх, үндэсний хэл соёл, уламжлалаар бахархдаг хүмүүжил олгох “Зөв Монгол хүүхэд” хөтөлбөрийг сэргээн сайжруулж, үргэлжлүүлнэ.
- 1.1.2 Цэцэрлэг, сургуулийн нэг ангийн хүүхдийн тоог 30-аас хэтрүүлэхгүй байх стандартыг хэрэгжүүлнэ.
- 1.1.3 Малчин өрхийн 6-8 настай хүүхдийг гэрээр сургах гэрийн сургалтын тогтолцоог бүрдүүлнэ.
- 1.1.4 Амжилттай хэрэгжиж буй “Түмэн инженер” хөтөлбөрт суралцагчдыг хамруулж, жил бүр хамруулах хүрээг нэмэгдүүлнэ.
- 1.1.5 ЕБС-ийн Сургалтын чанарыг дээшлүүлэх цогц арга хэмжээг хэрэгжүүлж, аймагтаа тэргүүлнэ.
- 1.1.6 Мэдээллийн технологийн дэвшил, орчин үеийн сургалтын арга технологид суурилсан УХААЛАГ ЦАХИМ АНГИ, ТАНХИМ төслийг хэрэгжүүлнэ.
- 1.1.7 Сумын Ерөнхий боловсролын сургуульд ухаалаг самбар “IQ board” суурилуулна.
- 1.1.8 “Хүүхэд асрагч” дэд хөтөлбөрийг боловсруулан мөрдөж, залуу албан хаагчдын ажиллах таатай орчныг бүрдүүлэх бодлогын арга хэмжээ авч хэрэгжүүлнэ.
- 1.1.9 Хүүхэд бүрийг авьяас чадварт нь суурилан хөгжүүлэх бодлого баримтлан, шинэ стандарт нэвтрүүлнэ.
- 1.1.10 “Авьяас” , “Ном” зэрэг хөтөлбөрийг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлнэ.
- 1.1.11 “Үдийн цай” хөтөлбөрийг чанаржуулна.
- 1.1.12 Цэцэрлэгийн хүүхдийн хоолны чанарыг сайжруулж, холбогдох нэмэлт зардлыг орон нутгийн төсвөөс шийдвэрлэнэ.
- 1.1.13 Хичээлээс завсардсан сурагчдыг вакумжуулсан болон мэргэшүүлэх сургалтанд хамруулж хоцрогдлыг арилгах арга хэмжээ авна.
- 1.1.14 Олон улс, улс, аймагт зохиогдох олимпиад, тэмцээнд оролцсон сурагчид, залуучуудыг дэмжих бодлогын баримт бичгийг боловсруулж дэмжлэг үзүүлнэ.
- 1.1.15 Сургууль, цэцэрлэгт ус цэвэршүүлэх төхөөрөмж тавьж цэвэр ус хэрэглэх боломжийг бүрдүүлнэ.
- 1.1.16 “ДОРНОГОВИЙН ХҮҮХДҮҮД ЯПОН-д 1000 сурагч” хөтөлбөрийн хүрээнд сурагч солилцооны хөтөлбөрт сумаас сурагчдыг хамруулна.
- 1.1.17 СӨБ-ын боловсролд зориулан хүүхэд асран хүмүүжүүлэх төв, өдөр өнжүүлэх бүлэг байгуулах санал санаачлагыг дэмжинэ.
- 1.1.18 Сумын номын санг шинэчлэн өргөжүүлнэ.
- 1.1.19 Сумын сургуулийг хөнгөн атлетикийн спортын тоног төхөөрөмж хэрэглэгдэхүүнээр бүрэн хангана. Олс, турник, матрас, модон морь гэх мэт...
- 1.1.20 Хичээл төрлөөр аймаг, улс, бүс, тив дэлхийд өндөр амжилт гаргасан сурагчдыг алдаршуулах, урамшуулах бодлогыг хэрэгжүүлнэ.

- 1.1.21 Багш нарын боловсролын зэргийг дээшлүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх бодлогын арга хэмжээ авч ажиллана.

1.2. СОЁЛ, УРЛАГ, СПОРТ

- 1.2.1 Аймаг, сумын бэлэгдэл, онцлог бүхий ном, кино, тайз, дэлгэцийн бүтээлийг хөгжүүлж, дэмжинэ.
- 1.2.2 Археологийн болон түүх соёлын дурсгалт газрын хамгаалалтын зэрэглэл, ангиллыг шинэчилж, соёлын өвийг хамгаалагч, харгалзагчтай байх тогтолцоог бий болгоно.
- 1.2.3 Өрх бүр угийн бичиг хөтлөх санаачлагыг өрнүүлж, бодлогоор дэмжиж ажиллана.
- 1.2.4 Мэргэжлийн урлагийн сургалтын байгууллага төгсөгч, дадлагажигчдад эзэмшсэн ур чадвараа хөгжүүлэх, уран бүтээлээ олны хүртээл болгоход нь дэмжлэг үзүүлнэ.
- 1.2.5 Орчин үеийн шаардлага хангасан Номын сан, цахим номын санг бий болгоно.
- 1.2.6 “Сурагч бүр хөгжимчин” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж, төгсөгч бүхэн 1 хөгжмийн зэмсгийг тодорхой түвшинд эзэмшсэн байх бодлогыг хэрэгжүүлнэ.
- 1.2.7 “Спортлог сурагч” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэн, сурагч бүр спортын нэг чиглэлээр идэвхитэй хамрагдах нөхцлийг бүрдүүлнэ.
- 1.2.8 “Миний нутаг” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж, хүүхэд бүр Дорноговийн байгаль түүхийн гайхамшигт дурсгалт газрууд, уур амьсгал, түүх соёл, өв уламжлалын талаар мэдлэгтэй болох боломжийг бүрдүүлнэ.
- 1.2.9 Сумандаа спортын холбоод, клубуудын үйл ажиллагааг бодлогоор дэмжиж, судалгаа, шинжилгээний үндсэн дээр биеийн тамир, спортыг хөгжүүлнэ.
- 1.2.10 Шатар даам зэрэг оюуны спортыг хөгжүүлэх хөтөлбөрийг боловсруулан, шатар даам сонирхогч хүүхэд залуусын тоог нэмэгдүүлж, аймагтаа тэргүүлэх бодлогыг баримтална.
- 1.2.11 Соёл, спортын ордон барина.
- 1.2.12 Эрүүл, идэвхитэй аж төрөх талаар олон нийтэд ойлголт өгөх сургалт, сурталчилгааг нэмэгдүүлнэ.
- 1.2.13 Сургууль, соёлын байгууллагуудыг автомашинтай болгоно.

1.3. ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН ТӨГС ҮЙЛЧИЛГЭЭ

Иргэдийн халдварт болон халдварт бус өвчлөл, эх болон нярайн эндэгдлийг бууруулж, эрүүл мэндийн даатгалын тогтолцоонд шинэчлэл хийх санаачлагыг өрнүүлнэ.

Эмнэлгийн үйлчилгээг түргэн шуурхай, чанар хүртээмжтэй болгож, ил тод, авлигагүй, сайн засаглалтай, гүйцэтгэлээр урамшуулдаг, чөлөөт өрсөлдөөнтэй болгож шинэчилнэ.

- 1.3.1 Хорт хавдрын шалтгаант нас баралтыг бууруулж, эрт илрүүлэлт, оношилгоо, эмчилгээний чанарыг дээшлүүлнэ.
- 1.3.2 Иргэдийг өвчлөхөөс нь өмнө урьдчилан сэргийлэх үзлэг, оношилгоог өрх гэрийн түвшинд тогтмол хийдэг эрүүл мэндийн үйлчилгээний шинэ хэлбэрийг бий болгож, гэрийн эмчийн шинэ тогтолцоонд шилжинэ.

- 1.3.3 Иргэн бүрийг насны бүлэгт нь тохирсон урьдчилан сэргийлэх үзлэг, оношилгоонд хамруулна.
- 1.3.4 Сумын эрүүл мэндийн төвийн залуу эмч нарын мэргэжил, боловсролыг хуулийн дагуу таван жил тутамд тасралтгүй дээшлүүлнэ.
- 1.3.5 Тэтгэвэр тогтоолгосон ахмад эмч нарыг эрүүл мэндийн байгууллагад зөвлөхөөр ажиллуулахыг дэмжинэ.
- 1.3.6 Эмчийн чадавхи, эмчилгээний үр дүнг үнэлэх цахим систем ажиллуулж, сайн эмчийг сонгож үйлчлүүлэх өрсөлдөөнд суурилсан тусламж үйлчилгээг нэвтрүүлнэ.
- 1.3.7 Сумын эрүүл мэндийн төвийг шаардлагатай орчин үеийн тоног төхөөрөмж, техник хэрэгслээр бүрэн хангана.
- 1.3.8 Сумын эрүүл мэндийн төвийн барилгыг шинэчилж, их засвар хийнэ.
- 1.3.9 Эрүүл мэндийн даатгалд хамрагдсан иргэнийг жил бүр нэг удаа эрүүл мэндийн иж бүрэн оношлогоонд хамруулна.
- 1.3.10 Эмнэлэгийн үйлчилгээнд шинэ менежмент нэвтрүүлж, асаргаа, сувилгааны чанар, хүртээмжийг эрс дээшлүүлнэ.
- 1.3.11 "Эрүүл сум, сургууль, цэцэрлэг" хөтөлбөрийг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлнэ.
- 1.3.12 Сумын эрүүл мэндийн төвийн хүчин чадлыг нэмэгдүүлж, шаардлагатай тоног төхөөрөмжөөр хангана.
- 1.3.13 "Сүүн шүд" тусгай хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж хүүхдийн амны хөндийн эрүүл мэндэд онцгой анхаарна.
- 1.3.14 Өрх бүр ундандаа цэвэр ус хэрэглэх боломжийг бүрдүүлнэ.
- 1.3.15 Сум, өрхийн эмч нарын мэдлэг чадварыг дээшлүүлж, урьдчилан сэргийлэх, оношлох мобайл оношлогоог өргөжүүлнэ.
- 1.3.16 Өсвөр насны хүүхдүүдийг мансуурах элдэв сэтгэцийн өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх бодлогын арга хэмжээ авч хэрэгжүүлнэ.
- 1.3.17 Эрүүл мэндийн салбарын ажиллагсдын нийгмийн асуудлыг шийдвэрлэхэд онцгой анхаарна.
- 1.3.18 Нийтийн биеийн тамир, идэвхитэй хөдөлгөөн, эрүүл зөв хооллолтын сургалтын төвүүдийн үйл ажиллагааг бодлогоор дэмжиж, өвчлөлөөс урьдчилан сэргийлэх, эрүүл хэв маягийг нийтийн дадал хэрэглээ болгохыг зорино.

1.4. ХҮН АМЫН ХӨГЖИЛ, НИЙГМИЙН ХАМГААЛАЛ

- 1.4.1 Нийгмийн хамгааллын зорилтот бүлэгт чиглэсэн оновчтой бодлогыг орон нутагт хэрэгжүүлнэ.
- 1.4.2 Нийгмийн халамжийн салбарт сайн дурын ажлыг дэмжих, урамшуулах боломжийг бүрдүүлнэ.
- 1.4.3 Малчдын нийгмийн даатгалын хамралтыг нэмэгдүүлж, тэдний нийгмийн баталгааг хангана.
- 1.4.4 Нийгмийн даатгалын сангийн мэдээлэл, тайланг ил тод болгож, олон нийтийн хяналтын тогтолцоог бүрдүүлнэ.
- 1.4.5 Хүн амын тогтвортой өсөлтийг дэмжих бодлогын хүрээнд хүүхдээ асран хамгаалж байгаа гурав хүртэлх насны хүүхэдтэй эмэгтэйчүүдийн хүүхдээ өсгөсөн жилийн үнэлэмжийг шинэчлэн тогтооход холбогдох байгууллагуудтай хамтран ажиллана.
- 1.4.6 Хүүхдийг цахим мэдээллийн халдлагаас хамгаалах ажлыг хэрэгжүүлнэ.

1.5. ХАРИУЦЛАГАТАЙ ЗАЛУУ МАНЛАЙЛАГЧИД

- 1.5.1 “Дугуй” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж дугуй сонирхогчидыг дэмжих замаар нийтийн дадал хэрэглээ болгоно.
- 1.5.2 Хүүхэд залуусын тоглоомын талбай, хөл бөмбөгийн талбай, цэцэрлэгт хүрээлэнг сумандаа байгуулах ажлыг үргэлжлүүлнэ.
- 1.5.3 Сумандаа “ЗАЛУУЧУУДЫН ХӨГЖЛИЙН ТӨВ”-ийг байгуулна.
- 1.5.4 Мини кинотеатр, тоглоомын төв бүхий хүүхэд залуусын интертаймэнт төвийг байгуулна.
- 1.5.5 Ажил идэвхитэй хайж байгаа залуусыг дахин сургах замаар байнгын ажлын байраар хангах нөхцөл бололцоог бүрдүүлэхэд анхаарч ажиллана.

1.6. АХМАДУУДЫН ТАЛААР

- 1.6.1 Хамтын тэтгэврийн тухай хуулийг сэргээж, мөрдөхөд дэмжиж ажиллана.
- 1.6.2 “Ахмадаасаа суралцъя, туршлага судлая” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж ахмад залуу үеийн харилцаа холбоог үр дүнд чиглүүлнэ.
- 1.6.3 Ахмадуудын эрүүл мэндэд онцгой анхаарч, ахмадын өдрийн сувилал, эрүүл мэндийг дэмжих төвийг байгуулна.
- 1.6.4 Ахмадуудыг гэрээгээр ажиллах бодлого боловсруулж хэрэгжүүлнэ.
- 1.6.5 Ахмадын өргөөний үйл ажиллагаанд нь дэмжлэг үзүүлнэ.

1.7. ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ИРГЭД

- 1.7.1 Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн асуудалд онцгой анхаарал хандуулна.
- 1.7.2 Тэдний ажил хөдөлмөр эрхлэх, орлого олох боломжийг бүрдүүлнэ.
- 1.7.3 Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан үйлчилгээг сайжруулж тэдэнд зориулсан дэд бүтцийг бий болгоно. Сургууль, цэцэрлэг, дотуур байр, спорт заал, залуучууд, хүүхдийн хөгжлийн төвийн барилга байгууламжид тавигдах нэгдсэн стандарт шаардлагыг шинэчлэн тогтоож, барилга байгууламж бүхэнд тусгай хэрэгцээт иргэдэд зориулсан зам, шат бүхий хэрэгсэл суулгана
- 1.7.4 Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд үзүүлэх боловсрол, эрүүл мэндийн үйлчилгээг сайжруулан шинэ шатанд гаргана.
- 1.7.5 Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөрөө хорших хамтын ажиллагааг хөхүүлэн дэмжиж, ажлын байраар хангах асуудлыг шийдвэрлэнэ.

1.8. ӨРХ, ГЭР БҮЛ

- 1.8.1 Гэр бүлийн гишүүн бүрд гэр бүлийн боловсрол олгох, ажил хөдөлмөр эрхлэх, санхүү, бизнесээ хөгжүүлэх, амьдрах орчноо хамтдаа сайжруулах, мэдлэг ур чадварын сургалт, зөвлөмжөөр хангах үүрэг бүхий “Гэр бүлийн хөгжлийн төв”-ийг байгуулна.
- 1.8.2 Гэр бүлийн бат бэх байдлыг дэмжих зорилгоор “Гэр бүлийн тэмдэглэлт өдөр”-ийг бий болгож, гэр бүл – нөхөн үржихүйн боловсролд онцгой ач холбогдол өгнө.

1.8.3 Гэр бүл салалтыг бууруулах бодлогын арга хэмжээ авч ажиллана.

1.9. АЖЛЫН БАЙР ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТ

Аж үйлдвэрлэл IV, технологийн хувьсгал, хиймэл оюун ухаан, өгөгдлийн шинжлэх ухааны эрин үед өөрчлөгдөн буй хөдөлмөрийн зах зээл, шинэ төрлийн ажлын байрны шаардлагыг хангах хөрвөх чадвар, өндөр мэдлэг бүхий мэргэжилтэн, мэргэшсэн хүний нөөцийг бүрдүүлэх, сургах, дэмжих бодлогыг эрчимтэй хэрэгжүүлж, ажлын байраар шууд хангагдах бололцоог бүрдүүлж ажиллана.

- 1.9.1 Хөдөлмөр эрхлэлтийн олон хэлбэр (цагийн ажил, аутсорсинг, сүлжээний борлуулалт, ажиллах хүч нийлүүлэх үйлчилгээ г.м.)-ийг хүлээн зөвшөөрч, бодлогын дэмжлэг үзүүлнэ.
- 1.9.2 Гарааны бизнес буюу старт-апыг хөгжүүлэх экосистем (санхүүжилт, сургалт, мэдээлэл, г.м.)-ийг бүрдүүлнэ.
- 1.9.3 Малын гаралтай түүхий эдийг боловсруулах, бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэн ажлын байрыг бий болгоно.
- 1.9.4 Төрийн албанаас эрт тэтгэвэртээ гарч жижиг дунд, бичил бизнесийн салбарт шилжин баялаг бүтээх иргэдээ эдийн засгийн бодлогоор дэмжинэ.
- 1.9.5 Ажлын байрыг нэмэгдүүлж, өрх бүрийг 3,000,000 аас доошгүй орлоготой болгох бодлогыг хэрэгжүүлнэ.
- 1.9.6 Ядуурлыг бууруулах хөтөлбөр хэрэгжүүлж, нийгмийн халамжийг зорилтот бүлэгт чиглүүлж, иргэдийг мэргэжлийн сургалтад хамруулан, хөдөлмөр эрхлэх нөхцлийг бүрдүүлж, ядуурлын түвшинг бууруулна.
- 1.9.7 Хувийн хэвшлийн байгууллагуудын цалингийн хэмжээг нэмэгдүүлэхэд төрийн бодлогоор дэмжлэг үзүүлэн хамтран ажиллана.
- 1.9.8 Ажил хайгч, ажил олгогчийг шууд холбох хөдөлмөр зуучлалын мэдээллийн биет болон онлайн сүлжээг нэвтрүүлнэ.
- 1.9.9 Иргэдийн оролцоонд тулгуурласан бүтээн байгуулалт, тохижилтын түр ажлын байруудыг олноор бий болгоно.
- 1.9.10 Ажлын байр олноор бий болгох үйлдвэр, аж ахуй байгуулах гадаад дотоодын хөрөнгө оруулагчдыг бодлогоор дэмжиж ажиллана.
- 1.9.11 Худалдааны салбарт ажиллаж буй иргэдийн нийгмийн хамгааллыг сайжруулж, ажлын байраа хадгалах, өргөжүүлэхэд нь дэмжлэг туслалцаа үзүүлж ажиллана.
- 1.9.12 Уул уурхайн салбарт ажиллаж байгаа ажиллагсдын хөдөлмөрийн нөхцлийг сайжруулах, стандартыг хангуулахад онцгой анхаарч ажиллана. Ээлж солих хугацааг богиносгох талаар холбогдох байгууллагуудтай хамтран ажиллаж шийдвэрлүүлнэ.

Хоёр. ЧИНЭЭЛЭГ ӨРХ- ХҮРТЭЭМЖТЭЙ ЭДИЙН ЗАСАГ

2.1. ХЯМРАЛЫН ҮЕИЙН ОНЦГОЙ БОДЛОГО

- 2.1.1 Ковид-19 цар тахлаас сэргийлэх “Дархлаажуулалтын аян”-ыг зохион байгуулж, иргэдээ цар тахлын эрсдлээс хамгаална.

- 2.1.2 Төсвийн хөрөнгө оруулалтаар хэрэгжих бүх худалдан авалтыг орон нутгийн давуу эрхийн зөрүү тооцох, орон нутгийн компанитай түншлэл байгуулах, олон нийтийн оролцооны зарчмаар орон нутгийн компани, иргэдийн бүлгүүдэд олгоно.
- 2.1.3 Төрөөс олгож буй худалдаа үйлчилгээний стандарт, тусгай зөвшөөрлийн үйлчлэлийг зөөлрүүлж, бизнес эрхлэгчдийг дэмжиж ажиллана.
- 2.1.4 “Орон нутгийн үйлдвэрлэгч худалдаачдаа дэмжье” аяныг өрнүүлж, сум орон нутгийн бизнес эрхлэгчдийн орлогыг тогтвортой байлгах, ажлын байраа хадгалахад дэмжлэг үзүүлж хамтран ажиллана.

2.2. ЖИЖИГ ДУНД БИЗНЕС - ЖДҮ ДАРХЛАА

- 2.2.1 Жижиг дунд бизнес эрхлэгчдийг бизнес удирдах чадавхийг нь дээшлүүлэхэд анхаарал хандуулна.
- 2.2.2 Жижиг дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх сан, сум хөгжүүлэх сангийн зээлд орон нутгийн бизнес эрхлэгчид, аж ахуйн нэгжүүдийг хамруулж, дэмжиж ажиллана.
- 2.2.3 Нутгийн дархчууд, урчууд, чөлөөт уран бүтээлчдийг бодлогоор дэмжиж бүтээлийг нь бүртгэлжүүлэн сурталчлан таниулах ажлыг зохион байгуулна. Дархчууд, уран бүтээлчдийн шилдэг бүтээлийг худалдан авдаг тогтолцоог бий болгоно.
- 2.2.4 Төрийн зүгээс бизнес эрхлэгчдэд үзүүлж буй хүнд суртал, дарамтыг арилгаж, татвар төлөгч аж ахуйн нэгжүүддээ үйлчилдэг, зөвлөдөг тогтолцоог бий болгож цахимжуулна.

2.3. ОРОН НУТГИЙН МӨНГӨ, САНХҮҮГИЙН БОДЛОГО

- 2.3.1 Суманд банкны үйлчилгээг ойртуулах, цахим банк, АТМ байршуулах зохион байгуулалтын үйл ажиллагааг арилжааны банкуудтай хамтран зохион байгуулна.
- 2.3.2 Технологийн дэвшлийг ашиглан бэлэн мөнгөний гүйлгээг 50% багасгаж, эдийн засгийн эрүүл тогтолцоог бий болгоно.

2.4. УУЛ УУРХАЙ, БАЯЛГИЙН УДИРДЛАГА

- 2.4.1 Орон нутгийн хэмжээнд ач холбогдолтой томоохон уул уурхайн төслүүдийг орон нутгийн иргэд, аж ахуйн нэгж, эдийн засагт өгөөжтэй байх бодлогыг хэрэгжүүлнэ.
- 2.4.2 Эдийн засгийн хувьд үр ашиггүй, байгаль орчинд сөрөг нөлөөтэй уул уурхайн лицензүүдийг цуцлуулах арга хэмжээг авч, холбогдох эрх бүхий байгууллагатай хамтран ажиллана.
- 2.4.3 Уул уурхайн салбарт хэрэгжиж байгаа төслүүдэд орон нутгийн аж ахуйн нэгжүүд бараа, ажил, үйлчилгээ нийлүүлэх, туслан гүйцэтгэгчээр ажиллахад дэмжлэг үзүүлж бодлогоор хангаж ажиллана.
- 2.4.4 Уул уурхайн тээврийг хатуу хучилттай замаар явуулах бодлогыг хатуу баримтлах ба зөрчсөн аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагааг зогсоох арга хэмжээг авна.
- 2.4.5 Уул уурхайгаас болж эвдрэлд орсон талбайн тооллого хийж буруутай этгээдээр нөхөн сэргээлгэнэ.
- 2.4.6 Бичил уурхайгаар ашигт малтмал олборлох журмыг боловсронгуй болгож, үр дүнд чиглэсэн хэрэгжилт, хяналтыг сайжруулна.

- 2.4.7 Ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл олгоход тухайн орон нутгийн иргэдийн оролцоог хангадаг болгоно.
- 2.4.8 Уул уурхайн бүтээгдэхүүний тээвэрлэлтийг байгаль орчинд сөрөг нөлөөгүйгээр зохион байгуулахад шаардлагатай бүхий л арга хэмжээг авч ажиллана.

Гурав. ХӨГЖЛИЙН ДЭД БҮТЭЦ

3.1. АВТОЗАМ БОЛОН ГУДАМЖНЫ ТОХИЖИЛТ

- 3.1.1 Сумын төвийг хямд өртөгтэй авто замаар аймгийн төвтэй холбох ажлыг эхлүүлэхэд шаардлагатай арга хэмжээг авч ажиллана.
- 3.1.2 Сумын төвийн гэрэлтүүлгийг нэмэгдүүлж, иргэдийн амьдрах ая тухтай орчныг бүрдүүлнэ.
- 3.1.3 Сумын гэр хорооллын гудамжны гэрэлтүүлгийг нэмэгдүүлж, орчин үеийн эко гэрэлтүүлэг суурилуулж, асах цагийг уртасгана.

3.2. ДУЛААН, ЦАХИЛГААН ЭРЧИМ ХҮЧНИЙ ХАНГАМЖ

- 3.2.1 Сумын төвд төвлөрсөн дулааны шугам, сүлжээ байгуулна.
- 3.2.2 Шинэ суурьшлын бүс, иргэдийн өмчлөлийн газарт эрчим хүчний дэд бүтцийг байгуулах ажлыг үе шаттай хэрэгжүүлнэ.
- 3.2.3 Шинэ зууны малчин хөтөлбөр хэрэгжүүлж малчин өрхүүдийг хүчин чадал өндөртэй цахилгаан хэрэгсэл ашиглах боломжоор хангаж, бодлогоор дэмжинэ.
- 3.2.4 Хийн түлшний ашиглалтыг нэмэгдүүлж, хийн түлшний худалдаа үйлчилгээг дэмжинэ.
- 3.2.5 Сумдад эрчим хүчний шугамын өргөтгөлийг үе шаттайгаар барьж, хэрэглэгчдийн шаардлагад нийцүүлнэ.

3.3. МЭДЭЭЛЭЛ ТЕХНОЛОГИ, ХАРИЛЦАА ХОЛБОО

- 3.3.1 Иргэдэд зориулсан цахим боловсролын төвийг байгуулна.
- 3.3.2 Технологийн дэвшлийг ашиглан бэлэн мөнгөний гүйлгээг 50% багасгаж, эдийн засгийн эрүүл тогтолцоог бий болгоно.
- 3.3.3 Инновацад суурилсан гарааны бизнесүүдийг дэмжинэ. Гарааны бизнесийг дэмжих экосистемийг бүрдүүлнэ.
- 3.3.4 Сумын интернэтийн хурдыг нэмэгдүүлнэ, үнийг бууруулна. Сумын төв талбайн орчныг утасгүй интернетийн бүс болгоно.
- 3.3.5 Багийн төвүүдийг үүрэн холбооны сүлжээнд холбоно.

Дөрөв. ТОХИЛОГ ӨРХ- ИХ БҮТЭЭН БАЙГУУЛАЛТ

4.1. ХОТ БАЙГУУЛАЛТ, ГАЗАР ТӨЛӨВЛӨЛТ

- 4.1.1 Газар эзэмших, өмчлөх, ашиглахаар хүсэлт гаргасан иргэдийн хүсэлтэнд тухай бүр хуулийн хугацаанд хуулийн хүрээнд хариу өгч байх, хариу өгөөгүй албан тушаалтнуудад хариуцлага тооцох журмыг шинэчлэн баталж, мөрдүүлнэ.
- 4.1.2 **Иргэдийн оролцоотой “ШИНЭ СУМ” төсөл хэрэгжүүлнэ.** Сумын төвийг дахин төлөвлөж, ногоон байгууламж, дэд бүтэц, барилга байгууламж бүхий орчин үеийн суурин болгож хөгжүүлнэ. Сумын төвийг иргэдийн оролцоотой шинэчилнэ.
- 4.1.3 Иргэдэд газар өмчлүүлэх асуудлыг бүрэн шийдвэрлэж, өмчилсөн газраа санхүүгийн эргэлтэд оруулах бодит боломжийг бүрдүүлнэ.
- 4.1.4 Өмчлөгдсөн газруудыг дэд бүтэцжүүлэн ажлыг үргэлжлүүлэн иргэдийн суурьших шинэ бүсийг бий болгоно.
- 4.1.5 Хаягжилтын шинэчлэл хийж, нэгдсэн санд холбоно.

4.2. ГЭР ХОРООЛЛЫН ХӨГЖИЛ

- 4.2.1 **“ХАШААГАА САЙХАН ТОХИЖУУЛЬЯ”** хөдөлгөөнийг өрнүүлж, гэр хороололд ая тухтай амьдрах нөхцлийг бүрдүүлнэ.
- 4.2.2 **“ЖОРЛОНГОО ӨӨРЧИЛЬЕ”** төслийг хэрэгжүүлж, хөрсний бохирдлыг бууруулан, иргэдийн ая тухтай амьдрах орчныг бүрдүүлнэ. Нүхэн жорлонгүй болгох хөтөлбөрийг иргэдийн оролцоотой хэрэгжүүлнэ.
- 4.2.3 Хашаандаа мод тарьсан айл өрхийг урамшуулах журам баталж хэрэгжүүлнэ.
- 4.2.4 **“ХҮЛЭМЖТЭЙ ХАШАА”** хөдөлгөөнийг өрнүүлж, айл өрхүүд өдөр бүр эрүүл хүнсээр хангагдах нөхцлийг бүрдүүлнэ.
- 4.2.5 Гэр байруудад хүүхдийн иж бүрэн тоглоомын болон гимнастикийн талбай байгуулна.
- 4.2.6 **“ЖИШИГ ХАШАА”** хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж, хашааны өнгө үзэмжийг цэгцэлж сайжруулна.

Тав. ХӨДӨӨ АЖ АХУЙ БА ӨСДӨГ БАЯЛАГ

5.1. БЭЛЧЭЭР АШИГЛАЛТ

- 5.1.1 Малчдын хамтын оролцоонд тулгуурлан газар нутгийн 70 гаруй хувийг эзэлж байгаа бэлчээр нутгийн тогтвортой ашиглалтыг хангаж, доройтсон бэлчээрийн 30-аас доошгүй хувийг сэргээнэ.
- 5.1.2 Ямаан сүргийн зохистой харьцааг шинжлэх ухааны үндэстэй тогтооно.
- 5.1.3 Бэлчээрийн зохистой менежментийн төрийн бодлого, үндэсний хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг хангаж ажиллана.

5.2. ХӨДӨӨ АЖ АХУЙ

- 5.2.1 **“ЧИНЭЭЛЭГ МАЛЧИН” ХӨТӨЛБӨР** Мал аж ахуйн салбарыг эдийн засгийн үр ашигтай, шинэ технологи, инновацад суурилж, хөгжүүлэн малчдыг малчин бизнесмен болгох замаар тогтвортой орлого бүхий хүчтэй дундаж давхаргыг тэлэх бодлого хэрэгжүүлнэ. Иргэдийн санаачилгад суурилсан “Чинээлэг малчин” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлнэ.
- 5.2.2 Малыг тооноос илүү чанарт анхаарч, малын төрлийг зохистой харьцаанд хүргэж, эдийн засгийн ашигтай, технологид суурилсан мал аж ахуйг төрийн бодлогоор дэмжинэ.
- 5.2.3 Махыг зах зээлд нэвтрүүлэх хяналтын горимыг сайжруулж, малыг вакцин, туулгад бүрэн хамруулан эрүүлжүүлэх ухаалаг хяналтын системийг нэвтрүүлнэ.
- 5.2.4 Хөдөөгийн малчин өрхийг дэмжин “Малжуулах хөтөлбөр”-ийг хэрэгжүүлнэ.
- 5.2.5 Гахай, шувууны аж ахуй эрхлэх, хөгжүүлэх санаачилгыг дэмжинэ.
- 5.2.6 Бэлчээрийг усжуулах бодлогыг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлж, усан хангамжийг нэмэгдүүлнэ.
- 5.2.7 Цагаан цавын газар тариалангийн нөөц талбайг түшиглэн газар тариалан эрхэлж буй иргэд, аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлж ажиллана.
- 5.2.8 “Их говийн тэмээ-5” Ингэний загвар аж ахуйг бодлогоор дэмжиж байгуулна.
- 5.2.9 Жижиг дунд үйлдвэрлэлийг тэргүүлэх чиглэл болгож эрчимжсэн мал аж ахуй, гахай, шувууны аж ахуйг хөнгөлөлттэй зээлийн бодлогоор дэмжинэ.
- 5.2.10 “Төрөөс малчдын талаар баримтлах бодлого”, “Монгол мал” үндэсний хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг эрчимжүүлнэ.
- 5.2.11 Сумын мал эмнэлэг, үржлийн албыг техник, тоног төхөөрөмжөөр хангана.
- 5.2.12 Төмс, хүнсний ногооны тариалалтыг нэмэгдүүлж сумынхаа хэрэгцээг бүрэн хангана.
- 5.2.13 Иргэдийн хүнсний хэрэгцээгээ өөрөө хангах, хүлэмжийн аж ахуй эрхлэх санаачилгыг бүх талаар дэмжинэ.

Зургаа. ХУУЛЬТАЙ МОНГОЛ

6.1. ИРГЭНДЭЭ ҮЙЛЧИЛДЭГ ЗАСАГЛАЛ

- 6.1.1 Мэргэшсэн нийтийн алба, иргэний оролцоот үнэлгээ, хариуцлагын тогтолцоо бүхий нийтийн үйлчилгээг бэхжүүлж, салбарын мэргэшсэн ажилтнуудыг улс төрөөс ангид, тогтвортой ажиллуулах эрхзүйн баталгааг бүрдүүлнэ.
- 6.1.2 Хууль сурталчлах, таниулах ажлын чанарыг дээшлүүлж, олон нийтэд хууль зүйн мэдээллийг шуурхай, үр дүнтэй хүргэх тогтолцоог сайжруулна.
- 6.1.3 Захиргааны ерөнхий хууль, Шилэн дансны тухай хууль, Нийтийн сонсголын тухай хуулиудад туссан иргэний оролцоо, хяналтын боломжуудыг бодитоор хэрэгжүүлэх ажлыг эрчимжүүлнэ.
- 6.1.4 Багийн төвүүдэд байрлах иргэдэд үйлчлэх барилгыг өргөтгөх, их засвар хийж, үүрэн холбооны сүлжээнд холбоно.

Долоо. НОГООН ХӨГЖИЛ

Экосистемийн тэнцвэрт байдлын алдагдал, байгалийн нөөц баялгийн зүй бус ашиглалтыг зогсоох, жам ёсоор нөхөн сэргэх боломжийг дээшлүүлэх замаар хүрээлэн байгаа

орчны тогтвортой байдал, ногоон хөгжлийг ханган, хүний амьдралын чанарыг сайжруулна. Ногоон эдийн засгийг дэмжигч Аялал жуулчлалын салбарыг цогцоор хөгжүүлнэ.

7.1. БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖИЛ

- 7.1.1 Экосистемийн тэнцвэрт байдлын алдагдал, байгалийн нөөц баялгийн зүй бус ашиглалтыг зогсоох, жам ёсоор нөхөн сэргэх боломжийг дээшлүүлэх замаар хүрээлэн буй орчны тогтвортой байдал, ногоон хөгжлийг ханган, хүний амьдралын чанарыг сайжруулна.
- 7.1.2 Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ хийх багийг төсөл хэрэгжүүлэгч аж ахуйн нэгж өөрөө сонгодог сонирхлын зөрчилтэй тогтолцоог өөрчлөхөд шаардлагатай санал санаачлагыг гаргаж, холбогдох байгууллагаар шийдвэрлүүлнэ.
- 7.1.3 Байгаль орчинд ээлтэй, эдийн засгийн байнгын өсөлтийг хангасан ногоон эдийн засагт суурилсан хөгжлийн үе шат руу шилжинэ.
- 7.1.4 Иргэний нийгмийн байгууллага, иргэдийн нөхөрлөл, хөдөлгөөнтэй байгаль хамгааллын чиглэлээр хамтран ажиллана.

7.2. УСНЫ МЕНЕЖМЕНТ

- 7.2.1 Рашаан, булаг хамгаалсан, өөрийн хөрөнгөөр нөхөн сэргээсэн иргэн, аж ахуйн нэгжийг урамшуулж ажиллана.
- 7.2.2 Сумын отрын бэлчээрт усны хайгуул хийлгэж, бэлчээр усжуулах асуудлыг бүрэн шийдвэрлэнэ.
- 7.2.3 Сумын төвд ундны усыг цэвэршүүлэх байгууламж байгуулна.

7.3. ХОГ ХАЯГДЛЫН МЕНЕЖМЕНТ

- 7.3.1 Сумын хог хаягдлын менежментийг шинэчлэн, хур хогийг цэвэрлэн устгах ажлыг зохион байгуулна.
- 7.3.2 ЕБС-иар дамжуулан зай хураагуур цуглуулах үйл ажиллагааг зохион байгуулна.
- 7.3.3 ЕБС-н сурагчдад хог хаягдлыг ангилан ялгах мэдлэг олгох сургалтыг зохион байгуулна.

8.1. АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛ

- 8.1.1 Суманд аялал жуулчлалын бааз, амралтын газар байгуулах асуудлыг шийдвэрлэнэ.
- 8.1.2 Сумын аялал жуулчлалын брэнд бүтээгдэхүүнтэй болгоно.
- 8.1.3 Өлгий хийдийн ногоон байгууламжийг нэмэгдүүлэн, шашин мөргөлийн аялал жуулчлалыг хөгжүүлнэ.
- 8.1.4 Сумын байгаль, түүхийн 9 гайхамшигт тулгуурласан Аялал жуулчлалын шинэ маршрут бүтээгдэхүүн үйлчилгээг бий болгож, хөгжүүлэх ажлыг эхлүүлнэ.
- 8.1.5 Ашиг хоргын уул, 18 богд уул, Тооройн төгөл, Сүйхэнтийн чулуужсан ойг түшиглэсэн аялал жуулчлалыг хөгжүүлнэ.
- 8.1.6 Бэлэг дурсгал, гар урлалын бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэдэг иргэд, аж ахуйн нэгжийг бодлогоор дэмжинэ.

